

II.

Ó TESTAMENTOMI
NEHÁNY KÖNYV,

E' S O R B A N :

RUTH, JUDITH, HÈSTER, MACHABEUSOK

II^{dik} KÖNYVÉBŐL A' VII^{dik} FEJEZET, 'S A' VI^{dik} FEJEZETBŐL A' 18^{dik} VERSEN
KEZDVE VÉGEIG:

BARUTH, DANIEL;

'S A' XII KISEBB PRÓFÉTA:

**OZEAS, JOCHEL, AMOS, ABDIAS, JONAS, MICHEAS, NAVM.
ABAKUC, SOPHONIAS, AGGEUS, ZACHARIAS, MALACHIAS.**

FORDÍTOTTA, MOLDOVÁBAN VOLT HUSSZÍTA MAGYAROK SZÁMÁRA
EDDIG LEGHIHETŐBBEN 1437 ÉS 1441 KÖZÖTT

BÁLINT és **TAMÁS,**

NEVÜ KÉT CLERICUS.

EREDETIJE BÉCSBEN A' CZÁSZÁRI UDV. KÖNYVTÁRBAN.

ABBÓL MÁSOLTA LE SAJTÓ ALÁ 1834^{ben}

RAJKAI GÉVAY ANTAL,

AZON UDV. KÖNYVTÁRNÁL SCRIPTOR, GYŐR MEGYEI TÁBLABÍRÓ, MAGYAR AKAD. LEVELEZŐ TAG.

MINDEN NYOMTATOTT ÍVET UTOLJÁRA MÉG AZ EREDETIVEL ÖSSZEHASONLÍTOTT
1835—1837^{ben}.

JÁSZAY PÁL,

M. KIR. UDV. CANCELLARIAI FIZETÉSES PRACTICANS, SZABOLCSI TÁBLABÍRÓ, M. AKADEM. LEVELEZŐ TAG.

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR

WATER RESOURCES DIVISION

WASHINGTON, D. C.

REPORT OF THE COMMISSIONER OF THE GENERAL LAND OFFICE

ON THE PROGRESS OF THE PUBLIC LANDS SURVEY

FOR THE YEAR ENDING DECEMBER 31, 1900

BY THE COMMISSIONER OF THE GENERAL LAND OFFICE

W. B. WOODRUFF, COMMISSIONER OF THE GENERAL LAND OFFICE

Published by the Government Printing Office, Washington, D. C.

1901

Price, 10 cents

For sale by the Superintendent of Documents, Washington, D. C.

Order from the Superintendent of Documents, Washington, D. C.

Order from the Superintendent of Documents, Washington, D. C.

Order from the Superintendent of Documents, Washington, D. C.

Order from the Superintendent of Documents, Washington, D. C.

Order from the Superintendent of Documents, Washington, D. C.

BEVEZETÉS TARTALMA.

L. E' bécsi codex ügye maig, a' következő lapon.

Kéretik az olvasó, nézze a' dölt betűkkel lévőket PÓTLÉKUL.

Legrégibb említés e' bécsi magyar codex felől Forlosia jegyzetei között 1723—1758, ki XIVd. százszakbelinek tevé. Denis 1799ben a' XVd. százszakba. Sándor István mindjárt 1799b. hirdeti 's Bátori László paulinus fordításaul. Révai 1803ban ugyan azt állítja 's tevé 1425—1456 közé. Később felebbre is. Tulajdonítja vagy sz. Ferencz szerzeteseinek vagy Bátorinak. Jankovich szerint a' Jordánszkycodex van Bátoritól. Révai e' bécsinek háromszor veszi mássát. Egyik, Virágnál el ég 1811. Másikat Sándor István veszi meg. Harmadikát Horvát István. 1815b. ez azt írja, hogy Ruth végén benne 382 evre talált 's Mária 1382b. fordította. *Virág, nem hasonló hasonmában adja ki első lapját 1820. Kijegyzi Horvát után* ≡ 82 — 1382re. *Kazinczy hasonlóan. F. Magyarország; Minerva Iső n. 1825.* Horvát István 1835b. tevé 1383ra, mert a' jegyzet Ruthnál, 8. 3. arab szám, mondja. Az ő állítása is ferenczesek által fordításra nézve, alapvék Veszprimi észreadásán, ki gr. Batthyáni könyvtárban lenni jegye fel egy kéziratot, ferenczesekről, melly szerint Zsigmond k. idejében két franciscanus, a' sz. irás magyarra fordítása miatt, eretnek üldéstől félében Moldvába szökött

I—X

Gévay, a' bécsi udv. könyvtárban a' m. akadémia felszólítására másolja le 1834. Előtte Ruthnál lévő jegy vagy mi? nem egyéb, czifrázatnál. Jászay, az Iső lapnak hív hasonmását véski, így Ruth könyve utolsó sorának. Az egész iratban három különböző kezet lel 's a' széleken arab számokat, mellyek a' Ruth végén lévő vonatokkal nem egyeznek. I.) Jászay jegyzetei a' bécsi codex betűire. II.) Állítmánya a' Ruth végén lévő jegymiről. Szerinte nem egyéb az, E. S. Z. betűknél 's ez teszen: ES-t és cetera-t. Jászay mind a' három kézről hasonmást készít. A' kézirat papirosa beljegyét is rajzba veszi . . .

XI—XVI

Mária királyné nem lehet fordítató 1382—3b. Szerkesztőnek Buczy megküldi gr. Batthyáni könyvtárból a' ferenczesek évikéziratának, melly 1313—1624 közötti, fordítást említő szakát. E' szerint, a' miatt Kameniczről szokik Tamás és Bálint két clericus Moldovába, Jacobus de Marchia elől, ki a' husszita eretneküldést 1436b. kezdé Magyarországon. *Itt, még régibb ilyen üldésről szól Szvorényi, Histor. eccl. R. Ung. Amoenitates Fasc. IIItio Num. II. a' husszitakéről 66—93d. lapján. Buddán, Hieronymus Pragensis 1410b. tömlöczbe vettetik azért. Azt vallottak ellen Iső Mátvás tetteit eléadja Turóczi, chronic. Adik rész, 34d. fejez. 's Bonfini dec. 3. libr. 10. Az 1462beli országgyűlés 2d. törvényezikke szerint azokon is hűtelenség' büntetése: §. 13d. Item, publicae et damnatae haeresi adhaerentes.* Moldovába husszita Magyarok számüzetése még 1420b. Azok között fordítja Tamás és Bálint, az ő és új-testamentom iratait 1437—1441 között. 'S a' ferenczes évkönyviró szavaiként: eltölték azokat eretnekséggel, miként ő is ol-

vasta, mert, hihetően több között, ezt: spiritus sanctus, így fordíták: zent zelleth. *Hogy nem egyedül az eretnek üldésre felállított barát vizsgálta meg e' fordítást, hanem más, kívált olyan szerzetes tag is, ki magyarul egyéb egyházi iratot teve fel, látszik a' debreczeni codexben Máté ötöd részére álló tanításból. L. a' bevezetést Latiatuchoz LXVIIId. lap. Azon tanítás nyelve ott sokban a' müncheni codexben lévő Máté 5d. evangeliomáé, csakhogy némelly kifejezés már a' XVIId. százszak elején változott magyarsághoz van alkalmazva. Bálintot heve Husz tanítmányához, török földre űzi. Ott, megnyuzzák. — Hol tökéllente meg a' két (három) fordító Moldovában magyar fordítását? Bandinus, Zöld Péter, a' moldovai magyar telepekről. Hussz követése felső Magyarországon is több egyházi magyar iratot szülhete . . . XVII—XXXVI*

A' mellett, hogy e' bécsi codex épen ezen Tamás és Bálint fordítása három igenlő ok van, három ellene. E' három utóbbi, elenyészhető, 's hihetővé lesz, hogy e' bécsi és a' müncheni codex, a' husszita lelki mozgalom eredményei. Ámbar Isó Mátyás a' magyar husszítákat elevenen is eltemetté bosszúságában, 's így miveiket sem ápolá, e' codexet azonban beveheté budai könyvtárába . . . XXXVIII—XLII

Fordítás, nyelv, helyesírás milyensége bécsi codexünkben 's utasítások olvasatához. Fordítása latinból, de a' vulgata mellyik példányából? még keresendő. Sok latinosság benne. Szébb helyek. Nyelvet nézve, felette nagy nyeresége a' nemzetnek, birhatnia e' fordítást. *Vallani, habere szó, l. itt az LIII. lapon, 27-nél, eléfordul a' tihanyi codexben is, így: gledbe ualiad. Dívhatott egykor olyan nyelv minő e' fordítóké, Szeremség vidékein, de a' most még fennlévő között, egyikét, némelly szavak a' dunántuli rész közepéről 's felsőbb tájáról eredetnek, másikat Hegyalja köréről voltak, nézethetik. Néhol pedig, mindenünnen a' javának kiszedését gondolhatjuk, 's ügyeletet látunk így azon fejlettebb ejtésre, mellyel a' királyi cancellariát éltnék nézhetők Latiatuc bevezetése végén. Szabályos írása is mutatja e' fordításnak, hogy már előtte, magyarul többféle tárgy vala feltéve 's azok kézen forogtak. *Illyen tiszta nyelvű 1403ból a' Sajó szentpéteriek végezése, l. a' IIId. kötetben. Inkább magyarul volt mintsem latinul 1435b. a' bandériumi katonaság éllemeinek árjegyzéke, Zsigmond Vd. decr. 8d. czikk. 1. §. 1411b. Parasztság esküje a' tized szedők előtt, IVd. decr. 5d. czikk. 1405b. Városi bírák 's eskütt polgárok esküszabványja, IIId. decret. 12d. czikk. IIIId. decret. 11d. czikk. 3—4. §. Többet ezekről 's még nevezetesebb tárgyuakról, későbbi kötetben. XLIII—LXIII**

Az LIXd. lapon álló azon czikkhez, melly e' codexben e hangzónak háromféle-
 lesége kijegyzéséről szól, adassék: *Ezen különböztetésre akart úgy látszik ügyelni 1574b. Musztaffa budai pasa magyar titoknoka, lásd IIId. kötet, Vegyes iratok, 241—244d. lap. Nagy gonddal kíváná kijegyzeni azokat Kalmár, így: ë, è, é, 's felrakatá rendes versiben. L. Georgii Kalmár, Prodromus idiomatis scythico-mogorico-chuno-avarici etc. Posonii MDCCLXX. Sajtói vallomások. LXIIIId. lap. Az elavult szavak után a' kötet végén álló: Egykét kiszemelet 's észrevétel is a' 279d. lapról, a' XLIV—LVIII lapon lévő: Nyelv, milyen? című jegyzetekhez tartozik.*

Budán, Julius 14d. 1838.

BÉCSI MAGYAR CODEX ÜGYE, MAIG.

Honnan? mikor? ki által került ezen ó testamentomi néhány próféta magyar fordításának kézírata Bécsbe a' császári könyvtárba? eddig adata nincs. A' mint megpillantjuk ottan, azonnal sajdulat lobban elé azon, miért kellett elpusztulni agg Buda mátyási könyvtárának; mert ha ez góth ívű palotájában díszelgene még, itthon néznők e' maradványt, 's hihetőleg többet magával. És néznők nem csonkán, mint most, midőn sem eleje sem vége; hanem az egészre feljegyezve is találnók címlapján vagy utolsó levelén, ki? mikor készítette? 's tisztában volnánk. De már e' héon, fejtegetnünk kell. Mert, ne tekintsük egyedül úgy, mintha csak dugdosó antiquarius gógjének lehetne rajta öröme, mintha szöleső száraz grammatikuson kívül mást nem is illetne; hanem azért itéljük ama kérdések vizsgálatát méltónak, mivel ebből, e' pontokat tűzhetnők ki; mellyik korszakban vala nyelvünk ilyen szövetű, minő miveltségi fok volt akkor a' magyarnál, kiknél vala tudalom? miért nem fejlődhetett volna más tárgy magyarul-író is, kerek Magyarországon, az egész nemzet tömegéből, e' fordítások időkorében.

E' tekintettel leszen tehát felfogva itt, összefüggés kedvéért minden, a' mi, maig, e' neves nyelvmaradványról már elmondott; eléadva a' mi eddig elhallgatva maradt, és ezek után, okokkal támagatható némelly új állítmány is kerül elé.

Legrégibb említés felőle mostanig, található Forlosia Miklós nápolyi jegyzetei között. Neveztetett ez a' császári könyvtárhoz elsőbb órré 1723ban Junius 16dikán¹⁾ 's holtáig 1758beli Aprilis 11dikéig folyt időközben, összeírta mind a' régibben ide jutott de még tartalom kiszedése nélkül maradt kéziratokat külön, mind az újabbakat megint külön 's ez utóbbiakról szóló címsorában: *Nicol. Forlosiae MSS. Codd. latin. etc. august. bibl. vindob. Recensio, in fol. Theologic. B. Cod. 81.* következőleg tartalmazá:

„Codex manuscriptus seculi XIV. Constat foliis 161 in quarto. Eo continentur sacrorum librorum veteris testamenti e vulgatis latinis in Hungaricam linguam ab incerto interprete versi libri Ruth. Judith. Hester. Baruch. Daniel. Oseas. Johel. Amos. Abdias. Jonas. Micheas. Naum. Abacuch. Sophonias. Aggaeus. Zacharias. Machias.“ *Igy.*

Velem ezt Gévay Antal közlé barátsággal, minekutána kérésemre mindent kifürkészett az iránt mit e' kéziratnak oda juthatása és régibb ismertetése felől ottan találni lehet. Megnéztem Forlosia jegyzetét 1836ban Majusban magam is. Készítésének mikorisága nincs kitéve évszámmal, nem tud arról többet senki.

1) Mosels Geschichte der k. k. Bibliothek zu Wien. Wien, 1835. lap 144 és 150.

Hátha Eugenius herczeg' kézirát gyűjteményével jutott ide, gondolám ekkor, minthogy a' minden tudalmat becsült nagy hadvezér talán Magyarországon szerezheté meg. Végig mentem tehát most, az eugeniusi catalogusok 3dik kötetén ¹⁾, hol a' kézirát czímsorok, 1317dik lapon kezdve 1352ig úgy folynak, miként azokat, Vid. Károly császár megvásárlásakor 1738b. az udvari könyvtárórség által vette. Itt említés felőle épen nincs.

'S nem vala szükség így megfutnom Forlosiának erről is készült e' dolgozatát: *Mssorum codicum Eugeniae bibliothecae, quae in augusta vindobonensi servatur Recensio*, hanem hihetőve lön nyelvmaradványunknak általa 1723b. már ottan találása, mert ha, az ő tisztségekor kerül oda, azon gonddal teszi ki, mellyel idejéről és tartalmáról beszél.

XIVd. százévbe, az az: 1300 folytába tételése, figyelmeztető. Bár azonban egyszersmind okát adta volna Forlosia, ha tán ő is a' Ruth könyve végén lévő három jegyet vagy betüt nézte-e szám gyanánt; ha, csak gyanítása volt-e az a' betük' vonataiból, mik hamar rászédők, mert százév' hajlása százév' kezdete összefoly. Bár tudnók általa, ha talált-e a' kézirát levelei között némi utasításra, idejéről foglalatajáról; hallá-e ezeket valamely magyar tudóstól, mert a' nápolyinak önvizsgálttából ez nem igen származott. Aligha érté nyelvünket.

Sugallójának gyanítani lehetne Kollár Ádámot, ki scriptorrá e' könyvtárban 1748ben lett 's 1783ban halván meg mint udvari tanácsos, Forlosiával egy ügyben 9 évig forgott. Azonban, kikerülgeté egymást e' kettő: legalább az olasz a' magyart, a' miként Kollár sajnosan emlegeti Lambeciushoz függesztett pótolékaiban ²⁾. Hanemha értekezének néha néha közben, midőn illedelem, egymásra szorulás, meg meghiggasztá ama nyomorult kajánkodást, mellyel némelly lépkóru könyvrágó beszennyíti az isteni szellemzetet. Bizonyosan mindazáltal csak úgy lehetne ama XIVd. százévre utalásnak Kollártól származását megtudni, ha ennek iratai között efféle véleményére lelne a' cs. udv. házi levéltárban egyikünk, ki azokat egyéb 's épen e' tárgyért is forgatni találná.

Hihetvén így e' kézirátnek már 1723 előtt a' cs. könyvtárban létét, hamar nyilik tér megfutni azon több alkalmat, melly e' bécsi könyvtárt Magyarországról összeszedettekéből gazdagítá, megfutni a' legrégebbs alkalmakat

1) Catalogus librorum bibliothecae Ssmi Principis Eugenii e Sabaudia, ordine materiarum dispositus, et in III partes divisus, cum indice alphabetico.

2) L. Petri Lambecii Commentarior. de aug. bibliotheca caes. vindobon. Lib. I. edit. alt. Studio Adami Franc. Kollárii pannonii Neosoliens. Vindob. 1766. Kollarii supplementa, pag. 799. „Atque vel utinam vel hae doctissimi viri lucubrationes fuissent apud nos ex priscis moribus χάριτες γυνάαι, i. e. liberali animo nobiscum et procul invidia communicatae, vel minimum vel longe ostensae! Sed enim quod iterum cum dolore repetere cogor, novennium perpetuum quo usus eo collega sum, nulla unquam ex eo ratione resciscere potui quidnam demum operum aut adfectum sub manu aut lima perpolitum ultima in scriniis domi reconditum servaret, quidquid vero contra sive in graecis literis, sive in Lambecii Commentariis moliri volebam, id totum jam pridem ab sese occupatum aut perfectum esse ajebat.“

is, noha kéziratunkat az 1784b. órré neveztetett 's 1800b. megholt Denis, hasonlóan idébbiek *Recentiores* sorába tette, 945 kéziratot megvizsgáló munkájának: *Codices Manuscripti theologici bibliothecae palatinae vindobonensis latini aliarumque occidentis linguarum, Vindobonae*, II. kötetében ¹⁾, melyben a' Vid. Károly császár ideje óta szerzettekéről beszéltek az I-ső Rész 68d. és 69d. lapján XLVIII. szám alatt: *Codices hierographici*, ezt is kiemeli, a' szélén pedig R betűvel és 81 számmal a' *Recentiores* között 81d. létét érti.

De még is mondom multabb korba tekintvén, figyelmünket itt mindjárt azon, 1720ban történt vásárlat szegzi le, melly Bátor Hohendorf György Vilmosnak 6731 könyv és harmadfél száz körüli kézirat gyűjteményét vivé a' cs. könyvtárba, szegezi pedig azért, mivel Hohendorf, ezerekes volt Eugenius lovasai között 's magyarral összeköttetésből gyűjthete. Hanem, mibe ütközhetünk meg? Kollár a' Hohendorftól jötteket ama Károly császári más vetekkel együtt elé hozza említett pótolékai Iső Részének 757—778d. lapjain, 's kéziratunkról hallgat. De megint épen ez okból, megint felebb szárnyal kérdésünk, elhatározásig, ha, nem a' budai romból vándorolt-e ide 1686ban, midőn a' még itt lelt könyv és kézirat' lomja, mellyet Lambecius, Buda várába 1666beli küldetésekor szemre 300—400 kötetnyinek sejte ²⁾, a' bécsi könyvtárba vitetett, Iső Leopold mint magyar király által, Denis előadásaként 290 többnyire összekorholódott kötetben ³⁾. — A' nagyszombati születésű Zsámboki Jánosnak *Sambucus* 2618 kötetnyi könyvei 1578b. váltattak meg a' cs. könyvtár számára 2500 aranyon ⁴⁾. Faber János bécsi püspök könyvei között, mellyeket 1541beli halálakor a' császári tár kapott ⁵⁾, több vala Budáról került. Cuspinianus még 1510ben tudott a' renyhe Ulászlótól némelly nagy becsű codexet oda seríteni. Hátha e' három féle gazdagításkor keveredett a' többihez, feljegyeztetése nélkül is, mint német nem értette nyelvű, mit csak Zsámbokiról nem lehet feltenni, mert ez, minden könyvébe beléírta saját nevét. Azonban meg, igaz, hogy a' „*Hugonis Blotii manu exaratus catalogus libror. Sambuci*“ elveszett.

Egyébiránt hányhatták vethették a' bajos olvasatu magyar kéziratot Bécsben 's midőn talán épen az említett újabb összeírásokkor elékerüle, sorozák ezek közé, adat és hivatkozás nélkül, csakhogy valahonnan elémuthatható legyen. Mert valóban úgy látszik: egyedül hajdanibb zavarban vetődhetett el több közé e' csonkázat. 1700 elején azt, sem világi sem egyházi magyar, sem pénzért sem ajándékba e' helyre nem igen adhatá. Így hanyódott vetődött és lappangott egykor azon régi német versek codexe is,

1) Kijött e' munka illy sorban: Vol. I. Pars Ima 1795b. Pars 2da, 1794b. Pars 3tia, 1795b. Vol. II. Pars Ima 1799b. Pars 2da 1800b. Pars 3tia 1802b. In folio.

2) L. P. Lambecii Commentar. de biblioth. Caes. Lib. II. edit. altera Kollárii, 1769. pag. 947.

3) Denis, Einleitung in die Bücherkunde. I. Theil. 2. Ausg. Wien, 1795. Seite 204. §. XXXIV. — Sándor Istv. Sokféle Vid. darab 11d. lap. — 4) L. Mosel's Geschichte p. 40. — 5) Mosel p. 25.

a' magyar Kalocsán, hova Mátyás budai könyvtárából szakadt, míg az ottani káptalanéban Kováchich Márton György felfedezé 's majd gróf Mailáth János és dr. Köffinger Pál kiadá, Pesten, 1817b.

Fel kell hagynunk még is e' hozzá vetésekkel, mert hisztóriai valót csak világos adat éltet. Azt nézzük tehát inkább, mit monda későbbben Denis, felebb idézett helyén, Forlosiát meg sem említve, kéziratunkról. Így szól ottan:

„Codex chartaceus hung. Sec. XV. folior. 161. 4. caractere atro crassiusculo perscriptus et rubricis distinctus, sequentes SS. *Bibliorum* partes ad interpretationem vulgarum expressas continet: *Ruth*, *Judith*, *Esther*, e *Machabueis* L. II. Cap. VII. et Caput VI. a v. 18. Historiam nempe matris vel septem filiorum, et Eleazari senis, *Baruch*, *Daniel* et XII *Prophetas* minores, cum Hieronymi prologo et argumentis.“

Denis által a' Makabeusok hiányának is feljegyzése azt mutatja, hogy e' tartalom kiírást ő, magyar tudósok utasítása szerint készíté. 'S ki is tetszik az, még ottani ezen szavaiból:

„Elocutio, ut quidem mihi *linguae periti* adfirmant, proba est. *Ruth* incipit: Egy bironac napiban midőn a' birac feiedelmkednece vala lön éhség a' földön. Azért elemene ember Judanac Bethleheméből hogy zarandoklana Moabiditisnece vidékében ő feleségével es két fiával etc. Vides adhiberi c finale pro k, punctum supra e loco accentus, ő vero per o quoddam petiolatum, quod typo exprimere non potui, repraesentatur.“

'S itt még szólván az ő és új testamentum magyar fordításai' nyomtatásairól 1532—1626tig, végül ezt veti a' kéziratról:

„Hanc igitur summae raritatis esse, ipsum insuper literatorum, de ea silentium evincit.“

Tisztelt hamvu Sándor István is mindjárt hirdeté ezt 1799ben, Sokféléje VI. darabjának 170d. lapján, magyar régi kéziratokról szólva, így:

„Örömmel jelenthetem, hogy Révai Miklós Barátom most egy illy nevezetes Kintsre akadt, Denis Úrnak Jóakarójából a' Bétsi Tsászári Könyvesházban. A' Kézirat az Ó Törvénynek egy jó Részét foglalja magában. Ki legyen a' Fordító, ha Paulinus Bátori László e vagy Franciscanus Fitos Pélbárt, vagy más valaki, arról most nem szólok. Ha egyszer a' munka ki lesz adva 's a' Tudós Leirő kinyilatkoztatta felőle való Itéletét, megtörténhetik, hogy magam is mondok valamit iránta. Bátori Lászlóról Eggerer a' Sz. Pál Remete Szerzetének történetiben azt mondja, hogy . . . az egész Szent Írást és sok Szeneknek Életöket deákából magyarra fordította 's 1456 körül végezte Életét 'stb.“

Majd 1801b. Sokféléje VIII. darabjának 86d. lapján így írta:

1. „Eddig a' legrégebb Magyar Kéziratunk . . . Latiatuc feleym . . .
2. A' legrégebb Magyarul írott könyvnek nézhetni az Ó Törvénynek ama Fordítását, melly Bétsben a' Ts. Könyvesházban találkozik illy Jegyzet alatt: *Codex Man. Hung. Theolog. LXXXV. B. N. 81 sive Codex Man. rec. Nro 81*. En azt Bátori Lászlóéna k tartom. Legalább senkit nem emlegetnek ő kivüle a' Magyar Írók, a' ki Komjáti, Pesti és Silvester előtt a' Sz. Írásnak valamely Részét fordította volna Nyelvünkre.“

Révai Miklós, legelső éles különböztetésű szövizsgálónk, Régiségeinek csak 1803ban kijöhetett I-ső kötetében szól e' kéziratról: *Antiquitates literaturae hungaricae Vol. I. pag. 21—22*.

„Singularé, ac rarum sane monumentum: quod omnes adhuc, quod ego sciam, scriptores nostros fugit. Illustrissimi viri, Michaëlis Denisii, a Consiliis Augustorum, eius bibliothecae custodis primarii gratam, et piam repeto memoriam: quod eius indultu, copia mihi data sit, hunc codicem, non modo diligentius peruoluendi, verum etiam totum exacte exscribendi . . . Nullus usquam annus adscriptus legitur, neque in initio, ne-

que in fine. Cur tamen eius aetatem ad annum prope 1450 ponendum putem; partemque hanc arbitrer diligentiae Ladislai Báthori: explano in praefatione ipsi operi prolixius praemissa“ — mivel Révai azt Régiségei II. és III. kötetében szándékozott kiadni.

Denis Révait 1796b. juttatván e' kéziratához ¹⁾, alkalmasint Sándor Istvánnal együtt ketten ők voltak az említett *linguae periti* 's a' XV. száz- évbe tétel ezek véleményén épült.

Im itten, a' Sándort és Révait vezetett hely Eggererből: *Fragmen panis Corvi protoeremitici seu Reliquiae Annalium eremi coenobiticorum Ord. fratrum eremitarum S. Pauli, primi eremiteae, Vienna M. DC. LXIII. Libr. II. do. a' 220d. lapon, hol az 1456beli előadás foly:*

„Claruit eo tempore, opinione peculiari sanctitatis fr. Ladislaus Báthori, qui amore arctioris vitae, sociatus quibusdam fratribus, quorum ante in monasterio S. Laurentij magistrum spiritualem se profitebatur, in antrum non longe inde dissitum (cum venia tamen superiorum) secessit, ubi ieiunio mortificatione vigilijs orationibus, silentio, ac labore manuum, vitam spiritualem, cum admiratione omnium aliquamdiu traduxit, donec necessarijs sine quibus humana infirmitas diu non subsistit, destitutus, accedente etiam superiorum voto, in coenobium Laurentij reversus est. Ubi studiis literarijs non minus, quam pietati intentus, tota Biblia cum plurimorum sanctorum historijs e latino, in hungaricum idioma transtulit, laboribus tandem ac austeritate nimia confectus, postquam sacris solito productius, maiori animi sensu operatus fuisset, extremum diem inter adstantium brachia sanctissime obiit.“

Természetes volt, első forgatásra, hamar Bátorit mondani. Igen új vala még akkor, mindjárt bizonyosan ki is tűzni e' kézirat kelése évét; mert, ki? mit? mikor írt, fordított magyart? a' könyvnyomtatás és reformatio előtt, csak annyira sem volt még kifürkészve, véletlenül feltalálva, mennyire ma már, pedig az eddigieknél, még többet kell kapnunk. Iratnál azért átaljában, mellyben nincs meg az évszám, kiszakadás vagy gondatlan belé nem írás miatt, egyedül akkor lehet majd hihetőbb évet felvenni, midőn a' magyar akadémia által időnként megleszen vizsgáltatva minden káptalan, convent, minden vármegye, város és régibb család' levéltára, meg a' mkir. udv. kamaráé; meg a' külföldön némellyike, 's az új összekeresettek, régibben már megvolttak felől ezt mondhatjuk: ennyi és ezen évekből van magyar irat a' sűrűbb magyar nyomtatásig, több nincs, több alig akad; midőn tehát a' mind inkább fejlődő magyar nyelvi oklevéltan, nyelvvel élés' minősége, írásbélyeg, betűvonal, számok' összevetése által biztosabb hasonlításokra léphet. Addig botlót ennél fogva csak sárga szem gúnyolhat, keletkezhető vitában pedig csak felfuvalkodott sunynyiség fog hadarászni pittyedt garral; jó nevet ellenben 's okkal támogató ész, nemes szellem' kényességeivel teendi észrevételeit, mert érti, hogy tévedést itten nem épen észhiány ejtet, hanem tökéletes jártasság mellé is világitást, véletlenül elékerült kis darabka papiros, véletlenül derít. Csak gondatlan összeállítás, melly még is gázol, menthetetlen.

1) L. Tudományos Gyűjtemény 1833. II. kötet, 78d. lap, hol ezt Révai maga említi.

Nyelvel éléssel bővebb összehasonlítás után Révai későbbben, *prope* 1450ról 25 évvel mene felebb, 1425 és 1456 közé, megmaradva csakugyan Bátorival. 'S a' *tota biblia* megmenthetését ezen gyanításokra építé: ¹⁾

1. Batori csak részenként, ideje 's kéjeként dolgozott, és a' mit megtökéllett, azt mások is lemásolhaták részenként, vagy az eredeti részek is több kézre kerülhettek, 's ilyen egy rész lehet e' bécsi eredeti kézírás.

2. A' fordításával 1625b. megjelent Kaldi György, oktató intésében §. IV. p. 4. col. 2. hitre méltótól hallottnak írta, hogy az nagyobb részét látta egy írott magyar bibliának, melly 200 év előtt fordítatott. 'S 1425 és 1625 között 200 van. És 1425b. Batori, legjobb korában volt ilyen foglalatosságra.

3. Komjáti Benedek sem vallja elsőnek az általa 1533b. kiadott Sz. Pál levelei fordítását; hanem övének ő azért erede, mert a' Perényi Gábor özvegyénél Frangepan Katalinnál vele közölttet nem javallható ²⁾.

Okoskodott Révai szólásmódokból is a' kéziratnak 1456nal előbbiségéről, ámbár, többel összehasonlíthatás után ma meg már azt lehet kérdezni, nem volt-e némelly feltünőbbisége, tájszólás? Révai okoskodék ugymint,

4. Komjáti 1533, Pesti 1536, Erdősi 1544 szólásaitól nagyon különböz. Mert,

a) Kiváltképen különös benne az aligmult és egészen elmúlt részesülő szavakkal való ragasztékos élés 'stb.

b) A' határozatlan igékkel való élés, melly hasonlóképen ragasztékos és az utóbbiaknál is ismeretes volt ugyan, de nem olly gyakorta fordul elő, mint itt 'stb.

c) Igen különböz a' teljes állatos nevekben mellyeket a' régiség, a' mint a' halotti beszédből is kitészik, nagyon gyakorlott; a' kések ezeknek helyökbe felesen behozták a' műves neveket *substantiva actionis*, még a' szenvedő értelemben is.

d) Számosabbak benne, hogy sem az utóbbi könyvekben az ilyen össze vonatott ejtésű állatos nevek: hatalom, kegyelm, érzelm; a' mellyek későbbben folyóbb kimondásuakká lettek: hatalom, kegyelem, érzelem.

e) Ezekhez járulnak igen feles ritka különös szavak, a' messzebb felmenő régiségnek annyival is bizonyosabb jelei: mennél világosabb az azokkal közöslég való élés köztünk 's a' napkeleti és az éjszaki nemzetek között; azon felül mennél együgyűebbek némellyek származásokban 's állhatatosbak az eredeti jelentést megtartásokban.

Révai mindazáltal hajlott volna úgy látszik még 1425belinél is régiebbnek mondani, az az: 1382 és 1425 közé tenni e' kéziratot, a' Tudományos Gyűjtemény 1833beli II. kötet 78d. lapján álló ezen véleménye szerint:

„Teljességgel sohol semmi jele sins: hogy kitsoda mikor és hol fordította. Tsak hihetőképen lehet erről szólannunk. Vagy Sz. Ferentz Szerzetesinek, vagy Batorinak tulajdoníthatjuk. De még is inkább Batorinak.“

'S töprenkedve adat szükében hivegeté ezt, mondván:

„Mert Sz. Ferentz szerzetesinek munkájok, mivel a' jó igyekezetü Atyák az Inquisitio elől Moldvaságba által szökének, ilyen üldözö nyomatásban meg nem maradhatott. Batori fordítása ellenben szerentsébb volt; mert jó ideig gondosan megtartatott.“

Meg pedig írja Révai ott a' 77d. lapon:

„Az Elefánti Monostorban a' közönséges hagyomány szerént *minden* fordításai, nevezetesen a' Szent Irás. Vajha a' Szerzetes Atyák, mig jobb állapotban voltak, ezt a' nagy kintset el ne hagyatták volna teljességgel veszni!“

1) L. Tudományos Gyűjtemény 1833. II. kötet, 79—87d. lap.

2) „Mely magyarazatoh mykron en lattam volna, ennekem, nem tetewnek hogy yol magyaraztaak volna, kynek nem csak az ertelme de meeg az oluasasa ys ncheznek teczyk vala“ szól Komjáthi, ajánlólevelében.

'S ezzel maradt Révai, grammatikájában is. *L. Elaboratior gramm. hungarica. Voluminis Secundi Tom. I. lap 889*, hol ezen fordításból, példát hoz elé. Mintha tudomása lett volna Révainak is arról, hogy már Ányos híjában erede hazai hevével Batori fordításai keresésének Elefánt magányában, mit Horvát István *a' Tudom. Gyűjtem. 1836beli III. kötet 114. lapján* hoz elé, mint Potyondy Rafaeltól *a' Remete Sz. Pál szerzetének igen lelkes magyar fiától több ízben hallottat. Révainak is tehát ez, értésére eshetett. Elégiai jeles költőnk megholt 1784ben. Elefánton élete kezdődék 1781ben. Tehát e' közt volt keresése, sikertelen. Melly korra gondolá azonban Révai felebb *a' szerzetes atyák' jobb állapotban voltát 's ennek csökkenését, nem említi, szerinte pedig e' csökkenéskor kell vala Bécsbe kerülni a' kézirat töredékének. Jóban éltek azok 1786beli Martius 20dikán kiadott megszüntetésükig, megválva azon időtől, melly elefánti kolostorokra 1663b. pusztító törököt vitt, midőn magukat bátran is védék. Egyébiránt, hogy Révai tudhatta, Denis említett II. kötet Iső részének előbeszédéből: *Lectori*, melly időben oda került kéziratokat ért C. E. H. U. és R. *Recentiores* betűjegyek alatt, nyilvános.**

Oldalvást legyen csak ide lejtve, hogy Jankovich Miklós nemesen közlő áldozatos gyűjtőnk, Batori fordításának, *a' Jordánszkynál lévő kéziratot tartja. Szól arról a' Pesten 1834b. kijött Egyházi folyóírás 4dik füzete' 89—92dik lapjain. Horvát István, látatlanban is, nem. Bővebben hozatik majd elé ama kézirat' ügye azon kötetünkben, melly az akadémia részéről azt magában foglalni fogja.*

Itt pedig Révait azért sem hagyhatjuk el még e' bécsi codex körül, mert külön ki kell azt is emelnünk, mi hajlítgatá arra, hogy félig meddig sz. ferenczesek fordításának is vélegesse, mit felebb, másról folyt beszéd fonala, csak melleleg érintetni engedett. 'S térjünk hajdanibb időbe vissza még azért is, mivel Révai' félenken ejtett gyanítgatása, régiségeink más jártas ismerőjét erősebben vezette; azon tárgy pedig ez, melly körül itt nyiltabb fejlekezet következik. Az idézett gyűjtemény 76d. lapján, így Révai:

„Mária királynéről, Nagy Lajos Királynak leányáról, *a' ki 1382 esztendőben kezdett uralkodni, jeles dolgot említ egy Kéz írás, melly az erdélyi püspöki Könyvesházban tartatik: *Annales historici MSS. ordinis sancti Francisci*. E' ditső fejedelem aszszony, igen ohajtotta és szorgalmaztatta az egész szent írásnak magyarra való fordítását. Szépen vetekedett ebben Hedviga testvérével, *a' Lengyel Királynéval: a' ki is a' Szent Irást népe kedvéért annak hazai nyelvére fordíttatta. Nálunk is Zsigmond királynak, Mária férjének országglása alatt, a' mellyet ő 1387 esztendőben kezdett, találkoztak már Sz. Ferentz szerzetéből két tudós férfiak: kik, ezt a' nagy munkát magokra vállalván, valóssággal megtökéltették. Ezen, hiteles ugyan, de nekünk még is csak pusztá említéssel meg kell elégednünk. Az Erdemes Atyáknak, munkájokban nem részesülhettünk; 's annak felette még tsak neveiket sem tudhatjuk.*“*

Nagyon illik Révai véleményei' befejezésül megemlíteni, miként rekesztette bé, hihetősége' okait, becsületes kebelnek e' nyilatkozásával:

„Ha valaki minket azonban, bizonyosabbakra találand vezetni, igen örömet és szinte meghálálva, fogadjuk el tőle.“

Be jobb a' mai kitett nevü, évü, tiszta nyomtatás, a' hajdani csak-nem mázoló kornál, 's nevet, időt, ferde szerénység, kolostori önmegtagadás, félelem sugaltából némelly kéziraton el is hagyottnál. Mennyi keresgélést kíván rejtélyessége! Milly marakodás néha minden honban felette. A' régiség' buvára, ha könyvével együtt poros, olly hetykén áll elé vele, mint Ben Johnson astrologusa, az általa felfedezett csillaggal.

Mintegy másra hagyá tehát Révai e' kézirat kuszált-eredete' tovább kutatását, ó maga kecses nyelvsajátságának feküdt mint lelkestül grammaticus, szenvedélyesen. Igy, mert nem unta háromszor is venni mássát. El-sejét ajándékozta Horvát Istvánnak a' hogy' ez beszéli ¹⁾. Horvát adta Virág kezébe olvasásra 's ennek mindenkéjével lang emészté meg 1811ben a' budai nagy égéskor. Másod leírása Sándor Istváné lett, mint én hallottam, pénzéért. Ez agyon lövé magát 1815ben, 's a' másolat, mondja Horvát, eltűnt inkább, mintsem elveszett. A' harmadik példányt, írja tovább:

„Három réztáblával, Előszóval 's némelly részben magyarázatokkal is fölékesítve, nyomtatás alá készítette, de a' hideg részvétlenség miatt ki nem adhatta. Ezen utóbbik kézirat is sokáig zár alatt tartott, míg azt végre, midőn neki idegen földre (Burgus Országba) köllött volna Révainak egyébb Kézirataival költöznie, nem kised költségen megszereztem.“

E' harmad másolatában a' Ruth könyve végén lévő jegyet így tevé ki: ≡ 8 Z. Tevé hihetőleg a' más kettőben is, de számba nem véve. 'S Horvát István abból itélve következőt írta, 64 nagy nyolczad lapnyi 's így négy ívnyi könyvecskéje 18dik lapján: *Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás védelmeztetések a' nemzeti nyelv ügyében. Schwartner vádjai és költeményei ellen. Pesten, 1815.*

„Mária olly tüzesen ügyelt a' magyar Literaturára, hogy 1382b. a' Szent Irást egy a' Sz. Ferentz Szerzetéből választott Társaság által lefordíttatná ²⁾. E' fordításnak nagy részét az ó testamentomból ma is szemlélhetni a' Bétsi Ts. K. Könyvesházban, hol azt magam több ízben forgattam, 's benne a' Ruth Könyve végénél a' 382-dik év számot az ezer elmaradásával, — a' mi a' régi Diplomákban gyakorta megtörtént — szerentsésen feltaláltam.“

Jankovich Miklós ellenkezik ezzel a' fennebb idézett Egyházi folyó-írás (szerkesztését folytatá Oswald Ferencz), Pesten, 1834b. kijött 4dik füzete 88- és 89d. lapjain, mellyeken így szól:

„Jöllehet ugyan sz. Ferencz szerzetének Évkönyve (Annales) nevezetesen tndós erdélyi Püspök Gróf Battyányi Ignác könyvtárában levő példánnya említene, hogy I-ső Mária magyar királyné', és 'Sigmund császár' hitvesse ideiben két Szerzetessei azért futának el munkáikkal együtt Moldovában, nehogy hazánkban küldött Pápai Legatusok, és haereticae pravitatis Inquisitorok által, a' miatt, hogy püspöki engedelem és vizsgálat nélkül a' Bibliát magyarra fordítani merészlették, büntetés alá vonatassanak; ebből

1) L. Tudományos Gyűjtemény 1835. Hd. kötet, 118d. lap.

2) Nicolai Révai Antiquitates Lit. Hung. Vol. II. MS. in Praef. ex Annal. MSS. Ord. S. Francisci in Bibl. Episcop. Transylvanica adseruatis.

azonban sem azt, hogy az egész Bibliát fordították, sem pedig, hogy azt hazánkba visszahozván, annak olvasása gyakoroltatott volna, következtetni nem lehet; nem is győztettem meg Révay Miklós' előadott okaival annyira, hogy a' Bécsi Proféták könyvét, mellynek esztendejét ő 1383 esztendőre teszi, ezen Barátok munkájának tulajdoníthassam, mint-hogy szemre névén az eredeti példányt, annak sem papirossát, sem írás' módját Báthori Lászlónak általam tulajdonított példányánál régiebbnek nem ismértem, csupán a' formatumot: ez kis folióra, amaz kis quartumra írva lévén, különbözőnek találtam; ugyan-azért a' szent Biblia' egész fordítása' munkáját mindenek előtt I. BÁTTHORI LÁSZLÓNAK tulajdonítom 'stb. II. HELTAI GÁSPÁR 'stb. a' 101d. lapon."

Hogy a' bécsi codexet „Révai 1383. esztendőbe helyezte volna“, Jankovich előhozza még elébb is a' 87d. lapon 's így kétszer.

Horvát István pedig, bővebben nyilatkozván az 1835beli Tudományos Gyűjtemény II-dik kötetében: „A' Mária Királyné alatt fordítottatott O-Testamentomi Töredékek“ felől, miként ő czimzé, a' 119—120d. lapon, világ elejébe ezeket bocsátotta:

„Azt, mintha Révai e' Kéziratot 1383dik évből valónak lenni állította volna, mint Tek. Tudós Jankovich Miklós Úr (Egyházi Folyóírás, Pesten, 1834. 8-vo IV-dik Füzet, 87. l.) beszéli, megbizonyítani teljességgel nem lehet: hanem azt egész hitelességgel társalkodásból és barátságos tudásból említhetem, hogy Révai jóval halála előtt a' Bécsi Kézirat Magyarságát az 1450dik évi Magyarságnál már sokkal régiebbnek tartotta, látván olyan szólás módokat és szavakat e' Régiségben, mellyek más XV-dik századi Kéziratokban föl nem találtnak.

En valék inkább, ki könyveimben e' Régiséget először ugyan 1382dik évre, utóbb pedig 1383dikra helyeztettem. Az előbbi évszámot azért kezdetem használni, mert Révainak azon Kéziratában, melly az enyém lett, a' Ruth Könyv vége után ilyen számjegyet találtam: ≡ 8 Z. Tudván tehát, hogy hajdan nem egyszer kihagyatott az évszámoknál az ezeredes, sőt néha az ezeredessel együtt a' százados szám is, mi volt természetesebb, mint a' főlebbi számjegyet 1382dik évszámnak olvasni? Későbbben, midőn boldogult Sándor István Barátom társaságában magát a' kéziratot megtekentettem, minthogy olyan jegy, mint a' Ruth Könyv végénél vagon, sehol sem találtatik az egész kéziratban, elhítem ugyan kételkedés nélkül, hogy a' főlebbi jegyek minden esetre Arabs, vagy is inkább Indus számok, de mind a' 3, mind a' végső Z betű formájú számjegyen akadoztam egyszeri rövid megtekentésem után. Utóbb végre, minekutána alázatos kérelmemre a' nagy lelkű Széchényi Ferentz Gróf, igen kegyes Pártfogóm, Ruth Könyvének végét Rajzolatban és Hasonmásban hozzám megküldeni méltóztatott, inkább hajlottam az 1383dik évszámot elfogadni, mint sem az 1382diket. Nézze, a' kinek tetszik, a' Ruth Könyv végén előforduló jegyekben az elsőt pusztá tzifraságnak; a' 8 számot bizonyosan senki okosan tzifraságnak nem tekintheti, 's nem a' német 3 formájú jegyet is, ha ez (Joannis Ludolfi Waltheri, Lexicon Diplomaticum. Gottingae, 1745. fol. Tab. CCXXIV—CCXXV.) a' régiségben hol 2. hol 3 helyett használtatott. Így a' 82. vagy 83. számról sok kérdés fön nem foroghatna, 's ha az első jegy 3 helyett nem állana, akkor 1482d. vagy 1483d. évszámot kellene olvasni. Úgy de ez sem Mária, sem Sigmund Király uralkodásával, sem Báthori halálával, sem végre a' Kézirat régi Magyar Nyelvének tulajdonával meg nem egyezne: Ellenben az 1382dik, vagy 1383dik esztendő épen Mária Királyné országlása időjére esik, 's én legalább az írás tulajdonságaiban sem látok ollyas valamit, a' mi a' XIVdik század utolsó fertályával ellenkezésben állana. Azt, hogy az Arabs, vagy inkább Indus Számok a' Pétsi Templomon Hazánkban már 1303dikban előjönnek, elég éréntem Koller József Prolegomenáiból."

Az ítélethozás igen sokat forgott már, láttuk, a' sz. ferenczesek évkönyvének Mária és Zsigmond idejét érintő szaka' nyomán, ki is kell hát

írva lenni a' forrás pontjának, és úgy a' hogy' Horvát István a' II. kötet' 116- és 117d. lapjaira tevő, mert ő is kitetszőleg támaszkodik arra határozott előléptében, 1383hoz:

„Hogy Mária Királyné, *mondja*, uralkodása alatt Szent Ferentz Szerzetének két érdemes taga Magyar Nyelvre kezdette lefordítani a' Szent Irást, az ismét a' mindenre figyelmező és nagy tudományu Batthányi Ignácz Gróf és Erdélyi Püspöknek tudását el nem kerülhetette. Nem hagyott ugyan erről önön maga tudósítást számunkra, de a' bő esméretekkel bíró Weszprémi (Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia. Viennae, 1787. 8-vo. Centuria III. Tomo IV. pag. 29) ezeket olvashatni: „*Dum Hedwiga Ludouici I. princeps filia, in sinu Hungariae educata, omnes divinos Vet. et Novi Instrumenti Libros . . . in gratiam Polonorum, quorum gubernacula a morte Patris susceperat, in vernaculam linguam transfundendos jussit, tum idem Mariam, germanam sororem, posteaquam ad solium Regni Hungariae sublimata est, meditatam fuisse, verosimiliter colligitur ex antiquissima Ordinis S. Francisci Historia Manuscripta, hodie in scriniis Illustris. Praesulis, Com. Ign. Batthányi literariis delitescente; inventos scilicet fuisse Sigismundi Regis nostri temporibus duos e familia S. Francisci viros bene doctos, qui divina oracula in idioma Hungaricum converterent, sed mox metu Inquisitorum haereticae pravitatis Romanorum, intra patriae limites oberrantium, in vicinam se subdlexerunt pientissimi illi viri Moldaviam, optime tam sacro operi consulturi, ne in harpyas incidere manus cogerentur.*“ Mi határtalan légyen az ilyen nevezetes tárgyra nézve is gondatlanságunk, annak már csak az is világos tanúsága, hogy mai napig senki Szent Ferentz Szerzetének Történeteiből az ide tartozó helyet nap fényre nem botosította, 's így azokat, a' mik itten az Inquisitorokról előadatnak, vaktában elhinni, és kiírni kéntelenítünk.“ Eddig Horvát.

Révai hasonlóan alkalmasint Weszpréminek csak ezen *verosimiliter colligitur* szavaiból 's nem a' ferenczes évkönyv kézirata' eredetijéből vette a' két barátira gyanítkozásait előbeszédébe, mellyet Horvát a' fennebbi VIII. lapon itt, jegyzésében idéze, 's melly előbeszédre akkor ő is hivatkozott. Igy hát Révai divinatioval járt a' Horvát követelte valósághoz közel 's határozottan csak azért nem szólt, mert eszébe nem juta e' jegyeket: **B** tartatnia 382nek vagy 3nak is. Vagy inkább azért nem, Horvát ítéletéhez képest, mellyet Révairól akkor monda, midőn a' Magyar Literaturáról szóló kézirátát kiadta, mivel e' tudomány a' nagy grammaticus Révainak is gyenge oldalát tette, *Tudományos Gyűjtem.* 1833. *II. kötet 49d. lap*, az az, mit kell az alatt érteni tanítani; és Horvátnak még inkább másutti odavetései szerint, mivel Révainak diplomatikai gyakorlatlansága miatt, összevetésekből eredő, kor és év' pontos elhatározásai körül, magához kevés bizodalma lehetett.

Menjünk ujabb véleményre által. Gévay Antal és Jászay Pál mást kezdének állítani e' számjegyről, illy úton.

A' magyar akadémia elhatározó 1832b. 3dik nagy gyűlésében a' régi magyar nyelvemlékek összegyűjtését. Kitüzé azt alaprajza. Ohajtám részéről mindjárt e' bécsi codex' mássát Révaitól a' társaság céljaihoz jegyzeteivel együtt, hogy ne záratnék el már ezutánra használatlanul sikere, melly I. II. III. *Prolusiója* 's főképen *Propositióji* soraiban gyakorlatba is

vett példájából ítélve, szókötésünk' felvilágításaira igen érdekes lehetne. 'S mivel egyegy nyelvnek egészébe¹⁾, ésszel és csinnal ható nyelvtudós olly ritka, mint más nemű lángész; közülünk a' miénknek mélyére most vagy később kiváló, ne töltsön megint annyi évet, összeolvasás és hasonlításal, mennyit, Révai; hanem a' már meglévőhez átaljában a' tovább menni okosan tudók újabb vezérléteket hamarább fejthessenek. Gróf Teleki József elnök ur, meg tudni kívánta majd külön Horvát Istvántól, által engedné-e az akadémiának Révai' e' másolatát ahhoz irt magyarázataival bizonyos áron, nem veszteségével. Horvát felelete lön: „semmiképen nem.“ Igy a' társaság Gévay Antal levelező tagjára bizá újabb mássa vételét, 's ez, elkészülten leve bemutatva 1834ben az Vdik nagy gyűlésnek. Gévay, mondá, legnagyobb figyelemmel fogta fel, leirtában a' kézirat sajátságait 's előtte a Ruth könyve végén lévő jegy vagy mi? nem egyéb czifrázatnál, évszám épen nem. Mondá még, hogy később megnézte több tudóssal, kik 9dik, 10dik 's idébbi százévek irataival foglalatoskodnak, a' császári könyvtárba is illy tárgyaikban jártak. Illyen vala Turinból kettő: Cibrario és Promis, illyen Hoffmann boroszlói professor, úgy Haupt zittauifi, sőt közlötte több ahhoz értővel. És évszámul egyike sem tekinté. Legjobbna találta mostan a' tisztelt elnök, az akadémiának alaprajzi munkálódásiról pontosan gondoskodó, hogy Ruth végsora minden jegyével leghűségesebb hasonmásban kőre is leghívebben metszessék: mert, hol a' tudományos világban határozott vitatás ellen kétség, sőt határozott elvetés támad, ottan igenező és nemező három-négy tudós' köröcskéjéből, az ügyet minden ahhoz értő elejébe kell adni; minket magyarokat pedig e' régi nyelvmaradványunk valósággal mikor iratásának bizonyosra fejtése nagyon érdekel. A' 10dik lapnál tehát, a' megrendelt hasonmást e' végett kiki láthatja. Még azon kívül feketén is le van e' jegy nyomtatva, Ruth' végén.

Mindjárti összehasonlíthatás tekintetéből adtam ugyan ezen 10d. laphoz tartozó metszetre Walther oklevéltani lexiconából, XIVd. százévből a' kérdés alatti 2, 3, 8 arab számok hasonmássait, mivel azon lexicon²⁾ nem mindenik összevetni akaró találhatná talán közelében. Sőt amazok alá soroztam a' Gatterer által mutatványul ki adott 2, 3, 8 számot, hogy a' hasonlóság még többféle alaku arab szám között kerestethessék³⁾. Épen ezért álla-

1) L. Révai, Prolusio I. de praeiudicio communi et noxio, natis Hungaris studium linguae patriae non esse necessarium 'stb. Prolus. II. De lingua hungarica, ob singularem, qua excellit, praestantiam, ipsis etiam natis Hungaris percolenda. — Prolus. III. De necessitate perdiscendae linguae patriae natis etiam hungaris, lege imposita. Pestini, 1806. Propositiones ex lingua hungarica, quas academici auditores constructionum exemplis illustrarunt, 1804.

2) Czíme bővebben így: Lexicon diplom. abbreviationes syllabarum et vocum in diplomatibus et codicibus a Saeculo VIII ad XVI usque occurrentes exponens. Studio Jo. Ludolfi Waltheri, cum praefatione Joannis Davidis Koelleri, Gottingae M DCC XLV. Folytatása, Joan. Henricus Jung előbeszédével, Gottingae M DCC XLVII.

3) L. Gatterer's Abriss der Diplomatik, nebst 12 Kupfertafeln. Göttingen, 1798. Tab. III.

nak itt a Schönemann III. d. tábláján lévők is ¹⁾, mivel ezen nemes kritikájú oklevéltanító megint különböző 2-óst, 3-mast, 8-czast szede ki hajdanból. Felebb menve pedig egész egyetemes sort láthat a' kinek tetszik illy czimek alatt: chiffres romano-gallicans, chiffres d'Allemagne anciens et modernes, chiffres vulgaires de France, années marquées en chiffre arabe, a' *Nouveau traité de diplomatique par deux religieux Benedictins de S. Maur. Tom. I. 1750. — T. VI. 1765*, 100 réztáblájú munka német fordításának: *Neues Lehrgebäude der Diplomatie*, IVdik Részében, Erfurt, 1766. 4. a' 60dik táblán. Még régibb és főforrás: *Mabillon de re diplomatica, edit. 3tia. a Joanne Adimari, Neapoli, 1789. T. I. Libr. V. p. 385, Tab. XIII. p. 389. Tab. XV.* Arab számok mutatványul ezeken, épen a' XIV- és XVd. százévből vannak. Ha tehát az van felvéve, hogy arab szám hozzánk, olasz, francia, német honon jött keresztül, 's nem, ismét más kanyarintású alakokkal Byzantium felől, úgy az 1383nak nyilatkoztatás talán már itt elesik, mert az idézetekben tökéletes hasonlóságra nem lelhetni sehoh.

Tanúja vagyok, miként vette le híven az idézett végsort 's Walther, Gatterer, Schönemann számait Jászay Pál, mert összevettem mindent a' cs. könyvtárban. És midőn akará az elnök úr ó exelja e' lenyomatnak az eredetivel pontos egyezetét, és akarók mi hármul körülötte dolgoztak, Jászay' hazafisága vállalta fel utolsó összeolvasását minden nyomtatott ívnek, mellyet én Budán Gévy' másolatából kiszedetve kijavítva végre még Bécsbe felküldöttem. Ez lön ugyan részént oka, hogy itt egyúttal megemlítem, a' későbbi megjelenésnek, mert a' bécsi vizsgálat többszer vala hosszabb ideig megakadályozva; részént pedig jegyek, pontozatok, betű alakok újból öntetése tartóztatott; hanem illy munkánál pontosság a' főkvánat, nem sietelem.

Jászaynak tehát így alkalmá lön betünként megvizsgálni a' kéziratot. Ekkor látá, hogy három embernek folyt az különböző vonattal tollából, 's ehhez képest vette le az egyik kéz, másod v. másik kéz, és harmad kéz' betűit, mellyek külön külön itt Ruth könyve előtt állanak mutatványul. Ugy készítette hasonmásul Ruth első lapját az egyik v. első kéz után; a' másik kéz' vonatait mutatja Ámos könyve' kezdetéből Sophonias' végszavaiból és Aggeus eleibe tett bévezetésből; eléterjeszté a' harmad kéz' vonatait Malachias elsőbb soraiból. Mindenik látható itt a' maga helyén. Továbbá, e' munkája közt fedezé fel, hogy a' papiros elvágott szélein a' capitulumok néhol egyszersmind arab számokkal is kijegyezzék, mellyek hogy megint híven olyanok miként a' 10dik laphoz tartozó metszeten, hasonmássa szerint állanak, ismét bizonyíthatom. Véletlenül épen a' 8-czast ejté el idébbi bekötéskor a' könyvkötő' körülvágókése, de a' 2-tős és 3-mas, összehasonlíthatásul meg van.

1) Schönemann's Versuch eines vollständigen Systems der allgem. besonders älteren Diplomatie. Erster Band. Mit 16 Kupfertafeln. Wohlfeile Ausg. Leipzig, 1818.

E' háromféle kézről Révai semmit sem szóla. Észre csak ezt vevé szavaként: *Versus finem est calamus aliquanto tenuior*. Hallgatott az arab számkokról. Horvát is Révai' nyomán a' széleken lévőkről. Ez, egyebet átaljában nem irt belsejéről 1383ra tételén kívül, csak a' kézirat három féle e-jét sűrgeté.

Jászay hozzám e' tárgyakban következő jegyzeteit 's állítmányát küldé.

I. JEGYZETEK A' BÉCSI MAGYAR CODEX BETŰIRE.

„Az egész codex, három kéz' eredeti írása, még pedig az iratban előforduló számtalan igazítás bizonyosága szerint magoké a' fordítóké. Az első felváltva jó elé a' másodikkal több helyütt. A' harmadik, melly a' két elsőt gyakran igazítja, két levelet sem tölt be az irat' végén. Az első kéz írta: Ruth, Judith, Hester, Machabaeusok könyveit egészen, és Baruch könyvéből harmadfél levelet, így első kezé az 51dik levél' első lapja, másodika a' másodiké, mi az 52dik levélről meg fordítva áll, 53dik levelen kezdődik a' másod kéz folytonos írása 's ez végezi Baruchot, Danielt, Ozeást, Joehelt, Ámost, Abdiást, Jonást, Micheást, Naumot, Abakukot, Sophoniást. Aggeusban már a' 142- és 143dik levél nem különben a' 144d. levél' első lapja ismét az első kéztől van, másodika pedig a' másiktól. Zachariásban a' 151d. levelet megint az első kéz tölté be, a' 152diket a' másik; a' 157dik levél első lapjának 8 első sora az első kezé, a' többi a' másodiké. A' harmad kéz végre Malachiásban a' 160d. levelen kezdődik, 's végig tart.

Az első kéztől, több latin szóban vagyon mind nagy C mind kis c. A' magyar szavakban p. o. *orcza* előforduló *cz*, ékkel van jelelve így: é. De, ékelt nagy C...t nem találtam. A' kis e háromféle. Közülök a' vonatos e mindig rövid, p. o. *fèiè dèl m k ed n?*, *èztèndèiglèn*. A' pontozott, hosszú, mint: *fèlèségèuèl*, *fèriè*. A' harmadik vagy kopasz e, nagyobb kérdés alá jó. Gévay állítása szerint annak különös kiejtésü e-nek kell lenni, mellynek hangzatát még ki nem találhatta. Az én vélekedésemként ezen kopasz e, a' Gömör, Borsod és Abaúj vármegyék némelly vidékein divatozó félhosszú hangzatu e-t adja elő, 's nem csak azt gyaníttatja, hogy az író azon tájéki születés volt, hol ezen szavakat: *meg*, *ne*, *fel* 'stb., mellyeket ő kopasz, vagy néha pontozott e-vel is ír, szinte félhosszsan hangoztatják, de kimagyarázhatóvá teszi azt is, hogy ezen kopasz e-t gyakran pontozott e-vel, olykor pedig vonatossal is felcseréli, p. o. ezen szót: férje, egyszer így írja: *fèriè*, másszor így: *fèriè*. Ezt: *meg*, melly többnyire mindig hosszú e-vel iratik, egyszer így: *mèghala*, másszor, *mèghala*; ezt: *szinűvek* egy helyen így: *zinquèc*, más helyen *zinquèc*, ezt: *nèpek*, majd így: *nèpec*, majd, *nèpec* 'stb. Én tehát ezen e-t közép e-nek tartván, az ékezett rövid e megkülönböztetésére, kettős ponttal jeleltem meg, így: *è*. A' nagy E-nek így

szintén háromféleképen kellene előfordulni, azonban mind rövid mind hosszú E gyanánt többnyire csak kopaszán áll az E. Vonatos rövid E akad néhány, g gy pontozott hosszú É-t nem találtam. A' kis g-t hasonlóan ék teszi különbözővé a' gy-tól, de igen gyakran elmarad ennél is, a' jel. p. o. néhol így látjuk: fèlèségékét, máshol így: fèlèségè. Ékelt g' azonban soha se tétetik gy helyett. Nagy G és nagy GY között semmi különbséget sem vettem észre, mindenik egyaránt iratik. — Nagy I fordul elé ponttal és a' nélkül is ezen szakban: Izraèl, Istèn, Juda, 's J és I helyett egyaránt áll, valamint a' kis i is, mint: napiban, fèriè. A' hol pedig két í akad össze, ott az utolsó, hosszú j-vel iratik, 's így a' két ii, ÿ-onná alakul, p. o. fiaÿtol. K helyett, a' végen mindig c használtatik, p. o. kic, vonèc, fèièdèlmed^c. Hol pedig η δ két k jó egymás mellé, oda ck tétetett. Vagynak vég η, vég η és vég δ (s) u, v ü betük is. A' v és u, v és ü felváltva jár. Nagy CS-ét nem találtam. LY, LY I többnyire l-el jelen meg. NY, csak egy pontozott ñ. Ha pedig végül áll, hány ñ tulsó lába, mint az m..mé η, hasonlóan hosszúra huzatik így: η.

A' másik kéz, már többnyire pontozatlan vagy ékezetlen c-t ír, c E cz helyett. A' nagy E betük között ennél, kopasz, vonatos és pontozott E- ket is találhatni, ez utóbbi azonban nagyon ritka. Ennek kopasz nagy E-je ismét kétféle, hegyes és gömbölyü hátú, amaz többnyire hosszú, ez rövid, de nem kirekesztőleg. Pontozott hosszú kis é-t, szóközepén sehol sem találtam, de a' kérdő é? mindig ponttal fordul elő; a' rövid è itt üstököt kap; a' közép e az első kéz' írásabeli jegyzet alá esik, mint: nepenèc, mindenható. Nagy I felett, pontot sehol sem tapasztaltam. Nagy CS-et csak vagy I CS Sz hármat. Sz betűjéről mind e' másod mind az első kéznek itt szólok. Sz általában többnyire pusztán z-vel jegyeztetik, hanem az első kéznél néhány esetben ékelt z is fordul elő. Nevezetes pedig hogy e' szóban szent, kirekesztőleg sc-ét ír mindenik. A' betük sorába ilyen z-t nem jegyeztem ki, de ha olvasónk, éket gondol az első kéz' z-je felé, annyi mintha látná e' z-t is. Egyébben itt is áll, a' mi az első kéz' többi betűiről észrevételül mondatott.

A' harmad kéz' betűi között, csak az általam lemásolt 's itt lévő E vonatuakat találhattam. Nagy E csupán egy rendbeli van itt. De az e-t háromféleképen úgy különbözteti meg ez is, miként az első kéz, csakhogy ennél a' rövid e más alakot nyert, mint a' minót neki az első és másod kéz I i adott. I i, pont nélkül mindenütt. Többi betűire, az első kézeiről mondattak, hasonlóan alkalmazandók. Az és, végre, mind a' három kéznél a' lemásolt jelekkel található. Bécs, Decemb. 11dikén 1835. Jászay Pál.“

II. ÁLLÍTMÁNY A' RUTH VÉGÉN LÉVŐ JEGYMRŐL.

„A' bécsi magyar codexben előforduló 's némellytől 383 évszámnak vélt, mások által &ct-nak vagy pusztá czifraságnak hitt jegyet, melyet az

ide mellékelte lapon benn a' császári könyvtárban leghívebben igyekeztem lemásolni, én $\alpha\beta\gamma$ az az E. S. Z. betűnek vagy is ÉS szónak és cetera-t jelentő z-nek állítom.

Megjegyzem ugyan is, hogy ezen codexben háromféle betű van: kezdő, nagy, és rendszerinti kis betűk. A' kezdők mindannyian különböző alakúak 's néhol egyszerűek, néhol cifrázottak, nagyobb részént pedig veresek. A' nagy betűk veressel tarkázattan feketék, mint az általam lerajzolt betűrend mutatja. A' kis betűk tiszta feketék, hol azonban veressel írott egész sor is fordul elő, ott nagy és kis betű tiszta veres. A' kezdő betű, csupán fejezet elején áll, arra szánatása is úgy hozván magával, 's minden fejezet első szavának első betűje illy kezdő betűvel, másod betűje pedig nagy betűvel van írva.

A' codexben lévő minden veres irás, úgy látszik, utóbbi. 'S a' fekete iráskor fennhagyván az író, fejezetek elején a' kezdő betű helyét csak a' lap szélére feljegyzett kis a b c d 'stb betűvel jelezte ki, hová miféle kezdő betűt kellessék majd végtére festenie, ezért e' kis betűk, a' később melléjek írt nagy veres betűktől több helyütt be vagynak futva.

Kérdésben lévő jegyünk Ruth könyve utolsó sora végénél jelen meg, melly a' lap' egész alsó sarkáig nem terjed, hanem még néhány sornyi helyet hágy üresen. Mutatja hasonmásom az egész végsort így: Obeth züle Isayt, Isay züle dauidot .

Végét érvén itt nem csak a' fejezet, de Ruth könyve is, az író még a' következő fejezetbe, Judithéba is belé kezdett ugyan, mert annak első két szavát: eS vg, is leírta már, helyet hagyván szokása szerint a' kezdő nagy E betűnek, mellyet a' szélre csak kis e-vel jegyzett fel előlegesen. Azonban, gondolhatni, hogy vagy majd megint nem akarta már Judith új könyvét, fennmaradt kevés üres helyén folytatni, vagy valami egyéb előtte tudva lévő ok miatt félbe szakasztotta megkezdett sorát 's a' már kiírt két szócskát következő levelére vitte által.

Megszűnt e' szerint a' kihagyott kezdő E betű oda festetésének szüksége, azért az itt, végképen is elmaradt, 's a' más lapra tétetett által. Ne hogy azonban a' későbbi olvasó tévedésbe jőjön' ha ezen üres helyet és e' sortöredéket látni fogja, fel kellett jegyeznie veres festékekkel ugyan azon két első szócskát Ruth végsora után, miből az olvasó azonnal észre vehesse, hogy az ott megkezdett de félben szakasztott fejezetet a' következő levelen találja.

Ha összehasonlítjuk ezen kérdéses jegyeket:

1. az írók keze által fejezeteik elejére mindjárt a' kezdő nagy betűk mellé, feketével vagy néhol a' bevezetett fejezetek végére veressel feljegyzett, 's ott, hol a' későbbi bekötéskor el nem szelettek most is fennlévő arab számokkal; (itt p. o. a' 48, 85, 101, 109, 114, 122, 133 lapon 'stb.)

2. a' 3-masnak vélt bajszos és kettős öblü első jegyet, melly egyéb-iránt csak hirtelen tollal van oda vetve a' Ruth első lapja' hasonmássán itt látható kezdő E ∞ betűvel, és ugyan ilyen E-kkel a' 10d. laphoz készült kőíraton;

3. a' 8-czasnak állított másodikat a' másik kéz nagy S-seivel; miknek vonatai mind ezen másik kéz' betűi között láthatók, mind a' 10d. laphoz tartozó kőíraton, és nevezetesebben itt igen kivehetők, úgy hogy a' három alsóbb ugyan azon egy a' Ruth végénél lévővel;

4. a' harmadik, ugyan csak megint 3-mas számnak állított jegyet, melly legkevesebbé sem hasonlít az elsőhez, a' másik kéz' betűsora között lévő kis z-vel, vagy a' 10dik laphoz tartozó kőíraton álló öt z-vel — minden kétségünk elenyészik 's azt valljuk: a' kérdéses jegy, nem 383 szám, mi ezen helyen, a' felebb említettem arab számoktól egészen elváló alakban 's a' többi irással tökéletesen egyező festékekkel különös tünemény is volna, hanem Judith könyve első fejezete első sorának később oda írott kezdete 's az ezt megelőző csonka lapnak következő levélre mutató őrszava. *Bécs, Januarius 20dikán 1836. Jászay Pál.*"

Közlé velem Jászay későbbben a' kézirat papirosáról és ennek jegyeiről is észrevételeit. Ide soroztatnak azért, hogy gondolatjaként, ha valaki hasonjegyeket lelne, bizonyos évszámot mutató régi iratu papiroson, e' bécsi codex ideje' némi nyomára következtetést mondhatna. „Minden levelen, ezek Jászay szavai, hat vonal nyulik keresztül egyarányos távol-ságban. A' papiros belében lenni szokott czifrázat, ezen, a' mennyire képzeletben össze lehet állítani lóhert vagy borostyán levelet látszik ábrázolni. (Egész minőségében mutatja ezt a' „Harmad kéz“ hasonmása tábláján lévő utánnazat.) Eléjő mindenütt az ívnek egyik egyik felén, más fele üresen marad. E' czifrázatnak közepében hajtattván össze a' levél, több helyen megfelel egymásnak az elválasztott jegy, jelesebben pedig az 55dik és 56d. levelen, mellyeken a' könyvkötői fonal keresztül megyen. E' kérdéses czifrázatnak a' leveleken teljes rendben elékerüléséből ítélve, biztosan mondhatom, hogy az egész könyv egy nemű papiroson van írva. *Bécs, Aprilis 23dikán 1836.*“

Minekelőtte kaptam volna ezeket, vágytam én láthatni a' gróf Batthyáni könyvtárból az annyiszor idézett sz. ferenczesek évkönyve kéziratából hiteles másolatát azon béjegyzetnek, melly abban 1382 — 1437tig, mint Mária királyné és Zsigmond király időköre között állhat. Gyula vagy Károlyfejérváratt most Buczy Emil kanonok 's az ottani csillagász torony igazgatója, lebegett előttem, eljár ő ebben. Ó véteté már csinos mássát a' Bertalan pap irta zsolttárkönyvnek, általa jött az akadémiához megint más fordításu 32 zsolttár, 65 hymnus és egyéb nyelvemlék másolatban, ugyan Fejérvárról, mint levelező tag által. Becses előtte a' magyar akadémia ügye,

nemzetée dicső, barátsága pedig irántam 25 év alatt egyszer sem rendüle meg. Mene hozzá kérésem.

Válasz várása közben, gondolkodóban maradtam én, ki bizakodtam előbb, hogy vélt számaihoz Horvát István, idő' összevetését sem mulasztotta el, 's fennebb említett munkákban lévő arab számokkal történt egybehasonlításom előtt, 1383-mal voltam. De már, Jászay állítmányát elvetendőnek épen nem tartám. Hanem, meg lehet talán menteni hivegetém, *codexünk idejét még is I. Mária haláláigra, 1395, Weszpréminek t. i. ha verosimiliter colligitur* szavai, mellyekkel Horvát, számaikat gyámígtatá, igaz historiai alapokra gyökerezethetők. Mert 1383-mal én meg már azért hagyék fel részént, mivel a' kézirat levelei' szélein néhol eléjövő 's Horvát követelt számaival meg nem egyező arab cziffrákat bizonyosan nem lehet későbbi más kéz által felrakottaknak mondani. Miért nem? arról alább.

Összevetém I. Mária és Zsigmond országlása' időkörét, össze Hedvig fordítatásáét. Széthányatnak Weszprémi szavai, leomlik a' mi ezekre épült. Az adatok itteni eléterjesztését kérésem előzi meg: ne sajnáljon emlékezni olvasónk arra, mi felebb a' Xdik lapon így áll:

„Dum Hedwiga . . . omnes divinos Vet. et Novi Instrumenti libros in gratiam Polonorum, in vernaculam linguam transfundendos jussit, tum idem Mariam, 'stb.“ És nézni kell emlékeztetésül itt a' IXdik lapot is.

Mária, Iső Lajos idősb leánya magyar királylyá (in regem) koronáztaték 1382b. September' 17dikén 16 éves korában. Így tehát, ha Horvát István szerint ezen ó testamentomi töredékek Mária királyné alatt fordítottak, 's első állításaként 1382ben, az csak úgy lehet vala, ha még, vagy atyja' életében, ki 1382b. Septemb. 16dik temettetett el, mint királyleány mondta volna kivánságát a' két ferenczesnek, vagy koronáztatása után mindjárt, 's ezek Ruth könyvecskéjét karácsonig elkészíték 1382b. Másod megigazított állításként, 1383 végeig, ha csak Ruthot tökéllék meg, találhatnánk ott évszámot az igaz; de így alkalmasint más könyvhez is oda tették volna, végeztekor, dolgozásuk évét; ellenben az másutt, sehol sem áll. Továbbá, magától e' fordítatást a' 16 évü leánykirály nem indította volna meg, hanem bizonyosan Vazilo András minorita gyóntatójának, ki anyjáé Erzsébet királynéé 's majd Hedvigé is volt ¹⁾, befolyásával: sőt az lengyel lévén, főbb magyar egyháziakéval, ezek pedig olyan fordítót ajánlottak volna, ki anyaszentegyházi határozat szerint járjon el dolgában 's eretneki szellellettel ne vádoltathassék. Dehogy gondoskodott Mária ekkor a' magyar literaturáról. Egy ígét sem tudott e' nyelvmíveleti munkanemről. A' gyengéd áldozatot,

1) Melissano de Macro, Annalium Minor. supplementa. Augustae Taurinor. MDCCX. p. 241. ad annum 1387.

vészből vészbe rángatá oktalan bosszús anyja. Vagy, Novigrádon tíz hónapi fogságában akart-e vigasztalódni? 1386b. és 87b. magyar bibliával. Sem híre sem hamva ennek. 'S gyaníthatlan, hogy elborzadott elme, minővé az övét, anyjának, szeme láttára és börtönben! megölettetése tevé, illyesről gondolkodhassék. Vagy, fakadott ez' enyhet keresése? kiszabadulttával, midőn az országlást átengedé férjének, kivel 1385b. eskették össze, 's kinek 1387b. Martius utolsóján, tehát 19dik évében a' magyar korona, fejére tétetett: ő meg, a' szerencsétlen lapta Mária elfásult kebelével hordozá visszavonultan fatumait. Tudott volna Zsigmond arról, 's a' lovag szellemü ifjú király ekkor belé elegyedett volna legalább első hevében védelemre, ha valaki megint akadályozni akarta Máriának elébb helyben hagyatott fordítását. Eretneki üldést pedig e' tájatt sem Ferrarius nem dicsér, ki egyébiránt évről évre beszéli el a' Magyarországon 1225től fogva dolgozott domonkosi inquisitorokat: *De rebus hungaricæ Provinciæ Ordinis Praedicatorum. Viennæ Austriae, M. DC. XXXVII. p. 416—435 és 463—502.* sem Wadding nem szól ferenczeseinek Mária alatti hadonázásairól, a' magyar földön. Ranzanus feljegyzéseként eshettek ekkor vissza Manichaeismusukba megint a' Patarenusok, szerinte *bosnensis natio*, kiket Isó Lajos elébb, a' catholica hitben meggyökereztetni törekedett; de Mária ferenczeseinek ezekkel mi közük lett volna?

Hanem, hiszen Mária, Hedvig példáját követheté szól a' vezető Weszprémi. Hedviget, Isó Lajos kisebb leányát, Lengyelország 1384b. Octóber 15d. Krakóban koronáza meg. Volt ekkor 13—14d. esztendeje körül, mert egy két évvel különbözőleg jegyeztetik születete. Az egész világ beszéli, milly szép és jó, millyen eszes. Jagyello, Litvánia' hercege, kész kedvéért, csak neje legyen, kikeresztelkedni tüzet kígyót imádott tartományostul pogányságából, összecsatolni azt a' lengyellel. Hedvignek gyermekszive Albertnél Ausztria hercegénél, már atyja köté ahhoz. Lengyelország nagyjai esengve kérik, 's a' legszebb királyleány vad rít embernek hirtetet fogad el. 1386ban Febr. 14d. Jagyello keresztyén, 's férj; 17dikén lengyel király. És hírenél csinosabb, eszesebb. Hedviget ezen esemény mintegy inté Litvánia emberítőjévé lennie. Lön. Lengyeleit meg, a' szelidület vallása körül anyanyelvükhez közelíteté, latin ritus mellett is; mert azon kolostorban, melyet Cleparz mezővárosba Krakó falai alatt sz. benedekesek számára 1389b. férjével Ulászlóval együtt épített; alapításaként isteni tiszteleten, *canonicus* órákon 's egyéb czerimoniánál, éneklés olvasás, *idiomate slauonico* kezde folyni. Példaul a' prágai „*Monasterium Ordinis S. Benedicti*“ szolgált, melyet ott IVdik Károly 1347b. indíta meg Cyrillus és Methodius tiszteletére, mert a' négy evangelistát már 868 előtt szláv nyelven nyujtá Cyrillus az általa görög keresztyénné lett csehnek, Methodius pedig szláv liturgiát kezde 881 előtt. Onnan hozatának folyamatba vevő barátok előzzer Cleparzra, miként az 1480b. megholt Dlugoss püspök, mint szem és fültanú beszéli, nagy öröm-

mel azon, hogy egyházi nyelvre a' megváltó, csak a' görög, latin, zsidó és szláv nyelvet méltolá. Hedvig tehát, igen is jól tudta még felebb kapni a' nyelvrokonú lengyelnél azon szellemet, melly általlenge a' csehtől még 1030 körülről is, midőn szent Procopius, egyházilag szláv nyelvvel élő szerzetet vive Szavára. Hedvig egyik oldala Dlugosznál, a' buzgó, ilyen képü: „*Catholicae fidei in Lithuania plantatrix . . . Summa in ea deuotio, omnibus mundanae pravitatis fastibus a se relegatis, tantummodo ad orationem et lectionem librorum diuinorum, videlicet veteris et novi testamenti, Omeliarum quatuor Doctorum, Vitas Patrum, Sermorum et Passionum de Sanctis, Meditationum et Orationum Beati Bernardi, Sancti Ambrosii, reuelationum Sanctae Brigittae, et plurimorum aliorum de Latino in Polonicum translatorum, animum et cogitationem intenderat. Joan. Dlugosii s. Longini canonici cracoviensis Historiae polonicae Libri XII. Lipsiae, M. DCC. XI. fol. Libr. X. pag. 160—161.*“ Beszéli ezeket 1399b. történt halála említésekor, de a' fordítások' éve, az eszközlő, munkáló nincsen kiirva. Cromer, Mathias de Mechovia, Koialowicz pedig e' fordításokat elé sem hozzák, noha királynéjuk egyházi erényeit szívesen dicsérik. Vizer Ádám ezt írta: *l. Hermenevtica Sacra Novi testamenti, Pars III. Posonii, 1785. a' 63d. lapon: Hedwigis, Ludovici regis Hung. filia, an. 1390. in linguam polonicam transtulit biblia; ut narrat Kortholtus, de variis script. editionibus, c. 30. Le Long biblia sacra c. 11. sect. 3. Akarék erről meggyőződni enszememmel. Azonban Kortholtust nem kaphatám meg. Kiírta majd kérésemre Jászay Bécsben szavait 's mi jött elé? Adviga fordítató volt, és mikor? arról ott semmi sem áll. Igy beszél Kortholtus, másod kiadása 367d. lapján: „In linguam polonicam sacrum codicem *prima* transferre curavit regina Hedwigis, Ludovici filia Testis est MS. Johannes Lasicius de Gestis Franciae libro I., qui sedulo vernaculam hanc scripturam ab Hedwige lectam fuisse ait, uti quoque ab altera, post huius obitum, Jagellonis uxore Sophia. Cuius exemplar, inquit, eleganter manuscriptum, vidi.“ Le Long pedig, mint ezt magam olvasám, szóról szóra írta le Kortholtus előadását, 's Hedvigről több, egyikben sincs. A' tévedés onnan lehet, mert egy lengyel zsoldár, Hedvig zsoldára czímmel, minthogy övé volt, marada fenn. Azon tengernyi fordítás, nem is nihető 20 év körüli vérről, minő az élénk Adviga 1390b. volt. Hol ideje, annyihoz? Hisz' épen ez évben rohanta meg lengyel leventasággal Galiciát maga, míg férje, Litvanusaival szerzekedék 's vissza csatolta. Miként azt, mondá, magyarhoz kerekíté lengyeltől az atyja, úgy veszi vissza ő, kit lengyellé tön koronája. Hanem, könnyü hinni azt, hogy az 1389beli kolostor alapító, e' tájatt kapott fordítást, mellyhez elébb adta rendelését. Példája mindazáltal követhetővé csak ez idő körül válhaték. De, Mária járt volna-e nyomán? a' Hedvignél idősebb, a' vele vitázott öcscse nyomán-e? Azonban legyen, evangeliom győzött. Annyira szeretnök Mária magyar fordítását, hogy szinte fáj nyomába nem akadhatnunk, 's lehetetlenben is már, azt mondjuk: miért nem Hedviget hagyá Budán a' történetesor! hogy elfelejtette volna hajdani királyinkról annyiban kedvetlen emlékezésünket, mivel annyi kolostor építésük mellett sem tudjuk egyikét is a' keresztyén szeretet iratai' magyarra fordítatójának; noha másként feltehetnök Árpádék vége felé, lehettségét. Mert Le Long szerint francziára, legelőszer*

ugyan Waldus fordítá némelly részét 1160 körül, de vitázatlanul Des Moulins kanonok 1294b. az egészet; olaszra így Voragine 1270b.; spanyolra titalom hárítva 1280b. tétetett Alfons kasztíliai király fordítást; az illyr-latin papnak pedig már ekkor, misekönyve is nyelvén volt. Németes rimbe még 870 tájatt szedé Otfried benedekes, a' 4 evangéliomot, egy asszony kérttére. Az anjou-magyarház visegrádi udvarában továbbá akként foroghata kézen egyházi magyar irat, miként lengyel zsoltár a' Magyarország és anjouház címerével 's három M betűvel jegyzett codexben vala ott, akár úgy, mint Isó Károly' Mária nevü első hiteseé, akár egy részében Isó Mária királynée, Kopitár szerint. Borkowski hiszi Isó Lajos első hiteseének Margiténak¹⁾. Lajos minden esetre tuda felőle 's ha épen az elébb lengyel thrónra szánt Máriának irák egy részét, mondhatnók, hogy a' buzgó királyban magyar efféle iratra is gerjedhete gond. Hanem tanú nincs rá. Hanem, ha Máriáról akadna is jegyzet, látnivaló lön, hogy ösztönzése nem 1382re vagy 3ra esnék 's csak fennebb eléhozott szellemben volna.

A' keresett két ferenczes munkálása így, ótalmatlanul, szakadás tilos hevének mutatkozik. Hol? 's merre keresendő kérdezém Magyarország földein, a' tűznek e' két fija. Moldovát emlegeti Weszprémi? Moldova tartozott bakói bajai ferenczeseire nézve a' bosnyák felügyelőséghez, melly 1235b. csak custodiával kezdődött, 1340b. pedig vicariává alakítatott. Ettől függött még; Magyar, Erdély, Horvát, Oroszország, Slavonia, Szervia, Karniolia', Havasalföld' minden ferenczes kolostora; hatott irják, Adria tengerétől tatár szélekig, ki a' Rajnáig. Az erről 's eretnekek üldéseiről szólható következőkben: *Wadding Annales Minorum; Historiarum seraphicae religionis libri tres a fr. Petro Rodolpho Tossinianensi; Melissano de Macro Annalium minorum supplementa; Bibliotheca universa franciscana a fr. Antonio Salmantino* semmit sem lelheték; ámbár ezek magyar királyok pártfogásairól 's magyar franciscanus íróról, latinul, többről szólanak. Nem ebben: *Illyrici sacri tom. IV.*, melly Boszniát a' keresett idő körül említgeti, *auctore D. Farlato*. Ferrariusban sincsen ide tartozó. Hanemha *Dionysii Juancovic (Jankovich?) Historia Provinciae Bosnae MSS.* mutatna valamit. Kerestem e' kéziratot a' budai Capistranusoknál, kiknek provinciája Joannes a Capistrano kora előtt „*Bosnensis*“ néven volt. Nem találtam. Levéltárukat, mondá Matzek provincialis, a' nassiczei convent őrzi Verócze vármegyében; felhányat, megkeres benne mindent. Jutogatott eszembe a' „*Regestrum Vaticanum.*“ Abban az inquisitorok hiradásai megvagnak okaikkal, miért bántották ez amaz eretneket szegényt, 's az elszált *animula blandula*-nak úgy is elporlandó maradványit, földből is ki, miért szóratak, és — hamuvá, miért égettetik.

1) L. e' vitás kérdést: Jahrbücher der Literatur 67d. kötet, Wien, 1834. Aelttester polnischer Psalter 154—165 l. Kopitártól. — Zur Geschichte des ältesten polnischen Psalters zu St. Florian bei Linz. Von Stanisl. Grafen Dunin-Borkowski. Eine Antwort auf die Kritik in den Jahrbüchern 'stb. Band 67. Wien, 1835.

Illy vizsgálatok közben megérkezék a' válasz és másolat Fejérvárról, Julius 14dikén 1836. E' szerint igen is Moldoróban fordítá Tamás és Bálint két clericus mind a' két testamentom iratait, mert oda szokott minden Kameniczről éjjel, Hussz tanja miatt, melly meg kapá őket, 's az inquisitor ó beléjek akara kapni.

Buczy az évkönyv' kéziratáról így tudósíta: a) Kezdődik 1313-mon vége 1624. b) Negyedrétü, félivenként kötve, 153 lapu vagy 19½ ívnyi. c) Egy kéztől való mind, hanem a' rosszúl irt 's így értelem változtató szavakon néhol javított gróf Batthyáni Ignác keze? d) „Hijában való lett volna 1382nél megkezdetnem, *Buczy szavai*, a' kivánt leiratást, mert, a' mennyire szemeim engedték átnéztem, de ott 's azon innen semmi nevezetesre nem akadtam. e) 1433nál kezdődő évek' folytában a' 13dik vicarius alatti dolgok között fordul elé a' biblia' magyarra tétetése, másoltatásához azonban az 1420beli 11dik vicariusnál fogattam bévezetés végett. f) Eredetijével a' másolat össze van olvasva. Kezdődik az eredetiben ez, a' 36d. lapon 's foly 41ig. „Im így van az érdekes felvilágosítás:

Ex libro manuscripto bibliothecae Alba-Carolinensis, qui inchoatur:

INCIPIE CRONICA SEU ORIGO FRATRUM MINORUM DE OBSERVANTIA IN PROVINCIIS BOSNAE ET HUNGARIAE CHRISTO JESU MILITANTIAM. 56-dik lap

„UNDECIMUS VICARIUS Frater Blasius de Hungaria sive de Balka Anno Dñi 1420. in Festo Annunciationis Virginis Gloriosae a Fribus vicariis in Diako electus, et tandem per *prae* ¹⁾ Frem Antoniū de p̄eto Ministrū Gralem confirmatus vit; qui constitutiones Papales generales Gñā ac Bosnae observantiales, quas secū portabat loco ozore tunc tunc, noviter per dñum Piponem *Dim piponem* Comitem de Tórnósvár fundato resignavit, iste enī Fēr Blasius multum laboravit pro sancta *facta* observantia contra Ministrum Gralem, qui Bullam Papae Martini quinti Caplo Bosnensi praesentavit, et eius transumptū accepit, quae habetur in loco minorū de Kosály enim emicuere duo lumina *lujā* || non *no* solum ordinis, sed et totius ordinis, videlicet *viest* Frēs, Bernardinus de senijs *Seyis*, et Joannes de Capistrania, qui pro sancta observantia plurima pati parati, ac tanto fervo-

1) Ezt: *prae* kitérülte gróf Batthyáni egy vonattal, 's felül, reá írta: per. Mivel illy keresztül vont kitérülést 's helyébe a' felül tettét, nyomtatásban mutatni ebből nem szükség; megjegyzem, hogy az ekképen szétszedett betűk: per, tus, genera 'stb. itten, gróf Batthyáni javításai és hozzá tétélei; e' dőlt betűkkel így lévők: *prae, vit, Gñā* 'stb. pedig az általa tett kitérülést jelentik. Az író némelly botlásáiból latinul gyengén tudását gondolhatnók, mi, áll is átaljában; de igen azt is, hogy gróf Batthyáni ezt valahonnan úgy másoltatta le, 's ügyetlen írója ejté e' hibákat; ó maga pedig kirivóknak méltán találta 's időt szánt kijavításukra, buzgóságból.

ris zelo accensi contra ipsum Gñalem ac Summum Pontificem appellaverunt, ubi, dum sctus Bernardinus mellifluo (igy) sermone, et voce columbina, ut decet sctum actiones suas pro scta familia in curia coram summo Pontifice proposuisset, et dum sibi minister gñalis, sicut causidicorum modus est, perphas *fas* et *nephas* ¹⁾ *fas* sctam observantiam annihilare desiderans, per multa verba declarando *rede* sisteret, tunc veritatis Doctor Frater Johannes de Capistrania, publica voce coram summo Pontifice, et adstantibus dixit, Pater Gñalis habitus *hitus* tuus probat *pbat* novitatus tui mores, et forte nec annu praeteristi ergo necdum ordinis per *prae* fectionem inflexisti, et sic dicta factis demonstravit.

INCIPIT VICARIUS GÑALIS.

Talibus ergo visis Summus Pontifex de consilio suorum Frum auctoritate Aplorum Petri et Pauli concessit, et confirmavit, ut secundum *factum* Regulam Sancti Francisci Fres minores regularis observantiae professores in Italia heant vicariu Gñalem, cui || Vicariatus Bosnae et aliae observantiae vicariatus subiiciantur tempore perpetuo, et sic Anno Dni M. CCCC. XXXIII. Primus Vicarius Gñalis eligitur Frater Bernardinus de Senijs iam Rliosus in coelis. DUODECIMUS VICARIUS Fēr Joannes de Korsula confirmatus per Reuerendum Patrem Gulielmum *Gvielmum* Ministrum Gñalem qui tandem fuit electus in Eppu Varadiensem, Iste enim Eppus in spu apparens (si ita est, sicut Farkas eiusdem Ecclesiae Eppi narrant) circa Annum Dni MCCCC nonagesimum septimū vel octavū, quando ipse praedictus Farkas Eppus Varadiensis in suo cubili in Lecto post Eplā quiesceret, venit quidam vir ignotus hitu minor. indutus et corda succinctus, ac infula Eppali ornatus ipsum Varaensem Eppu praedictum farkas flagellis caesum et verberatum relinquit in lecto, qui tunc morte pventus *peremptus* in eadem infirmitate defunctus finivit dies suos. TERTIUS DECIMUS VICARIUS Frater Jacobus de Marchia missus ab eodem fratre Gvilelmo Ministro Gñali, qui vicariatū visitavit, et utriusque sexus hōies peñiales tertii ordinis in Papa constituit, et tandem factus Vicarius et confirmatus a Dño Papa habuit hūit inquirere Haereticos, in qua inquisitione vicariatū resignavit, veniens autem ad Kamanzec *Kamanzed* in utraque parte Danubii subiacentes urbes, et villas, ubi multos Haereticos Huszitas nomine convertit, et effodere fecit, et comburi, ubi etiam MAGISTER BLASIUS Magister Copelle in praedicta Kamancz-cze propterea fugam dedit, veniens autem Bachiam ubi et est praepositus maior erat; vitam revocando finivit dies suos in bono laudabiliter. || Iste idem Fēr Jacobus per Plebanū de Szent Márton Effodi fecit defunctū,

1) Fas et nefas helyett, phas et nephas, rendes javitás. Ezt már más teheté, Batthyáni nem. Buczy.

et comburi, versus eadem Kamencse et multos similiter, Item P. Plebanū debulchen *Debulchem* contra Futak, et alios ibidem defunctos similiter. Ita enī haec Haeresis hussitarū (ut dicunt) venerat in Pannoniam, quamdiu MAGISTER BLASIUS praedictus puer docilis erat, tunc cives de Kamanest eidem subvenientes, miserunt eū ad studiū, promittentes eidem ut Plebaniā de Kamanst, si merebitur, eidem condonarent, tunc ipse puer ex desiderio studii transiens Bohemiā intravit civitatem Husitarum magnam Pragam, ibique humana *hūna sapiā* imbutus *imtibus*, et diabolica Husitarū videlicet *viest* haeresis pravitate infectus, tandem cum quibusdam suis ad Pannoniā tempore competenti regressus in suam Patriam scilicet *siest* Kamancze, ibique illa Husitarum Haeresis, sicut idem M̄ger Blasius incusando se inquisitori praedicto diserat, non ab ipso, sed a suis in illa patria *pria* disseminata fuerit, et sic ipse dies suos, ut praedictum est finivit laudabiliter, Tunc etiam duo Irati de eadem Kamanest *viest* Thomas et Valentinus, cum quibusdā hominibus *hibus* insanis, et mulierculis *miraculis* || consilio 40-dik
inuito nocte recedentes ad Regnum Moldve *Moldanae* intraverunt, ubi iidem duo Clerici Haeresim praedictam seminantes utriusque testamenti scripta sc̄pta in Hungaricum idioma *idonea* transtulerunt, quot ergo et quanta in eis apparet Haeresis sicut *hinc*, et ego legi: nemo *Neo hōim* numerare possit, ex quo fuerant simplices Irati iuxta proverbium vulgare: SIMPLEX THEOLOGUS, PURUS HAERETICUS EST, nam istam dictionem sp̄us s̄ctus exposuerunt sic: *zent zelleth zent zelleth*, et dum praedicta ibi sic seminassent, tunc idem Clerici iterum consilio inuito (ut X̄ti discipuli quod absit) unus eōr videlicet *viest* Thomas apud eundem populum Pl̄m per eosdem ad Haeresim conversum pro *per* informationem remansit, videlicet *viest* alter Valentinus Turciam intravit, ut dum l̄ras ibi didicerit *didicisset* eorum, tunc socium suum post se vocaret, et eū ibidem labori *ose se* dedisset, ita, ut eius fama, usque ad Imperatorem Turcarum venisset, tunc mandavit idem Imperator ex consiliariorum suorū decreto ne tale quid *tle quid* in detrimentū legis eorum exurgeret, et idem Valentinus Clericus vivus decoriaretur *decoriarent* et sic factum *ftm̄* est, alter autem || *viest* Thomas cum suo populo immobilis permansit, et tandem moriens secundum *sedm* merita suorū operum Diabolo, cui et famulatus est, animam tradidit, cuius poenam nemo dicere posset. QUARTUS DECIMUS VICARIUS F̄r Joannes de Hungaria sive de *Vaja* electus, et ab eodem Gvilelmo Ministro Ḡnali confirmatus, haec usque adhuc EX LIBRO FRATRIS BLASIJ DE ZALKA accepi, et quae sequuntur a venerabili sine praedicto, qui sub obedientia omniū Vicariorū familiae observantiae de Hungaria, usque hodie militavit cum honore.“ 41-dik

Vonallal meghuzott ama fennebbi tudósításért kelle végig mennünk e' kivonat' egyéb unalmain. Jegyzéseket is pedig még reája azért szükség tennünk, hogy megvizsgálhassuk hihetőségét. Hasonlítsuk egybe más iratokkal e' végett, főbb kérdésü pontjait.

1. A' bosnyák vicariusok között igen is 1420ra van téve P. Blasius de Hungaria választatása: L. *Schematismus Missionariae Provinciae Bosnae Argentinae Fratrum Minor. observ. pro 1836. pag. 12.*

2. *Per Antonium de Peto*, így olvastassék: *Per fratrem Antonium de Piretro Ministrum generalem. † 1421b. L. Chronologia historico - legalis Seraph. Ordin. Fratr. Minor. Neapoli M. DC. L. T. I. pag. 89.*

3. Pipo de Ozora, Comes Temesiensis, jelen volt Zsigmond királlyal a' constantjai gyűlésen 150 lóval. L. *Engel és Fessler historiáit.*

4. Bernardinus de Senys, az az de Senis, Senensis (Sziénai). Választotta ezt generalis vicariusává frater Guillelmus de Casali S. Theologiae Magister (ki csak röviden így íratik itt: Gulielmus Minister Generalis) levelével: Datum Senis, Die 22. Julij 1430. L. *Chronologia histor. leg. p. 99.* Kivonatunk 1433at mond. 'S ennek van igaza, mert az említett chronológiának 100d. lapján meg az áll, hogy 5 évig viseivén már Bernardinus vicariusságát, 1438ben rendeleteket adott ki, mellyeket IVdik Ödön pápa is 1438ban erősített meg. Bernardinus maga mellé segédül Capistran Jánost 1441b. vette.

5. P. Joannes de Korsula 1427b. tétetett vicariussá. L. *Schematismus Miss. Prov. Bosnae Argent. 1836. p. 12.*

6. Jacobus de Marchia, 1432b. jó elé vicariusul ugyan azon ferenches névkönyvben. Midőn pedig Hussz' tanítása, majd alább eléadandó közlekedés után, Szervia és Bosznia szerb vagy illyr nyelvü tömérdek népe között, annyira hamar elméket nyert, hogy azon ráczok is, kik Szerem vármegyének lakták nagy részét, rokonság fonalain azt hevesen védelmezik; ezek szomszédságában meg a' Száva és Duna közötti catholicus magyarság arra könnyen hajlott, sőt a' Nagy Lajos pécsi akadémiájában tanultak, idébbi vidéken is az új vitatásokhoz elkészített fogékonyságot bizonyítgatának, ezek megzabolása végett inquisitorrá, e' Marchia vagy Picenus Jakabot hatalmazta fel IVd. Ödön pápa 1436ban, XI. Cal. Septembris Bononiában költ bullájával Magyarországra és Ausztria részeire. Mert feltétel volt, a' Bázelen még 1431nek Decembere 14dikén kezdődött és sok tisztításra célzott concilium elején kifejezett elv szerint, minden keresztyén népet a' catholica római szentegyházzal összeszerkezni, szakadályt így, mint Hussz pártjátét egyeztetve kiirtani; magát pedig az anyaszentegyházat, emberei 's dolgaira nézve úgy állítani igaz rendbe már ezutánra, hogy ellenvetés ne születhesék. IVd. Ödön pápa külön eljárta a' görög egyházzal alkudozásban, úgy a' szakadályosok mogtöretésében; a' többi rendelet, költ 's elhangzott, a' papának maga meg nem tagadhatása miatt. Hanem ide csak az inquisitorrá nevez-

tetés tartozik. L. arról *Wadding, Annales Minor. ed. secunda, opera Jos. Fonseca ab Eboræ, Romæ, 1734. Tom. X. p. 269.* Megegyezik 1436tal Mellissano da Macro is, ki a' tömérdek szent adat közt irtózatos hevében el elsiklott Waddingot néhol lehurogatja éveiben tévedései miatt. L. *Annales Minor. Suppl. pag. 291.* E' supplementumok Fonseca kiadásába is felvételvék. Azért kell nekünk pontosan tudnunk azon évet, mellyben Jacobus de Marchia, fojniczai bosnyák cellájából, hol előtte, csupán vicarius előtt, egyedül alázatos esuklyás hajta főt, mint olyan inquisitor lépik elé, kinek érsek, püspök, biróiszék, megye és országrésze engedend, vagy vele ví; hogy tisztán lássuk, mikor bujdosik haragja elől Tamás és Bálint, bibliai két magyar fordítónk, egyik szögébe Moldovának. Im itten tehát több adat is, ezen hatalma' idejéhez. Esztergom érseke köszönetét írta IVdik Ödönhez 1436b. *feria sexta ante dominicam secundam Adventus*, azért, mivel Jakab már is igen sok magyar husszítának hágott nyakára. Kalocsa káptalanja hasonlót 1436b. Decemb. 4d. teszen Jakab' illy dicséretével:

„Nam plurimos haereticos tam Clericos, quam laicos, quorum in his finitimis partibus a longis temporibus copia ingens pullulabat, comprehendit.“

A' váradi püspök is e' tájatt hitta megyéjébe hasonlóan üldetre. Erdély püspöke pedig Tordáról irt neki azért. 'S ez, papjainak is tudokra adja; „vigyáznának, mert jövend itélni Jakab és kiirtani Hussznak elvetemülségibe azon keveredettek, kik már Moldovából is rühes juhok gyanánt jöttek az ép és igaz nyáj' megrontására.“ *Wadding, Tom. X. p. 270, 271, 272.* És Wadding hozza elé, *Tom. XI. p. 10—11.* Jakab szeremi püspök' levelét IVd. Ödönhez, így:

„Sciat V. P. quod si idem ven. frater Jacobus ad regnum istud ¹⁾ venire tardasset, ipsi nequissimi haeretici clam armati vexilla sublevantes, contra fidem catholicam insurrexissent, omnesque episcopos, ac totum clerum . . . potentialiter interficere voluissent. Datum in monasterio Bani in domo scilicet habitationis nostrae, XV. Martii MCCCCXXXVII.“

Ugyan 1437b. Posega vármegye főispánja Tamási László ada Februariusban Diákön bizonyság-levelét Marchiának. Nevezi ebben inquisitorsága mellett még így: „nec non in regno Bosnae et partibus Rassiae, ac in locis circumvicinis, ab unitate sanctae Matris Ecclesiae separatis Legatus Concilii Basileensis.“ Megtámadták Marchiát e' szerint, hogy' mer a' Száva és Duna között követeskedni, hiszen az ottani néhány város, keresztyén hitet tart, ám-bár Bosznia Szerbia közel van. Igaz ugyan, szól a' főispán, hogy néhány város és falu Szeremségen keresztyén nevet visel, mindazáltal együtt él velek a' bosnyák és husszita eretnek, mert e' megye nagyobb részét bosnyák és rác nép lakja. 'S megdicséri Jakabot azért, mivel ezeket is már a' római

1) Érti Magyarországot, levelének elejéhez képest, 's nem: Regnum Sclavoniae. Soroztassék hát ez még egy adatul, Gyurikovics tudós értékéséhez, mellyben megmutatta, hogy Verőcze, Szerem, Posega vármegyék Magyarország elválhatatlan részei. Tudom. Gyűjtem. 1836. Vd. kötet, 36-dik lap.

hitre bírá, sőt a' Duna egyik részén egész mértföldnyire rácz és bosnyák eretnek, már egy szokásra lépett a' keresztyénnel, általa.

Keresztyén itt, megjegyezhetjük, római hitünek véteték; bosnyák és rácz eretnek pedig, a' keleti egyházhoz való volt. Azt is meg, hogy Jacobus de Marchia elől, a' félők, 1436 vége felé már elbujdosának.

Kisérjük csak azonban még tovább az inquisitort pályáján, nem árt egész képét látnunk, bibliánk fordításának mikorra kitűzhetősehez. 1437b. boldog Bertalan apostol innepe vigiliáján dorgálja Zsigmond király Prágából, Henriket a' pécsi püspököt káptalanával együtt. Miért? Határaikon túl kergeték ezek Marchia Jakabot, nem akarván túrni, rajtok igen is nagyon uralkodottságát. A' meghökkent Marchia, Ödön pápának önti ki panaszát, a' pápa Zsigmondra ír, azért szóla ez, így: Nem csak Pécssett közöttetek, hanem egész Magyarországon akarom tiszteltetni Jakab küldetését. *Wadding XIIdik kötet, 4d. lap 1*), És utána, *Koller, Historia episcopatus quinqueecclesiarum Tom. III. Posonii, 1784. pag. 359.* Zsigmondot itten, figyelmezzünk, Jacobus de Marchia tettei elősegítőjének találjuk. 'S Jakab így új támot nyerve, még Albert királyságakor is üldöződött 1438b. Ekkor két nagy vitája volt. Simon de Bachia, archidiaconus és pécsi kanonok, Ujlakon, Szeremben, egyházból tiltást mere sujtani reá. Jakab honába tére esüggedetten. De, IV-dik Ödön pápa vissza tereli, ír mellette Albertnek mindenféle szépet, 's az inquisitor még 1438b. Kameniczen rettent. Előtte áll Bálint pap bukini plébános, bűnében, *Valentinus sacerdos plebanus de Buchen 2*), mondja *Wadding XIId. kötet, 77d. lap*; előtte más három visszaesett eretnek, kik megint csak Hussz tanját hiszik tisztábbnak, ezek fejére Marchia pusztulatot szór. „Kamenicz bírāja, e' mezővárosé, büntesse meg őket.“ Tömlöczben tehát a' négy. Hír zsi bong, láz morog. Elétör egy más Bálint *alter Valentinus* barátjaival, Kamenicz börtönének leverik kilincseit, szabadon a' négy; 's az elítélni akart bíró előtt, karddal állanak. És jó Kalocsa érsekétől, kihez Kamenicz tartozott: hogy a' kijegyzett eretnekek feloldvák, pedig ő általa. Az olasz elhül bámulttában. Albert királynál keservével. Ez így ír Budáról, 1439ben *feria quinta proxima post festum Pentecostes*, János érsekhez, vicariushoz, 's az országos bírákhoz, törvény kiszolgáltatójához: „Nostra satis displicenter intellexit Majestas, quomodo nonnulli forent partium regni nostri homines, et signanter in Comitibus Sirinien. et de Walko, ac oppido Camavez, commorantes“, kik az inquisitort akadályozzák. Azonban Albert, sem érsekét, sem a' bírákat nem akará egyenesen inquisitori kéj alá sorozni, hanem csak azt parancsolá, hogy eretnekségben ha mi vád lenne még ezután, Budára küldessék minden,

1) *Wadding* itt zavaros, Zsigmond levelére, Henrik püspökét következteti ugyan 1437b. primo die ante festum conversionis S. Pauli Apostoli, melyben megyéjének parancsolja, hogy az inquisitort szívesen lássa. Ez jól van, de a' kelet! Bertalan esik Augustusban, Pál apostol Januariusban. Megfordítva volna rendében.

2) Buchen, kivonatunkban pedig Bulchen, rosszúl iratott. Beocsin nevü helység, Kamenicz mellett van, Bukin a' duna innenső partján, Futakkal egy sorban. 'S mivel kivonatunk is így szól: Plebanum debulchen contra Futak, az az Futakkal által ellenben vagy Futak felé, e' Bukiut vehetjük.

majd ellátatja ő, külön biróval. Közel Albert Kameniczhez Augustusban 1439b. midőn a' török ellen Temes megyén halad keresztül 's csak magának János érseknek ír, Kiszdiáról amaz alter Valentinus ügyében. „Vti nobis relatum est, vos quemdam Valentinum sartorem de Kamanch, innocentem fore pronunciare fecissetis Hogy az Istenért hirdettethé ezt, szól a' király, megyéjében az érsek ártatlannak, midőn nem csak Marchia kapta eretnekségen, de a' római szent curia is abban marasztotta, így kell-e az inquisitort pirotságban hagyni? Albertnek e' levelét Waddingból lenyomatta Katorna is, *Hist. Colocens. Eccl. P. I. pag. 415.*, 's e' szó után: *sartorem*, ezt tevét: *f. sacerdotem*.

Találhatjuk-e hát már valamellyik Bálintot e' kettő közül egynek a' fordító Bálinttal? Nem. Mert, *Valentinum de Buchen*, kit a' kivonat csak így nevez: *P. Plebanum debulchen contra Futak*, ugyan e' kivonat szerint kiásatta sírjából Marchia 's reá tüzet gyújtatott. A' bukini plébánost börtönéből kiszabadított „másik Valentinus“ sem az. Ha szabó volt, már épen azért más. Ha *talán* felszentelt pap, megint nem az, mert a' fordító Bálint még csak clericusnak iratik. Az érsek' e' külön védecze tekintetbeli vagyonos lehetett minden esetre, 's bátor, ki habár szabadabban gondolkodott, ártatlannak érzé magát 's merte bevárni a' sz. curia ítéletét is. Illyen nem hagyja el honát.

Hátra van még tudnunk, mikor választatott *frater Joannes de Hungaria sive Vaĵa* 14d. vicariussá, mert kivonatunk azon évről is hallgat. *Melissano de Macro*, 312d. lapján azt így említi:

„*Praemittendum est Guillelmum de Casali Ministrum Generalem Jacobo Piceno (Marchia) in Regno Hungariae laboranti substituisse Commissarium in Vicaria Bosnae fratrem Joannem Hungarum de Waia oppido oriundum anno 1439, quem etiam Pontifex voluit Inquisitorem haereticae pravitatis: et subinde anno 1441 instituisse Vicarium.*“

Az 1836ra szóló bosnyák schematismusban áll: 1441. *P. Joannes de Baja. Biennio ante Commiss. et Inqu. Haer. prav.* 1436b. pedig e' szerint, vicarius lett *P. Nicolaus de Tragurio*, kit a' kézirat elé sem hoz. Hanem e' kolostori névkönyv' szerkesztője Kujuncxich maga megvallja, hogy vicariusaik régi sora csonka, mivel a' hajdani jegyzetek nem egyezők egymással. Wayai János inquisitorsága végett a' pápa levele Florentziából 1439ből Majus 9dikéről van Wadding XId. kötete 79d. lapján az egyházi főrendhez, világi főkormányhoz, hogy ezek eretnekirtásban támul lennének. A' pápa tán azt hívé, magyar inkább összeférend, mert a' torzsalkodást nemzeti idegenség is ingerelheté. Üldözet és összeférés!

Többféle ferenczes évkönyvi 's hisztóriai forrás erősíti ezek szerint a' Batthyáni kézirat kivont pontjait, reá ennél fogva építhetünk a' keresett fordításra nézve is. Átala fejlík most előnkbe, hogy Tamás és Bálint' futása Kameniczről 1436 hajultánál elébb nem volt, 's később sem 1439nél, mert ezen innen Wayai János befolyása alatt, semmi zaklatás sem említetik. Talán szelídebben igazítgatá el a' vélemény' kényességeit. De ha 1436 végén

mindjárt futának-e, mihelyt az inquisitor megkezdé iszonyait? vagy idébbi évben, azt már csak hihetőleg vehetjük fel. Ha tudnók, hogy Bálint clericus veszedelme azért van Wayai János' vicariussá letténél elébb elbeszélve, mert valóban 1441 előtt nyuzaték meg, felettébb is törökösen, hamar ilyen lehetne számításunk: két-három év kellett ó és új testamentom fordításához; egy-kettő eltölt abban, míg Bálint muzulman földre vergődött, ottan vallása közölhetésére törökül tanult, maga befurása czélját példákából a' zultán megtudá, haláláról pedig a' hír épen akkor terjedezze-ki, mikor Wayai vicarius-sága következett. 'S a' fordításhoz fogás vala tehát Zsigmond király utolsó évében, mert 1437 Decemberének 9dikén hala meg, 's befejezése még Albert' korában, kit 1439b. October 27d. ért útul enyészete: következőzetesen a' Moldovába takarodás 1436 vége felé történt.

Ellenvetés nélkül ez mindazáltal nem maradhat. Megjegyezhető ugy-mint: az évkönyvirő csak azért szurta be Bálint halálát 1441 előttre, mivel végezni akarta róla mondókáját, lám Tamás clericust is 1441 előtt viteté el az ördöggel, pedig talán csak nem Ég sujta mindenikre korahalált, még ifjúságában. Továbbá az évkönyvirő szökdös elbeszélésében, mert Korzula vicariusnak 1497 körülre késérteti megjelenését is elregéli; ugrál hasonlóan Balás Magisternél. Ennek halála utánra van téve Tamás és Bálint futása, mi hát 1437—8ban eshetett, mert pajtásaira tuzskolá Balás eretneki bűnét, 's dicséretesen végzé napjait.

Állhat efféle megfogatás. De feleletül lehet megint, hogy a' *dies suos fnivit laudabiliter* után álló: *Tunc*, vétethetik átaljában, az inquisitor-ság kezdetére 's folytára is.

Vessünk véget. Míg nyílt évszámot kerít elé valaki, Tamás és Bálint munkájának időköre leghihetőbben 1436 és 1441 között álland. Teljesen bizonyosat lelnénk talán Zalkai Balás frater évjegyzetében, mellyre kivonatunk vége így utal: *haec usque adhuc ex libro fratris Blasii de Zalka accipi*, de hol van az? Megigérte nekem ennek is kerestetését Matzeck minister provincialis.

Felvilágíták most ezen összeállítások, mennyi részecskéjében történt a' fordítás Zsigmond életének. Mi több? egészen új adatul szolgál e' ferenczes évirat ahhoz, hogy a' két clericust, Hussz tanítása készlelé a' biblia magyar általtételéhez. Tudák, miként javítgatta Hussz a' cseh fordításokat, Jacobellus és Hieronymus társival; mert már 1338—1378 közzől meg volt Máté evangelioma, 1396ból egy zoltárkönyv; 1400ból a' Drezdában lévő biblia 'stb. Bizonyosan a' tannal együtt jött hírül, miképen fordította Wiklef' Triologusát Hussz a' világi kösségnek; mint irá 1413b. postilláját csehül, egyházi énekeit, a' 10 parancs magyarozatát 'stb. Beszélé nyilván a' Zsigmond-dal csehek közzt járt sok magyar itthon, hogy isteni tisztelet nem deákul foly *ám* már ott. Ugymint, feléledt az 1061b. cseh királylyá czimzett Wratislawnak a' sz. mise' szlávul tartására nézve jelentett kívánata, mellyet VIIId. Gergely pápa *vana temeritas*-nak 1080b. haraggal nevezett, mivel a' görög

egyház' ritusa, Rómáévé már akkor diadallal változott a' cseh földön is. Habár tehát, annyira nem első törés volt Hussz által honfiai nyelvében, hogy vele, 1409-czel annak már másod időköre vált ki; a' magyar nyelvnek azonban egyházi tisztelethez terjedtebb vétetését, mire majd alább Moldovában találunk, úgy látszik, csak azon akkori lélekmozgalom eredetét. Azonban, ide sorozom: eddigi tudomásként.

Ferenczes éviratunkból tudjuk meg legelőször nevét is annak, ki Hussz tanítmányát Magyarország alsóbb részeire hozá, noha egyedül a' kereszt-ségit. Jakab mester az: *Jacobus, S. Theologiae Magister*, kameniczi plébános és bácsi nagyprépost. Mert, Kamenicz azon mezőváros Futakon alúl, Pétervárad mellett, melly a' helytelen helyesírású évjegyzőnél: Kamanzec, Kamancze, Kamencse; Waddingnál Kamanch; Albert király levelében oppidum de Camavez, az az Kamanez. Szláv nevét egyféle ok adathatá Camyencz v. Kaminicz hajdan lengyel városával a' Dnjestr partján; magyarul Kövesdnek kezdé hivatni Marczibányi Márton, nem rég megholt birtokosa. A' mai nap, miként hallám, egészen illyr népü helynek hogy Zsigmond idejében magyar lakóji lehettek legalább egy részént, abból volna látszható, mivel Tamás és Bálint' onnan elköltözött csapatja bizonyosan magyar volt; illyrnek Moldovába Hussz miatt zarándoklását sehol sem találtam. Vagy csak az lett volna gyűló és indulóhelyük? Mert még egy kérdés tolakodik itt elé. Magyar egyház tagjai küldék - e ki Jakab mestert, mint jó észszel biztatott ifjut Prágába úgy, hogy majd plebénussuk legyen, vagy szláv nyelv' rokonai? A' felelet inkább illyrt azért bizonyolna, mert ez a' csehvel, ritusára nézve összeköttetésben volt; mivel a' fennemlített szláv benedekeseket is Horvátországból, tehát Magyarország Szerem vármegyéje' szomszédságából vitette Prágába 1347b. IVd. Károly. Elegyenek hihetnök ennél fogva legvalószínűbben Kamenicz népét 's magyarul is egyformán tudottnak, mert nevédeké különben a k k or bácsi prépost nem leszen. 1411-ig volt cath. parochiájáról azonban Kamenicznek nincs más tudósítás. A': *Schematismus Cleri Dioecesis Bosnensis seu Diakovariensis et Syrmiensis. pro 1837.* így szól 66d. lapján: erecta est parochia in oppido Kamenica 1746. Csevapovich pedig, 150d. lapján e' munkájának: *Synoptico-Memorialis Catalogus observantis Minor. Provinciae S. Joannis a Capistrano, olim Bosnae Argentinae; a dimidio Seculi XIII. usque recentem aetatem, ex archivo et chronicis eiusdem recusus. Budae 1823.* Kameniczről csak annyit mond, hogy a' boszniai provinciának 1726beli irományai 's 1733beli köz összeírások szerint a' péterváradi ferenczesek conventjének parochiájához tartozott. Görög n. e. hitü számláltatik ott ma 1022 lélek, catholicus 659, evangelicus 2. 'S a' ma többen lévők, alkalmasint hajdan is felesebben voltak. Sambucusnál Kamanceh: nobile oppidum.

Hát a' két clericust mondhatnök-e a' vegyes népü mezővárosban születettnek azért, mivel az évirat őket így nevezi: *duo literati de Kamanest?* Mert eredetre érthetjük csak ezt 's nem mintha kameniczi ferenczes clericusok lettek volna, mivel itt állott kolostorról sem irat sem hagyomány.

Ellenben, idézett iratok szerint, l. *Csevapovich, Recensio observ. minorum prov. S. Joann. a Capistrano, per Hung. Austr. inf. et Slavon. extensae, pro anno 1830. Budae*, közel oda Ujlakon, *Illok*, már 1359ben állott minorita kolostor, valamint e' megye körében: Mitroviczon, Waddingnak 1400beli említéseként; Racsán, a' hol voltat Wadding 1378ról hozza elé; Zimonban, melly, megint annál 1400ban nevezetik, de rommá lön 1453ban török miatt 's vele Rednek és Tadvá conventjei annyira, hogy ezek még emlékezetből is eltűnének. 'S a' távolabb eső nassiczeinek eredete 1322nél tétetik régibbre.

Az iménti kérdést úzve, nem lehetetlen úgy-e bár, azon egy helyről egyszerre két jó főt emelkedni látnunk. Hanem, történheték még ez is: Egyik született Kameniczen, másik azon magyar népség között ugyan, melly akkor Szeremséget sőt kevésben Szerviát Boszniát, némelly helynek maig is fennmaradt magyar nevezete szerint lakta, de később Kameniczre került 's oda valónak nézetett; minél fogva származat lett volna e' kettő, Száva melléki olyan magyarság közül, mellynek tájbeszéde a' nemű volt, minő fordításukban meglep. Mindazáltal igen közel forog emlékezetünkben az is, miként hány és vet embert messzéről távolra érélme, (fatum) kivált pedig barátot, papot, katona sorsaként, miképpen küldöz világba szétrakatása. 'S az illy távolabbról, vegyítetlen magyar helyekről ide szakadást és e' két rokon keblünek itten együvé találkozását kivált úgy lehet könnyen megengednünk, ha évjegyzőnknek e' kifejezését: duo literati de Kamanest, akkép magyarázzuk, hogy, tanítványait *deákait* érté az alatt, a' Jakab mester által Kameniczen suttogva elejtegett cseh tudománynak. Azonban meg, haboztat benünket még az: ha kétségen túl Bosnia vicariájában tanult clericusok voltak-e? Mert, nem jegyezvén ki az évirat egyenesen hová tartozottságukat, lehet vétetniek a' Kameniczhez közel esett bácsi minoriták nyájából voltak-nak, kiket Erzsébet királyné 1370ben vagy alapított, vagy újra életbe hozta, 's melly bácsi conventet Wadding 1400ban a' szeremi custodiához tartozottul hoz fel; lehet, Bács vagy Pécs egyházi megyéje clericusainak. Minden esetre legalább egy ideig, taníthatta őket Pécs' híres akademiája, mivel csupán kolostori vezetés, illy két tudós theologust képzett volna-e? Parlag felszaggatásuk ezeknek, hova nyelvkészület is gondos kelle, olly gyakorlott ész' nagy munkája volt korokban, hiányaikkal bár, mint ma, új világnitító rendszer' kifejtése.

E' bizonytalanságok közül miként válik ki hihetőbbségre Tamásnak 's Bálintnak, legalább más-más helyen születése, úgy első tanítás, itéljük meg majd alább. Elébb a' magyar husszitaságról, mert ide tartozó tárgy.

Mellyik évben tört ki Kameniczen Jakab mesterből Hussz védelme, azt csupán közelítőleg, mondhatnók meg. Akármikor, csinnyán ejté, mivel czímre haszonra nézve, mint láttuk, még emelkedhetett. Csak ha ála után vallottak rá, akkor rohana tetemeinek Jacobus de Marchia, a' szentmártoni plébánossal, ki Baranyából leheté, mivel Magyarországnak 28 féle Szentmárton nevű helye közül, négy esik azon megyében.

A' kalocsai káptalan fennebbi levelének *a longis temporibus* szavai, azt mutatják, hogy 1436nál jóval előbb elfogta e' lelki mozgalom, a' magyar izgékony elmét. Ferrariusként 1418b. bocsátá Zsigmond Magyarországra Dominici János fratert Hussz eretneksége fékezésére. Már annyira meggyökerettnék látá ez itt a' gonoszt, hogy „vas vágása nélkül orvoslása lehetetlen lett.“ De Zsigmond ahhoz nyulni nem akart, 's Dominici, mondja Ferrarius, az elvesző lelkeken támadott bánatjában, Budán kimult. *De reb. ung. prov. pag.* 490. Im ekkor meg Zsigmond a' lelkiesméret bibijét kimélő. A' hogy szeszélye, politikája hozá. Hussznak ótalomlevelet ada Konstanczba 's égettetésekor — hallgata.

Pozsonba érkezik valahára Zsigmond 1419b. Febr. 3d. a' setétképü egyházi zsinatról 's az ő parancsából-e vagy kiéből? „1420ban Hufz Janost tudomayaert az Magyarok Moldovaban fizamkiutesre kenfzeritetnek“ Ezt mondja, egy magyarúl 1630czig irt 2½ ívnyi krónika, melly magyar hisztóriai többfélével együtt *Mrvs ahenevs* czimü gyűjteményben gr. Mailáth Károly cs. k. aranykulcsos, mkir. udv. kamarai tanácsosé Budán. Azért volna kétséges azon 1420 év abban, mivel 1417-re áll benne: Hufz Janost Pragai Taneto tűzre itiltetik, es megh egetetik Constantiaba az kerefztyeni hűtert,“ holott e' törvénylátás 1415b. volt. Azonban a' „*Leutschauer Chronik*“ is így egyez meg azzal: An. 1420 sind etliche Ungarn wegen Johann Hufs Lehre in die Moldau verjagt worden. L. *Magazin für Geschichte Statistik und Staatsrecht der österreich. Monarchie. Erster Band Götting.* 1806. S. 283. Zsigmondot igen is már 1415 óta ingerlé Szepességre bécsapott husszításág, boszontá épen 1420b. az October 31dikén cseh Vyssegrad alatti veszedelme. Oda lön ott morva és magyar fényes hada 's ebben sok főnemes. Nem tudott cseh érdekekben cselekedni a' cseh koronáért reszkető, 's veszté a' husszításág ellen csatázó magyart, üzé vagy üzni engedé honából, a' tanítását követő magyart.

1420ról beszéltek Zöld Péter plébánosnak is a' moldovai magyarok, midőn ez őket 1767ben Erdélyből egyházilag összejárta, hanem azok a' reájuk szállt hagyományt, Hussz' belé keverése nélkül, csak így mondák: Erdélyországból sok Szász és Székely mene által Moldovába 1420b. 's ott István fejedelem, számukra válogatott földön engede lakást. *Molnár János, Magyar könyvház. IIIIdik Szakasz, Pozsonban 1783. lap 415.* Ezek tehát inkább talán csak kövérebb földkeresők voltak, 's Moldova, hívá őket, mert ugy is magyar királytól függe.

És e' hazátlan ki 's visszavándorlás úgy látszik kisebb nagyobb csapatban folyt ezen időben. Így lehetének már Moldovából valamelly résen Erdélybe bétékergett husszita magyarok azok, kiket fennebb a' XXVdik lapon Erdély' püspöke rühes juhoknak nevezte. Nem tetszék talán némellyikének Moldova 's megint visszavágyott magyar közé, de ősei' honába térni szepelgett a' végre sehonnaivá kénytelenül vált.

Csak 16 év telék el a' magyarországi száműzetés és Jacobus de Marchia inquisitorsága' kezdete között, addig az itt megint elélt rokon gondolkodásuk tudhaták a' moldovai telep' hol 's miként létét. Ki tehát, az inquisitorral veszekedést uná, ki tőle félt, ki jobb karba jutást remélle itthonán túl, ki mindenét kész vala veszteni csak véleménye járhasson szabadon, Moldova felé könnyebben fordítá szemét, ott már édes földieket lelend. Tamás és Bálint is inkább amaz együttérzők között akará béfejezni nagy munkáját, mert hogy itt fogtak már hozzá Szeremségen, Bácsban vagy Baranyában, következőknél fogva gondolhatóbb. Hol kaptak volna Moldovában, ők a' futók, bibliai codexet? Szilárd lélek, megkezdettjében, üldetésekor szenvedelmesebb. Igen, itt melegedtek már, fordítás megkísértgetésébe, szövetségük titkában. 'S midőn, vád ellenük talán azért is mozgott, visszalépni pedig nem akartak, élettől megválniok bevégzés nélkül fájt; hazából inkább ki, szükségbe inkább belé hajtá őket az új alkotásnak szerelme, tudóssal és művészszel a' mindent feláldoztató. A' hogy' tehát összesugott már a' férjfi és aszszony csapat, vevé bibliai szent iratait a' két vezér-barát, 's eltűnének éjente, merre legközelebb értek határt.

'S hol lehet azon hely, melly a' neki keseredtettek megpihenteté? Kitűzésén fennakadunk. Zöld Péter Hussz városát és Csüböröcsököt a' Dnester folyó mellett említi husszita magyar gyarmatnak. A' csüböröcsökiek legmesszebb fanyalodának bé tatár khani ótalom alá; mit gondolt vallásukkal a' khán, csak neki némikép adózzanak. Ezek' mikor oda kerültéről még rege sem szólt Zöld Péter buzgó pap érzékeny magyar előtt. A' Hussz városiak azt mondák neki, hogy ők azon magyar hussziták maradékai, kiket Mátyás király hajta ki Magyar és Erdélyországból; később lőnek megint catholicusokká. Egyező ezzel Marcus Bandinus frater tudósítása is, melly kézirat illy cím alatt van: *Visitatio generalis omnium ecclesiarum Catholici romani ritus in provincia Moldaviae, nostrae spirituali jurisdictioni subjectarum, pervolans ad Innocentium Papam X. nec non Cardinales, per me Fratrem Marcum Bandinum a Scopia minor. observ. S. ac Seraph. patris Francisci Provinciae Bosnae Argentinae alumnum, nec non ecclesiae metropolitanae Marcianopolis in Misia inferiori, in Regno Bulgariae Archiepiscopum atque in Moldavia Administratorem. Anno 1646 die 19 Octobr. inchoata, etiam fidelissime conscripta et absoluta: Bakoviae in Moldavia in nostro archiepiscopali ergastulo Anno 1648 die 2 Martij. Közlé velem P. Gegó Elek, ferenczes, magyar akadémiai lev. tag.*

Hussz városáról ez így ír: „Huss oppidum denominatur a famoso Haeresiarcha Joanne Huss, cuius historia talis. Mathias Corvinus Rex Hungariae circa annum Domini 1460 bellis turcicis occupatus in finibus Traciae, dum Budam victor rediret: multos Ungaros, et Germanos in suo regno circa Sopronium, et Ponium Hussiana labe infectos deprehendit. Praedicantes vivos in terram infodi curavit, et ne amplius erroris pestilentia serperet, quotquot hac contagione correpti erant, in Moldaviam exules e limitibus Hungariae eiecit, quorum praecipue Ungari hoc loco resederunt, et in memoriam sui ducis habitationis vicum Huss appellarunt. Fermentum illius temporis est, quod Hus-

siani ungarica lingua sacrum, et vespas huc usque cantent. Quod nos cum populi satisfactione sic attemperavimus, ut omnia ad sacrum pertinentia latine fierent, et aliquae piae cantiones ungaricae, ante et post sacrum pro devotione populi audirentur.“

Álljunk meg itt egy kisség, mert ezen szavaknál látszik, miként változtatá Hussz' követése cseh példából magyarnál meg saját nyelvére az egész egyházi ritust. Az értett nyelvnek ezen egyszerre felhangoztatása Istennek tiszteletén ragadoza bizonyosan seregeket a' megfoghatott oktatáshoz. És ebből, nem nyilvánosságig fejlik-e ki, hogy magyar nyelven többféle szent iratnak kelle készülni 1415-től fogva 1439-czig Kalocsa-Bács érseki, Szerem és Pécs püspöki megyéjében, 1460-ig pedig Sopron és Pozson vidéké' magyarai között; nem különben Sáros; Gömör, Kis-Hont 's Nógrád vármegyék magyar népü tájain, mellyeken tudjuk Giskrának a' „cseh latrok“ vezérének, 1440—1462-ig volt pusztító tanyázását, 's ez idő közben azokon több husszita egyháznak is épülését, mert hiszen ide házasodásuk után egészen megtelepedének.

„Ritualia bohemica ostendunt, írja Bartholomaeides, Hussitas, textus sacros, historiam passionis Domini nostri, precatiunculas, Symbolum apostolicum, orationem dominicam, ac verba institutionis S. Domini coenae, decantare solitos fuisse. Ad manus liber est Bohemorum fratrum, in quo singula ista cum notis et numeris musicis expressa cernuntur. Et quidem ritum hunc peragendorum sacrorum, non Slavi tantum verum germani etiam hujates, praeterea Hungari Bohemis istis conviventes, evangelica postea dogmata amplexi, adoptarunt. Testes sunt Topsisenses, Ghemerienses, Osgyaniensesque Evangelici. Ab Hussitis porro ortum traxere permultae nostrorum cantilenae odaeque, diebus imprimis anniversariis destinatae, ac latinis insignitae nominibus. *L. Comitatus Gömöriensis notitia historico-geogr. statistica. Leutschoviae, 1806—1808 in 4. p. 277.* Ugyan ekkép, nemzeti nyelvü ritust lele Bandinus lám Hussz városa magyar lakói között már mint catholicismusra Husszita papjok szüke miatt visszavittettek közt is, melly szokásuk őket 226 év multtával bár, még magyaroknak fenntartá; de nem nemzetiséggel gondolván Marcus frater, hanem csak a' latin anya szentegyháznak szabályaival, lealkudott velek néhány magyar ének és imádság formulát a' *fermentum* szüleményeiből, az az, tevé, hogy közülök több, hamarabb eloláhosodhassék. Jó lett volna gondoskodni Magyarországnak főpapságának, már elejénte, hogy a' r. pápa utján magyar plebánusokat kapjanak 's őket olasz missionarius ne kevesíthesse azon 39 helyen, mellyeket Bandinus megjárt 's mellyeknek magyarból nagy részént oláhvá lettét maga megemlíti ¹⁾, mi az elegendes lakásból következett, Zöld Pé-

1) Neveik: Hussz, Vasló, Barlad, Galacz, Bogdana, Stanfalva, Manfalva, Gozdafalva, Völesör, Ujfalu, Tatros, Lukácsfalva, Szaloncza, Forrófalva, Paskán, Bogdánfalva, Hidegkut, Terebes, Bakovia, Román, Tamásfalva, Dsidafalva, Domafalva, Szabófalva, Lokosfalva, Steczkófalva, Nemez, Baja, Szucsava, Herló, Kuthnar, Strunga, Jászvásár. Eléadja e' 33ban a' házak gazdáji nevét is, összesen 1020 házét. 'S találta ezeket 10 catholicus pap és 13 diakonus egyházi ügyelete alatt. Takucz, Alfalu, Kracsunkó, Gyula, Szeredvásár, Serata, Amadsei, helyeket úgy említi, mellyekben vagy nem talált már magyart (catholicust) vagy, csak keveset. Takuczról p. o. írja: Hungari habuere hic ultra ducentas domus, templum, parochum et ludimagistrum, iam vero nullus catholicorum incola est; Alfaluról: Olim erat celebris villa ungarorum, nunc penitus desolata. Kracsunkóról: olim erat mere ungaricum, iam vero tres domus ungarorum. Gyuláról: erat oppidum ungaricum a Gyula capitaneo in sui nominis memoriam ex-

ter szerint is, ki 62 faluban elterjedettekre tevő a' bétakarodott magyarok és szászok maradékát. Hanem, Moldvát hasonlóan elejtven Mohács a' magyar királytól függéstől, feledés szakasztá meg az ottani nevezetes telepet, 's a' „*Missio de propaganda fide*“ annyira jogot szerze már, ezen némileg hasznos itteni kiterjeszkedésében, hogy midőn 1743ban azon 3 magyar jezsuita közül, kik P. Patai György jezsuitával Moldovába utaztak, ketteje Sztojcsinba szándékozték magyar néphez ennek anyai nyelvü gyónása kihallgatására, frater Johannes ferenczes, ki ahhoz nem értett, egyházi átkot sujtá rájok mint keresztyén missio feje, ha menni mernek. *L. Molnár János Magyar könyvház III. d. szakasz 76. lap.* Ebből 's másunnan összegyűjté Engel mit a' moldovai magyarokról kapott, 's tette, bévezetéseül moldovai historiájához. *L. Literatur der walachischen und moldauischen Geschichte, 44—47 lap,* ebben: *Fortsetzung der allgemein. Welthistorie 'stb. Neun und vierzigsten Theils 4. Bandes 1. Abtheil. Halle, 1804.* Engel kevéssé akara hinni Zöld Péternek, azonban összevettetése Bandinussal, nem költeményesnek tartatja.

A' husszita magyaroknak anya nelven folyt egyházi tiszteletükből most, mit hozhatunk okoskodással ki? Azt

1. Hogy még 1420 előtt készítették itt Magyarországon az említett magyar ritus. Azon több tanult papnak, kik merék védeni Huszt, nép kelle a' tanhoz, 's nyerhetnek vala-e követőt ismét más latin liturgiával? Az egyházi magyar költésnek is tehát egy kis új szaka csillámlék. Mert kiömleszté versben az imádás' új alakait ha tán darabosan bár, a' hévüzte vezető, magas buzgalmában, mi nélkül e' lélekforrongás nem történt; mi, ösztönzője minden újabb fejlődésnek.

2. A' számüzött sereggel, pap is ment néhány Moldovába. Kik elébb feltüzelék szakadályra hallgatójikat, költöztükkor csak el nem hagyák. 'S ha parancs küldé a' reávetteket, a' reáevők iránt még kevesebbé volt kegyelem. E' husszita magyar papok tehát népüket irás és olvasásra oktatták; 's kellett már magoknak holmi szent könyvet magyarul készíteniek. Mert husszitaság lelke vala, szorgalmasan olvasni olyakat, 's különösen a' bibliát. Ennek egy részét a' cseh táboríták között még egy molnárné is, maga irá le. Nevezetes a' bölcs Aeneas Sylvius későbbi pápának e' kifakadása: *Pudeat Italiae sacerdotis, quos ne semel quidem novam legem constat legisse, apud taboritas vix mulierculam invenies, quae de novo testamento et veteri respondere nesciat. Com. in dict. Alph. reg. sec. II. 17.* Moldovában is tehát keményen fejébe veré népének a' husszita pap, tanítását, úgy látszik, mivel Hussz városa még 1646b. is tartá Bandinusként. Következően:

3. Nem csak örömmel látta Tamás és Bálint' seregét a' moldovai telep, hanem ezek fordításait a' papok, legalább szakaszonként le is másolák.

structum. A' fennebbi helyekben is a' magyar, mennyire megkevesedett, látszik ebből mit Herlóról ír: *Olim erat ungarorum habitatio, qui ultra quingentas domus incoluere, nunc autem quinque domus supersunt.* Nemez és Baja volt a' szász telep.

Hihető ez abból, mivel a' két vezér barát a' Moldovában már elébb volt catholicus magyarokat is igen törekedett Hussz tanításaira birni, fordításuk terjesztése pedig ahhoz rábeszélő világitásul szolgált. Mindazáltal

4. Az együtt beköltözködött lelki oktatók' kiholtával, ujak azok helyét nem igen foglalák el, mert papnevelő iskola nem állíthatott; Prágába ifjak nem küldethetének. A' vezetők nélkül így maradtakat ismét catholicusokká könnyebben édesítheték legghetőbben a' Bakón volt faczipós magyar barátok, kikről Bandinus kérdéseire ottani 80 és közel 100 esztendőős öregek, meghiteltetésük után azt beszélék, hogy mintegy 70 esztendővel elébb, tehát 1570 körül, a' legutolsók 12-ken voltak 's azok között csak egy, nem magyar. Kevesebbé boldogultak volna velek lengyel jezsuita térítők vagy a' római missio szerzetesei, mivel nyelvüket nem értő barátokról a' már catholicusokká lettek is, több helyen irtózáttal szóltak, miként a' becsületes Bandinus maga egyenesen elbeszéli, mert az igaz, mondá: e' szegény emberek, a' lelkiekben ugyan korhely rest felügyelők alá jutának.

5. Mennyi lehetett a' Zsigmond és I. Mátyás alatt kiüzött magyarok száma, tudalom arról nincs. De, ha nem mere is, 70,000-ren felül, mint azon cseh husszitáké, kik 1620-ban fejezhegyi megveretésükkor csata vesztetten inkább a' régi kedves honnak hajlokát tűzhelyét hagyák el mintsem hitüket, mi, a' tanult cseh nemzetnek pusztulatát azért rántá maga után, mert acatholicus papsága, főnemessége, tudós és művész rendje mind mind elszakadoza távolokba; ámbár ha nem hága épen 500,000-re, miként azon francia hugonotáké, kiket XIVd. Lajos üldözete 1681 és 1685 között hazájukból Svajcz, Hollandia, Anglia, Németország földeire kivert, még a' nantesi edictum visszavéte előtt, melly megint ezereket hajta Berlinbe 's máshová; Magyarország is csakugyan, Bandinus eladásaiaként igen sok ezer ősi magyar lakossal tétetett népetlenebbé. Zöld Péter azt mondja, 7139 személyt gyóntatott meg, 2512-öt keresztelt újra Csöbörcsökön és vidékén, az elébb husszita helyen, 12 nap alatt, míg közöttük volt. Gegó Elek, ferenczes, magyar akadémiai levelező tag' hirádaása szerint Moldvában, hová az akadémia' utasításaival ment 1836b. az ottani magyarságra nézve, mai nap összesen körül belől 45—50 ezer magyar lélek volna öt kerületbe helyezett tizenöt plebaniában 's hetven filiában, hét magyar minorita lelki atya' felügyelése alatt.

6. Hol tökéllette meg ezek között munkáját Tamás és Bálint, homályban marad. Bizonyosul annyi vehető, hogy Csöbörcsök mezővárosában 's a' még e' körül lévő magyar helyeken megfordulának. Magyarul a' keresztyén szeretet' alapirata Dnjepr folyója mellékén szólalt volna-e meg?

A' moldovai magyarokról itt, ennyi elég. Alkalom lesz rólok' ismét beszélni a' tatrosi másolat vagy müncheni codex kötetében, midőn Benkó' Milkoviája, a' Ráday kézirat vétetik majd segédül, 's úgy, mások' tudósítása.

Végre a' Batthyáni' ferenczes évirat idézett sorainak utolján lévő Zalkay Balás fraterről azért kell még tennünk említést, mert ennek köny-

véből véve Tamásról és Bálintról ez áll: *quanta in eis apparet haeresis, sicut et ego legi*. Kérdés, t. i. Zalkay volt-e az az ego, vagy az éviratot összegyűjtött szürke barát? Kérdés megint: eredeti írásukat-e, vagy másolatát? Ha, ego, az éviró, olvasta 1624 tájatt, ha Zalkay, az olvashatta 1441-en innen. Ezt is Zalkay eléakadásakor tudnók meg tisztán. Akármeltyiket vegyük fel, kétségen tuli az, hogy a' husszita fordítást kolostori barátok is megforgatták, 's többszer le vala tehát nem husszita papok által is írva.

Akármeltyik olvasója pedig, *spiritus sanctus*-nak zenth zeleth által kifejezésén azért akadott fenn, mert vagy új szóul vevé, vagy a' talán csak tájszót, nem ismerte 's ezért, balgatagul már rosszallá! Vagy, sértődhetett volna-e benne buzgón kényes érzés, annak szent mellé tételén? minthogy talán alatta sátáni kísértés, aljasság, értetett, miként néhol e' codex és a' müncheni „*fertezetes*“ szelletnek nevezi az evangeliomi daemont. Ha új volt, jól eredeztetett a' szellés-ből úgy, mint: állás-ból állat, akként lévén még fenn akkor: szellek, szellesz szell, *spiro*, *spiras*, *spirat*, miként még ma: állók, állasz, áll. És így Komjáthi Benedek 1533 előtt e' codexből vehette volna „Szent Pál leveleibe“ fel, ki régibb fordításnak előtte voltát említi, Komjáthit pedig Erdősi, „*fertelmes szellellet*“ (l. itt idézve a' XXXIXdik lapon); Tinódi, a' „*kurta szellellet*“ utánnazta volna? Hanem tájszókénti divata hajdanban is azért hihetőbb, mivel Sopron, Vas, Veszprém, Fejér vármegyében ma is él. Összekötéssel én, illyennel hallottam egy legszívesebben szeretett hazafitól Superint. Kis János jelenlétében Octoberben 1837. „a' katoná szellellet már ifjú korában benne volt“ 's a' szónak Sopron és Vas megyében divatát mindenike bizonyította, további tudakozással pedig átaljában dunántulinak leltem. Ámbár tehát Kresznerics épen Vasban csak Sándor István „Toldaléka“ szerint magyarázá így: SZELLETT, *Aura R. (régí) Spiritus v. inspiratio, Komjáthi*; még is Vasban Sárvaratt laktakor veheté által Erdősi a' szót. Tinódi, kinél „kurta szellellet“ jó elé 1554, tanulta Fejér vármegyében, honnan eredettnek a' Tinód-Bogárdi mai birtokosok, mint elődöket vallják. Telegdi Miklós predikatiói III. részének 358dik lapján áll a' másod kiadásban 1638. „gonosz szelleltek kimennek vala belölök“, 's felveheté a' szót inkább pécsi püspök korában 1579, mint Nagyszombat vidékéről. Leepes Bálint nyitrai püspök m. k. udv. cancellar is alkalmasint más tájról élt így vele: hogy a' halott árnyékától vagy szellelletétől meg ne tibolyodgiunk, l. *Az halando és itéletre menneudeo emberi nemzetnek tükörö, Prága, 1616. III. rész 182 lap*. Mert a' Nagyszombat és Nyitra körében született Szenczi Molnár Albertnél: *Anima*, lélec, élet, lehellet; *Spiritus* megint csak lélec, léleket, szél, zugás, lehelés, fuás, szellő¹⁾. Erdélyre nézve pedig megjegyzem, hogy Párizpápainál²⁾

1) L. Molnár szókönyvének heidelbergai kiadását 1621. Frankfurtban 1644. Norimbergában 1708.

2) Párizpapai szókönyvének Bod Péter által kiadása, N. Szebenben 1767.

is: *Anima*, lélegzet, *Item*, szél, levegő ég, lélek, élet; *Spiritus* lélek, szél, zugás, szag, lehellés, fuvás. Mert ha meg van is Baróti Szabó Dávid kisdéd szótárában, a' jó székelében, *szél* mellé téve; olvasásaiból tevé, hiszem, oda, nem székelé atyjafiai' szájából. Veszprém vmegyve devecseri felső járásából ellenben bizonyosan hozhatok elé mostanról példákat többféle csínyjával a' szónak, mellyeket Nagy-Alásonyi Barcza István nemes-vidi birtokostól ekként hallottam: a' villámnak csak a' szellele érte; olly mérgeesen futott el mellettem, hogy a' szelletétől is megijedtem; forrásban volt uj bor gőzének szellele miatt a' pinczébe nem mehettem; Isten különös szellellettel megáldott; jó szellellet van ebben a' gyermekben; szentséges szellellet szállotta-meg szívéét. Fejér vmegyében pedig folyvást mondják: *kovácsfuvó' szellele*, miként, Ináncsi Pap Gábor, nyelvünkért a' sokat áldozott, bizonyítja, kire hivatkoznom valamint a' felebbi tisztelt három tanúra szükségesnek azért hiszem, mert ezen szó e' kéziratban főkérdésü 's kimutatása hol divásának arra vezethetne a' XXXd. lapon említették folytában, hogy legalább egyik fordító azon táj szülöttje volt. Egyike legalább, ki megkülönböztetésül „szellellet“ irt, diktált, míg társa csupán „lélek-ke“ maradott 's így jöhetne felcserélésük. Mindjárt álljanak itt e' felváltásokról összehasonlítások, elébb már következék, a'

KÉRDÉSEK' KÉRDÉSE:

„Elveszett-e örökre Tamás és Bálint clericus fordítása, eredetijében, másolataiban? vagy az, épen e' bécsi codex?

Három igenelő ok van e' mellett, három ellene.

Igenlők ezek:

I. A' „spiritus sanctusnak“ vád alá esett „scēt zèllèt“ általi fordítása épen ezen bécsi codexben vagon, két helyen tisztán kiirva, harmadikon scēt szó' kimaradtával. A' két hely ez:

1.) Naumhoz a' prologusban: *ppheta scēt zèllèttèl tèllès*, I. itt 206d. lap, 128d. levél; latinul: *propheta spiritu sancto plenus*, I. *Benedicti Ariae Montani Sacrorum bibliorum Tom. IV. 836d. lap.*

2.) Zacharias' hetedik fejezetében: az igekèt mellèkèt sèrègekne? vra èrèztèt o scēt zèllètebèn, I. itt 244—245d. lap. 151d. levél; latinul sz. Hieronymus' fordítása szerint: *verba, quae misit Dominus exercituum in spiritu suo sancto*, I. ugyan az említett IVd. kötet' 886d. lapján, 12d. vers.

A' „scēt“ szó kimaradva Daniel tizenharmadik fejezetében „feltamazta vr az ifudad gèrmeknèc zèllètet kinèc nèue Danièl, I. itt 136d. lap 86d. levél; *suscitavit Dominus spiritum sanctum pueri junioris, cujus nomen Daniel*. L. Hieronymus' fordítását Ariasnál IVd. Tom. 732d. lap. 45d. vers: „zèllètet“ állván e' helyen és nem „lelket“, melly csakugyan előfordul másutt, nyilvános, hogy a' „scēt“ szót ide érti a' fordító, hanem leírását ellefejté.

E' csakugyan előforduló „scēt lelèc“ pedig találta Mikéashoz a' prologusban, így: Michias *pphetat mutatá è kòno scēt leleckèl bètòltnèc*,

XXXVIII

I. itt 195d. lap. 122d. levél; *Micheam prophetam ob hanc prophetiam spiritu sancto repletum fuisse lectio ipsa demonstrat.* L. az idézett IVd. Tom. 818d. lapján.

Hihetőleg elveszvé az ótestamentomi többi könyvek ezen itt lévőek mellől, nem vethetjük össze, az L. zsoltár' 13. versét; a' Bölcsesség' könyve I. fejezetének 5dik; IXd. fejezetének 17d.; Jesus Sirach I. fejezete' 9d.; Esaias' LXIII. fejezete 11d. versét, mellyekben spiritus sanctus fordul elő; azonban a' felebbi három példa egy ellen, bizonyságul lehet, hogy e' meg nem lévőekben is többszer állá „scēt zëllèt“.

II. A' tatrosi másolat vagy müncheni codexnek ezen itt lévő részekkel egyléte 's ennél fogva a' ferenczes annalista fennebbi szavainak a' XXIII. lapon: „*utriusque testamenti scripta in hungaricum idioma transtulerunt*“ igazoltatása.

Mit? mondja valaki, a' tatrosi másolat, a' bécsi codexxel egy volna? miképen lehet az?

Igenis, egy. Következők bizonyítmányai.

A. Az abban lévő négy evangelista' könyveiben is „scēt zëllèt“ vegyesen jó elé „scent leleckèl.“

1.) Mark. ev. XIII. fej. 11d. versében van: mert nē tv vattoc a' bēzellōc dē a' scent zëllèt; *non enim vos estis loquentes, sed spiritus sanctus.*

2.) Lukács I. fejezete 35d. versében: scent zëllèt iq te bēled, *spiritus sanctus superveniet in te.*

3.) Lukács II. fejezete 25d. versében: scent zëllèt vala 9 bēnnē, *spiritus sanctus erat in eo.*

4.) Ugyanott a' 26d. versben: feleletet uōtuala scent zëllèttōl, *responsum acceperat in spiritu sancto.*

5.) Mégis Lukácsnál a' III. fejezet 16d. verse mutatja: 9 scēt zëllèttbēn kèrèztel meg tütōkèt, *ipse vos baptisabit in spiritu sancto.*

6.) Ugyanczen fejezet' 22d. verse: 2 scēt zëllèt lezalla 9 reiaia, *et descendit spiritus sanctus in ipsum.*

7.) Lukácsnál XII. fej. 10. v.: ki karōland scēt zëllèt èllèn, *qui in spiritum sanctum blasphemaverit.*

8.) Lukácsnál XII. fej. 12. v.: ,s, zëllèt taneit tütōkèt, *spiritus sanctus docebit vos.*

9.) János evangelistánál I. fej. 33. v.: ez az ki kèrèztèl scēt zëllèttbēn, *hic est, qui baptisat in spiritu sancto.*

10.) János VII. 39. èzt ke' mōga vala a' scent zelletrōl kit vëndōc valanac, *hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant.*

11.) János, XIV. 16. vigāztalando scēt zëllètet ad tünèktec, *alium paraclitum dabit vobis,* — 26. a vigāztalando scēt zëllèt ke' kit èrèzt ata, *paraclitus autem spiritus sanctus quem mittet pater.*

12.) Jánosnál XV, 26. a vígáztalādo scēt zèllèt, *paraclitus*.

13.) János XX. fej. 22. v.: vegètec scēt zèllètèt, *accipite spiritum sanctum*.

B. Scēt lelèc eléjő a' tatrosi másolatban:

1.) Máté XIII. fejezetében 32d. vers: ki ke' mondād igét scēntlelèc èllèn, *qui autem dixerit contra spiritum sanctum*.

2.) Máténál XXVIII fej. 19. v. így: tanohatoc mēd nēzètekèt, megkèrèzteluctec økèt a'fanac 2 fiunac 2 scēt lelecn^c nèuebè, *docete omnes gentes, baptisantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*.

3.) Mark I. 8. dè a' kèrèztèl tütøket scēt lelècbèn, *ille vero baptizabit vos spiritu sancto*.

4.) Mark I. 10. 2 scēt lelket mikent galambat, *et spiritum tanquam columbam*.

5.) Mark III. fej. 29d. v.: ki ke' karomland scēt lelèc èllèn, *qui autem blasphemaverit in spiritum sanctum*.

6.) Lukács I. fej. 41. v.: 2 ersebet bètèlec scēt lelèckèl, *et repleta est spiritu sancto Elisabeth*.

7.) Lukácsnál IV. fej. 1. v.: Ihūs ke' tēlles scēt lelèckèl, *Jesus autem plenus spiritu sancto*.

CZ. „zèllèt“ szó „scēt“ nélkül mind e' bécsi codexben, mind a' tatrosi másolatban gyakran fordul elè olly helyeken, mellyeken egyedül spiritus van, Károlinál 's Káldinál pedig, már lélek. Fertezètes zèllèt, spiritus immundus, olvasható itt a' 156dik levelen; ugyan ez áll a' tatrosi másolatban Mark I. fejezete 23-dik versében, így: fertezètes zèllètø ember 's Mark III. fejezete 30-dik versében is, mi, a' Jordánszky codexben 1516, fertelmes lélek - kel, Erdósi Jánosnál pedig 1541. fertelmes szellet - tel va-gyon kiteve. A' Jordánszky codexben „zèllèt“ átalában nincs, hanem min-denütt: lélek.

D. A' tatrosi másolatban ugyanazon különösebb szavak, igeragozása alakai, helyesírási szabályok, szólásmódok lelhetők, mellyek a' bécsi codexben, miként előlegesen e' néhány összeállításból könnyen látható:

Bécsi codexben.

alozon, tølletøl m̄gvalua
 belèndesseg, istenønc = *ünk*
 bèze, repesøc
 bemenette, *ingrediente*; bēmēueiec,
ingredientes
 tønèlkül 2 rudnalkül
 èsèuèl èrøseituala
 a' kòuètèkèt èløkèluèn

Tatrosi másolatban.

alozon, erøsb tøllemtøl
 belèndežkedic, varonc = *unk*
 bèze, *sermo*; repesøc, *volucres*
 bèzèllettè, *loquente*; bèzèlueiec, *lo-*
quentes mōduatoc.
 aprodoenalkül es nēmberiecnelkül
 èsèuèl fogada nèki
 èløkèlé vala økèt

Bécsi codexben.

Tatrosi másolatban.

sac eluetuen, <i>ablato sacco</i>	fèlèlet vèuèn, <i>responso accepto</i>
оромо, зуно, колко, котозуо	földo, iouo, kōzōttō, oзуo
innèpèiè, azaz: innepévè	feketeie, azaz: feketévè
fèkzen, heit	fèkzen, heit, <i>stultus</i> ; heitoc, <i>stulti</i>
zinouèc, zèrèlmest, <i>diligenter</i>	hütouèc, zèrèlmest, <i>diligenter</i>
igrec kesseg	igrecèc, <i>tibicines</i>
kellètèc Dariusnac, <i>placuit Dario</i>	kellètèc herodesnèc, <i>placuit Herodi</i>
mèriзи, mèrèzikuala	mèrèzic uala
mōnaic, papi (most: <i>papai</i>)	mōnaic, <i>ambo</i> , hugi, veni
nèmbèri	nèmbèri, <i>mulier</i>
ollatanoc, nezih	ollatan, <i>talis</i> ; irgalmazih
за, hōs	за, <i>os</i> ; hōs, <i>adolescens</i>
romlat, futat, hideglelet	ordeítat, aratat, leletezet
megvígáztom, <i>sanabo</i>	megvígáztic, <i>sanabitur</i>
meztokellètiglen, véa	viteletiglen, kivec.

E. Ugyanazon nyelvsajátságok, a' sok latinus kifejezés, szóról szóra fordítás, millyenek itt utólján, a' bécsi codexből kiszedvék.

F. Helyesírás' minősége némelly kisebb eltéréstől megválva. Hanem illy eltérés elhatározó hasonlatba azért nem jöhet, mert a' tatrosi másolat' végén ezen szavak: „E' kōno meguegèztètet, Nèmeti gōrgn^c hèn'fel emrè fianac kèze miat, Moldouabā Tathros varosaban Vr zùlèteten^c Ezer negzaz, hatuā hatod èztèndèibè“, ha nem nyilvánítják is világosan, hogy Nèmeti György e' könyv' leirtával másolatot készítè, összevetés világotlatja elé a' fennebb idézett szellemi vagy szelleti rokonságokból a' bécsi codex újtestamentomi részének párjavételét. Különben is Bálint és Tamás fordítása' ideje és Nèmeti György leírása között 20—25 év forga csak le, mellyben a' két clericus' fordításának, vagy csak újtestamentomi egyik része, vagy egész munkájuk egyetemben a' tatrosi akkor igen nagy népességü magyar egyház' papjai kezébe is jutottak, talán ezen Hussz városából, mellynek Tatroshez nem messze fekte Moldova' mai földképéből is szemlélhetõ. 'S már ha más keze után irt Nèmeti György, nem változtatott-e a' más kéz? vagy ha valóban az eredeti volt hèn'fel emrè fia előtt, nem õ tette-e saját kénye szerint ez eltéréseket. Illyen a' „nèlkülön“ és „nalkülön“ e' bécsi codexben, mi a' tatrosiban mindenkor „nèlkül“ és „nalkül“ alakban jelen meg. Annyival inkább, hogy a' tatrosi codexben azon egy levél is, mellyet a' Nèmeti Györgyén kívül más kéz irt bele, nem csak írásmódjára de némelly szavaiban is eltér a' többitõl, például: a', „tv“ ti-vel váltatik fel benne.

G. A' „Capitolomok“ úgy jegyezvék a' müncheni codexben is római számokkal 's a' széleken arabokkal, miként a' bécsiben. Egyszersmind rakkogaták fel tehát a' fordítók római 's arab számaikat, munkájuk készültekor. Ide célzottam a' XVIII. lapon.

H. A' müncheni codex négy evangelistája ugyan azon fordításu vulgata példányból készült, minőből e' bécsi codex könyvei, mihez példákat itt a' XLVdik lap nyujtand.

E' kettőt valóban egynek tartja Jászay Pál, ki a' müncheni kéziratnak saját kezével vett igen csinos másolatával ajándékozta meg az akademiát 's ehhez írt bevezetésében a' két codex magyarságát igen egybehangzónak leli. Egynek tartom legalább én is, ki azon másolatból eddig 12 ívet nyomtattam le 's így a' bécsivel hasonlóképen összevetettem; sőt kérném az e' bécsi codexből alkalmazásokat tenni akarót, várna munkájával a' müncheni codex' kijötteig, mert egyik a' másikat fogja rejtélyességeiben felvilágítani. A' kettő együtt grammatikánknak minden részében új felfedezésekre vezet.

III. Így köttetvén össze okokkal e' két codex, látszik, hogy a' müncheni azért másoltathatott le épen Tatroson Moldovában, mert a' fordításnak is az vala hona. Melly szerencsés találása vala tehát, ezen új nyeregeinket véve, Földvári Miklósnak, ki 1834 a' müncheni könyvtárban ezen tatrosi másolatra akadott. Köszönet kísérje nevét.

Nemelhető három ok ez:

I. A' ferenczes évirő két fordítót említ, a' bécsi codexen három kéznek látszik járása. Hanem eloszlatja ezt:

1.) Hogy a' harmadik kéz csak Malachiasnál kezdette irását, 's tőle itt az olvasó egyedül 2 és $\frac{1}{2}$ lapnyit lel. De ha többet írt is bár, úgy látszik, ezt később csatlotta Bálint és Tamás magához.

2.) Csak a' két clericus' hire azért forgott inkább fenn, mert ők voltak elszántabb, lángoló hősök Hussz tanítmányában, ők csak ketten fogtak előszer nagy munkájukhoz 's könnyebbítésükre oktatának egy harmadikat, mint kitünőbb szelletiséget éreztetett husszita magyar papot.

3.) Ki valamit megkezd, vagy kik valamelly még hallatlant megindítanak, nem inkább csak annak zeng-e neve, nem főként csak azokat zúgatja-e a' világ? ámbár a' megindított munkához csatlakozott is, sokat, eleget mivel.

4.) A' ferenczes annalista, ha tudta bár a' két clericus' személyével később is történetet, külön intézkedéseik', szövetségük hírét vagy nem hallá meg, vagy számba sem vevé.

II. A' bécsi és müncheni codexben lévőek csak töredék-könyvek, az évirő pedig, azt mondja, fordították: scripta utriusque testamenti, mialatt ő és újtestamentomi minden könyvet érthetett.

Felelet: Igenis fordíthattak többet, de a' többi fordítottat hányás vetés szaggatá szét. Sem a' bécsi, sem a' müncheni codex nincs hajdani kötetében, hanem későbbi 'könyvkötő' kezének mive tartja együtt, azért elszelvék mind a' bécsi mind a' müncheni codex papirosa szélein az arab számok. 'S ezen össze visszahányást a' nem sorában álló Machabeus' is bizonyolja.

III. E' bécsi codexben nem azon szerben állanak a' zsidó irók mi-ként könyveik már hajdanról következnek egymásután az ótestamentomban 's e' szökdösést megint kifogásul említette volna meg az évkönyviró, ha ő, ezen fordítást olvasta volna.

Feloldható ez, így: fordítóink csupán kéjük szerint szedék ki ezt amazt; választák a' mi könnyebbnek látszott nekik; vagy még példányuk is ilyen rendetlenül lemásolt lehetett. És elég példa van több más nemzetnél arra, hogy a' fordító csak néhány profétát szemelt ki, hasonlóan nem a' fel-vett sorozatként.

Következtessen és ítéljen most az olvasó. Én ugyan idézett adatok-nál fogva, azt vélem leghihetőbbnek, hogy e' fordítások, a' husszita lelki mozgalom' eredvényei. Igen is lehetne mondani: Bátor fordításáról hason-lóan vétethetett már 1466b. másolat. De, hol marad, erősítése?

Ellenvéleményünek, új, még nem ismert más codexet, annalistánk eladásaihoz még alkalmazhatóbbat kellene mutatni. Akkor ezen időből bib-liciai különböző két magyar codexxel birand e' nemzet, 's midőn nemzetem nyer, én nem vesztettem.

Többszer említetvén már itt a' müncheni codex csupán másolatul, meg kell jegyezni külön, bécsi codexünkről, hogy az meg egyenesen eredeti, 's így Bálint, Tamás és harmadik társuk' saját írása. Szem eleibe állítja ezt:

1.) A' codexben lévő sok törlés, melly azért mutatásul tartatott meg itt a' nyomtatásban is. Legsűrűbben látszik a' 44, 45, 146, 194, 207 lapon. Más több lapon csak egy szó, vagy egy betű huzatott keresztül.

2.) Némelly szónak elvétett kiírása vagy abból el is hagyás. Így áll: Rutnac, kellene pedig Rutnac; aratoacnac, messoribus helyett csak „ara“ itt az 5d. lapon; diknac, e' helyett: sidoknac, 55d. lap: nemzes, e' helyett: nözés, 103d. lap; Meñnec o' agay, e' helyett: menec, *ibunt rami ejus* 106. lap; tőrnec, e' helyett: tőznec, *ignis* 196d. lap; zëimèt, e' helyett: zëmei-mèt 242d. lap; vruosoc, e' helyett: uarasoc, *urbes* 244d. lap; nözészet, e' helyett: nözészet, *germen* 246d. lap 'stb. Így több következetlenség, hiány, mit a' dolgozó lélek' sebességét hamar követni akaró kéz hirtelen ejt, mit a' csupa másolató könnyen kikerül, mert ő már czifrázgatni is kíván.

3.) Azért csinos és hibátlan már a' müncheni codex, abban alig van néhány betű csak, törölve. Hol pedig elhibázott szó, egészen kisikarolva, helyére czifrázott festegetés tétetett, miből az látszanék, hogy valamely uri megrendelőnek a' másoló igen csinos példányt akara benyújtani.

Most egy gondolatlebbenést. Nem került-e a' könyvet becsült Mátyás király eleibe, egyik másik ezen kézirat, vagy talán mindenik is 1467-ben, midőn győzelmesen forgott Moldovában. Így, budai könyvtárán keresztül-menne szakadhattak volna valahogy mai helyeikre. De, ki tudja? kézen-közön forgásaikat!

FORDÍTÁS, NYELV, HELYESÍRÁS MILLYENSÉGE BÉCSI CODEXÜNKBEN 'S UTASÍTÁSOK OLVASATÁHOZ.

I. FORDÍTÁS, MIBŐL?

Évirónk szerint fordították: clericusok, *litteratusok*, melly két szó régi értelme így magyaráztatik, *l. Dominici Macri Melitensis Hierolexici editio octava Venetiis MDCCLXXXVIII. lap 251: Clericus. Hoc verbum olim accipiebatur pro viro sapiente, vel doctore. Sumitur etiam pro eo, qui tonsuram tantum habet, vel minores ordines, et in hoc sensu opponitur ei, qui ad sacros ordines promotus est. Lap 573. Litteratus. FR. dicitur, Clericus seu Ecclesiasticus.* Akármelly fokon voltak, tudós nevet is akart ragyogtatni rajtok az éviró. Milylyen műveltségűt keresztele már azzá a' hajdankor, mellyhez képest nézé őket itt is a' XXXd. lap, lássuk most közelebbről. Zsidóból görögből, vagy latin fordításból dolgoztak-e, összehasonlítás mutatja meg. Előbb kijegyzem, miféle bibliai kiadások voltak előttem.

1.) Biblia impressa Venetiis per franciscum de hailbrun et Nicolaum de frankordia socios M. CCCC. LXXV. in fol. min. Czímlapja 's eleje nincs meg.

2.) Biblia impressa Venetiis per Leonardum Wild de Ratisbona MCCCCLXXXI.

3.) Biblia diligentissima emendata cum concordantiis etc. vna cum vera nominum hebraicorum interpretatione, Impressa Basilee per Joannem froben de hammelburg: Anno domini quingentesimo decimo quarto supra millesimū ad calendās iunias.

4—5.) Biblia cum concordantiis veteris et novi testamenti, nec non et iuris canonici ac diversitatibus textuum etc. per vener. patrem fratrem Albertum castellanum veterum ordinis praedicator. revisa et per Jacobum Sacon Lugd. impressa. M. D. XV. — XII. die Januarii. Egyik in folio, másik in 8.

Négye találhatik a' pesti m. k. egyetem könyvtárában. Több incunabulat, a' XII kisebb próféta előtt álló prologusokkal, minőre nekem vala szükségem Budapesten részemről nem kaptam. De régi még:

6.) Sextus Tomus Operum d. Hieronymi, commentarios in XII prophetas, quos minores vocant iuxta utramque translationem continet. Basiliae MDXXV.

7.) Benedictus Arias Montanus polyglottaja, zsidó textussal, Sz. Hieronymus latinjával, a' LXX. tolmácsolók görögével 's ezeké latin fordításával 'stb. Antverpiae 1569. A' pesti seminarium könyvtárában.

8.) Bibliorum sacrorum latinae versiones antiquae seu vetus Italica etc. Opera Petri Sabatier. Tom. I. II. III. Remis M. DCC. XLIII. in fol. Összehasonlítva találhatik ebben az *Itala* vagy *versio antiqua*, melly a' LXX tolmácsolóéhoz közelítve még az apostolok ideje tájatt készült, a' *nova vulgata*val, későbbi fordításánál fogvást a' trienti concilium által ekként nevezettel ¹⁾.

Pergamenre aprón irt egy latin bibliai codexnek Budán velem legszívesebb közlését, úgy Hieronymus munkáiét legérzékenyebb köszönettel

1) L. Sabatier, Tom. I. praefatio. Ide tartozó iratok: Francisci Krommer, Institutiones historiae litterariae Theologiae, Budae, M. DCC. LXXXIII. Viser Hermeneutica sacra, Posonii, 1785. Varga István Exegetika Theologia I. Debreczenben, 1807. Riegler, kritische Geschichte der Vulgata. Sulzbach, 1820. Dr. Ludw. Wachler, Handbuch der Geschichte der Literatur. Dritte Umarb. Leipzig, 1833.

fogadtam Ocskai Ocskay Antal baczi püspök, nagyvárad kanonok, m. kir. helytartósági tanácsos urtól. Láttam a' Széchényi orsz. könyvtárban is két irott codexet a' XIVd. százszakból, egyikét irhán, másikat papiroson, de akadály miatt, összevetnem ezeket sem lehetett.

Meg kell előre még említenem hogy miként felebb akként alább is a' fejezeteket és úgy nevezett versek számozatait a' XVIIIdik százszak elején sűrűbben kezdett felosztások szerint 's így ilyen kiadásból idéztem, mert addigiakból a' reáutalás bajosabb lett volna, mivel azokban folyton foly minden, számok nélkül, mint fordításunkban is. Ez újabb felosztás tevé Jochel IIIId. fejezete kezdetét oda, hol codexünkben, még a' IIId. 28d. versétől fogva már öt áll a' Cap^m har^dban 166d. lap; Amos IIId. fejezete pedig itt három verssel hosszabb. De az, hogy fordítóinknál a' Makkabeusok IIIdik könyvének 7d. fejezetét elébb leljük a' VIIdiknél 's ezt is, 18. versén kezdve, az ő szökdösésükből eredhetett.

Hogy nem zsidóból, Judithot tekintve nem kaldeaiból, 's az újtestamentomra nézve nem görögéből történt a' fordítás, mutatja első olvasatra is

1.) Latin nyelvszövevhez ragaszkodottságuk, mellyet néhány példa itt hátul a' 277—279d. lapon eléggé világossá teszen össze nem vető olvasó előtt is; bővebb hasonlítgatás után pedig az, hogy

2.) Hesternek a' zsidóban tíz fejezete vagon, 's ehhez képest az eredetiből dolgozott Károlinál is annyi; fordítóink meg hányra nevelék? tizenhatra, mert a' vulgata is ennyit nyujt. Pagninus Lucensis, praedicatorum ordinis, új fordításban adván ki a' bibliút 1528ban már versek számaival, Hesternek tiznél nem több fejezetével álla elé.

3.) Daniel IIIId. fejezete, 24d. versétől 91dikig úgy van nálak minden, miként a' vulgatában, holott e' helyek sem találhatók a' zsidóban 's megint Károlinál sem. L. Arias IVIdik tomusa 690d. lapját, zsidó textus és a' LXX tolmácsolóé hijával, azonban szent Hieronymus' latin pótlata ott áll; 's látjuk az Italában, és a' *nova vulgatában*.

4.) Zacharias VIIIdik fejezete 12dik versében nincsen meg zsidóul „scnt“ mellékszó, „lélek“ előtt, Hieronymus fordítása ellenben így mutatja: *in spiritu suo sancto*, 's így az 1475-beli kiadás: *ī spū suo s̄co* 'stb. És a' „scnt“ itt a' LXXdik tolmácsolónál sincs kiket átáljában nem követtek. L. Arias IVd. tomus, 866dik lap, 's az *Itala* és *vulgata nova* sem vezet arra.

Zsidó textusba is benézésüket gyanítatnák ugyan Abdias könyve végénél e' szavak 188d. lap: „Amen. Az Hebereknél nínlèn Amen“ mivel sem az *Itala* és *nova vulgata*-ban sem Hieronymusnál sem az 1475beli nyomtatásu vulgatában, sem az Vd. Sixtusi és VIIIId. Kelemeniben nem fordulnak elé, valamint a' 66dik lap szélén álló ezen jegyzet: a *hètuèn tolmálozo kō-uoçbèn*“ azt, hogy a' septuaginták görögére vagy ennek latinjára is veték szemüket, hanem csakugyan hihetőbb a' mondottakból, olyan vulgata' példánnyal élésük, mellyben e' kis odaszurásokat mind feltalálák.

Vulgata vala tehát csak vezetőjük, a' nem általánosan tiszta latinságu 's az eredetitől sokban eltérő, de mellyik példánya? Mert ha két fennebbi példánk stridoni Hieronymus jobb fordítását, a' 4d. százszak végéről, bizonyítaná bár vezetőjüknek 's még többet is csak ennél találtam meg, olyast, mit az Vd. Sixtusi és VIII d. Kelemen-i vulgata nem mutatott, tehát régebben azon példány sem, mellyből az vétetett, vagy azon helyeket a' rendelt megvizsgálók kijavíták, azonban némelly csak e' trienti concilium vulgatájában fordult elé. Abakuk első fejezete elejéről pedig e' három sor: Mire nezed a' megvltalokat 'stb., eddig: vezért nem vallokat, az *Italaban* a' *nova vulgata*-ban és Hieronymusnál sincs, e' nevezett vulgatában sincs, hanem, meg, az 1475 és 1515beli fenn czimzett kiadásokban. 'S im ezek előpéldánya szerint leljük Judith Vdik fejezete 14d. versének fordítását, melly az 1475beliben így áll: *Egressis etiam mare rubrum deserta Sina montis occurrerunt*, a' 17. lapon: „Es a vèrés tengerből ki mēuēn sina hegen^o kiètlēni èlèicbè kèlèn^o“ mert a' nova és a' trienti vulgata ekként olvastatja: *Egressi vero mare rubrum, deserta Sina montis occupaverunt*. Az 1515beli nyomtatás „egressis“ helyett *egressus*-t mond, hanem az nyomtatáshiba lesz. Az *Italaban* ezen vers egészen másképp áll.

Igy tér el a' müncheni codex is mind az eredeti görögtől, mind Hieronymustól, mind más vulgata fordítástól, de megint helyenként megegyez, mit előlegesen bár, azért kell ide bécsusztatnom, hogy a' két codexnek, a' XI. és XLId. lapon mondott egységéhez itt is példát lássunk.

1.) Lukácsnál XI. 13. van a' görögben: *πνευμα ἅγιον*, Károli is tehát fordíta szent lelket; a' müncheniben áll: „io zèllètet“, mivel Hieronymus és az 1475beli nyomtatás, úgy a' trienti vulgata is így szól: *spiritum bonum*.

2.) Mark I. 10. versében áll „scent lelket mikent galambat“ Hieronymusnál, csak, *spiritum sicut columbam*; az 1475beli fordításban; *sp̄m sanctū tanq̄ colūbā*; a' trienti vulgatában: *spiritum tanquam columbam*.

3.) Jánosnál VII. 39. „èzt ke' moğa vala a' scent zèllètről kit vendoc valanac hièdoc o' hèle, mert meg zèllèt nē adatotuala“, görögben másod helyen ott a' *πνευμα ἅγιον*, Hieronymusnál is ottan, de csak a' lap szélére nyomtatva, † hivatkozással így: *hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, nondum enim erat Spiritus † datus*; a' trienti vulgata pedig sehöl sem mond: *sanctus*-t, 's nem az 1475beli nyomtatás. † sanct

Visszamenve bécsi codexünkhez, megemlítem, hány abban lévő prologust lelék meg Bened. Arias Montanusnál 's az 1475, 1481, 1514, 1515b. nyomtatásokban, hányat nem, 's mik vagynak ezekben, mellyeket a' codex nem mutat. MEGVAN: Ozeas 1. 2. 3. szakasz, e' harmadik azonban latinul csak e' szavakig: *ad totas duodecim tribus refertur*. Jochel 1. Amos 1. 2. 3. Abdias 1. 2. szakaszban, latinul pedig csak egyben. Jonas 1. 3. Micheas 1. Naum 1. 2. latinul ez is csak egy szakasz az 1514beli kiadástól megválva, mellyben úgy van két prologusra véve mint fordításunkban. A b a

kuc 1. 2. 3. nem külön választva, hanem egy tömegben. Az itteni másod ezen prologus pedig: Abakuc erős kőzodó, *argumentum* című. Sofonias, a' hosszabb: Vetic az Heberc 'stb. prologus czimerrel; a' rövidebb: Sophonias orizó, *argumentum*éval. Aggeus. Zacharias 1. „Darius medosoc kiralanc 'stb. Malachias 1. Isten ki Moyses miat, 2. Malachyas niluan. NINCS MEG. Jochel 2. Abdiás 3. „Esaw Isaaknac fia.“ Jonas 2. „Jonas galambnac magaraztatc 2 banatosnac.“ Michias 2. „Istennéc bèzede.“ Zacharias 2. „Persajac kiralanc.“ 3. „Zacharias vr.“ Malachias 3. „Malachyas deyalcol.“ — Ellenben a' fennebb idézett 1—5 nyomtatásban következőkkel van még több mint codexünkben: Ozeashoz a' kisebb *argumentum*: *Osee crebro nominat Ephraim* 'stb. Jochel előtt 1. „*In hoc propheta idcirco non reges.*“ 2. *Joel filius Phatuel*. Abdjashoz: *Abdias qui interpretatur servus domini*. Micheashoz: *Micheas de Morasthi*; Zachariashoz: *Zacharias memor domini sui*. Ezek elmaradásáról azt lehet ugyan mondani, mit az elhagyott prófétaokról: szökdöstek, válogattak, megfeledkezének.

De, mellyik vulgata példány vala hát fordítóinknál? ezen fennebbi kérdésünk kerekedik most még inkább elé, hogy az ó nálak lévő többi prologust megtalálhatnók, benne lévő elavult szavakért is. Csak nyomozgatva kérдем. Nem azzal éltek-e, melly az *Italaból* és Hieronymus hívebb által-tételéből rakatott össze 's a' VIII d. százszak óta egyetemesen közhasználatra szolgált a' XVII dikig. Azt kellene tudnunk, minő példányok jutának bé Magyarországra a' sok másnemű codexből, melly annyiféle lön másolataiban a' hányféle vala leirója, mert vagy kifelejtetett némelly helye szava, vagy jól és rosszul, oktondisan holmi hozzá ragasztatott. Ki kellene fejtenünk, mi szerint javítgatott Hussz a' cseh biblián Jacobellus és prágai Hieronymus tár-saival, 's ahhoz képest választák-e fordítóink példányukat, mert eltéréseik ezen összeköttetésből is eredhettek. 'S ide tartozó volna felvilágosulnunk abban, kik és hol voltak 1400 elején, ha voltak, lemásolók a' magyar királyi birodalomban. E' szövevény felfejtése azonban legyen ezen tárgy körül jártas theologusé, ki, roppant könyvtár szentes osztályában dúzskodhatik. Nyilásra vezethetné talán az összevetni tovább is akarót, bibliai több incunabulák sorra forgatása, Guttenbergnek úgy nevezett 42 soru latin bibliáján 1450—1455 kezdve, Panzer elsőbbi öt kötete szerint: *L. Annales typographici ab artis inventae origine ad annum M. D. post Maittaireii Denisii, aliorumque curas in ordinem redacti emendati et aucti, opera Georgii Wolfg. Panzer. Vol. I. Norimbergae 1793—XI. 1803 in 4to.* Nem vinne-e tisztábbra következő jegyzete Ackermannak: „*Ex antiqua versione vulgata, communi, Itala, sunt omnia fragmenta biblica in nostris Missalibus; alia permulta collegit Flaminius Nobilius et ex iis versionem editionis Alexandrinae quam ad codicem vaticanum 1588 Romae curavit etc. Haec antiquissima latina versio exhibetur quoque in Fabri Stapulensis Psalterio quintuplici quod 1509 Parisiis et dein saepius impressum est. L. Introductio in libros sanctos veteris foederis usibus academicis accomodata a Dr. Fourerio Ackermann, Viennae MDCCCXXV. 62 lap.*

II. FORDÍTÁS, MINŐ?

1. Felebb említett incunabulákban néztem meg, miként áll ott a latin, hol fordításukon felakadtam, 's ezen jegyzeteim eredének.

a) Judith IX. 6. leljük: *sicut tunc castra Aegyptiorum videre dignatus es*. Magyarúl ók így: mikēt tahat melto lottel latnod az Egiptomiaknac zallasit. 26. lap. *Dignor, ari* másutt nálak: méltolni; kell vala tahát tenniek: méltoltad látnod.

b) Judith XIV. 9. ez: *inquietudinem arte moliebantur*, így van itt a' 36 lapon: a nyughatatláságot tudomānal lageitac valam̄g. *Molior, moliri*, és: *mollio, mollire* különböző értelmét eltéveszték, látszik, nem nagy Scaligereink.

c) Hester VIII. 5. áll: *obsecro, ut novis epistolis veteres Aman literae, insidiatoris et hostis Judaeorum, quibus eos in cunctis regis provinciis perire, praeceperat, corrigantur*. E' végszó itt, visszahuzásat jelenti az elébbi kemény parancsnak és hogy ez, jóvá tétessék. Clericusaink azonban fen y i t ést értének, így: Onzollac hog v̄y lèuèlèckèl Amānac asidoc èllènkèdòinec 2 èllènsègen? 0 lèuèli m̄gfègèttèssèn? kickèl azokat parāolotta vala èlùèztèni kiralnac mēdèn vidékèbèn. 54. lap.

d) Hester XV. 8. ezt: *Ipsa autem roseo colore vultum perfusa*, ekkép' fordíták el: 0 kedeg rosa zino zémèllèl megotòztètuèn.

e) Baruch VI. 71. van: *et erit opprobrium in regione*, 's a' 72d. versben: *nam erit longe ab opprobriis*, nálak ez magyarúl: 2 leznèc boz-zosagba a videcbèn; mert mēzze lezen a' boz-zosagoktól 94. Literatusaink magok valának latin-magyar szókönyvirók, mert szemük elótt más által készített olyan szókönyv nem volt, 's magyarázatban tétovába estek. *Opprobrium* = gyalázat, szidalom, pironság, igaz hogy bosszuság, de, nem hasonzó. — 'S egy jegyzetet is ide, a' vulgata' egymástól eltéréseire. Az elóttém lévő 1475, 1481, 1514, 1515beli nyomtatás így szól a' 71. versben: *et erit opprobrium*, az V. Sixtusi 's VIII. Kelemen vulgata pedig: *et erunt opprobrium*, 's magyarúl, ennek hajdani elópéldánya szerint leljük.

f) Daniel I. 20. találtaik: *invenit in eis decuplum*, 's ók tevék: otòllòk lele két annet 96. *Duplum* és *decuplum* tehát egy volt nekik! Rosszúl olvasák itt, hihetõ, vulgatai eredetijük összevont irását.

g) Abakuchoz a' prologusban fordul elé: *quod ex persona humanae impatientiae loquatur*, 's nálak, ez: hog èngedèlmètlèn èmberi zè-mèlbèn 30l 215.

h) Aggeusról az így kezdõdõ argumentumot: *Aggaeus festivus et laetus*, fordíták: Aggeus siètèlmèzò 2 vig', festinus-nak olvasván: festivus-t, 230d. lap.

Effèlèt alkalmasint számosabb helyen is találand a' szóról szóra összevetni akaró. Itt azonban elég ennyi, egyszersmind annak mutatásaul, hogy

korokban a' latinul csak annyit értés is, minő az övék volt, nagy tudalom volt, és ha pap sem nevedekék biztosan jártasnak abban, miként értette latin törvényeit a' világi?

2.) Menthetőbbek némelly mondék elhagyása miatt. Az lehete, feledség, véletlen botlás. Mi nehéz volt, az összeforrasztott betűkkel irt codexről elvett szemet ismét kívánt helyre igazítani! De példát erre, hasonlóan kell előhoznom.

a) Judith IV. 10. verse végéről kimaradt: *et fierent in opprobrium gentibus.*

b) Judith IX. 9. Kihagyák e' szót: *et in contis.* 'S annak számára üres helyet is hagytak, mint a' 26 lap végsora itt mutatja. Nem tudák, mit tesz magyarul: *contus*, kérdezni vágytak talán mástól, 's azonban — úgy maradt. Párizzpápainál, *contus* — csáklya. Az Vd. Sixtusi és VIIIId. Kelemen vulgataban *et in contis* után még, *et in scutis* van, 's erre jó: *et in sagittis.*

c) Ozeas XIII. 3. van: *Idcirco erunt quasi nubes matutina et sicut ros matutinus praeteriens*, ő nálak meg csak ennyi: Azert lezñe mōnal veterneý élmulo harmat.

d) Abakuchoz a' prologusban, melly itt harmad plog⁹ czimerletű, olvasható: *nec ut amens loquitur, nec more insanientium foeminarum dat sine mente sonum*, fordítóinknál pedig: 2 nem bēzel ment èlmetlèn, sem balgatagoslo nemberieckèl. Kémélék a' nemberieket ki nem tételével ennek: *dat sine mente sonum.*

3.) Valamint a' latin nyelvvel nem valának tisztában, úgy azt nem fogák fel tulajdon nyelvükről, miként kell nyelvsajátságát a' latinnak, magyaréval hasonlóban adni vissza. 'S hová tévedtek? Latint szóról szóra kísérésük miatt ottan, hol a' két nyelv' szövete rokonítást nem tūr, sőt kétéválik sajátkodással, a' magyar nálak szelleteszegett, kívált magyar ígének, latin, passiva formája szerinti facsarásában. Afféle mű az ilyen, mint a' jó képnék ablakon által reszketve huzogatott rajzmásolata. Mi különb a' művésze, szabad kezével. Azonban nyelv össze nem ütközeté' helyein, épen e' bojtorjáni ragaszkodás, hasondízt hozott a' magyarba, oda, hol a' latin, rövidségekkel megragad, hol magas tárgynál büszkültten hullámzik méltóságaiban. Így jeleskedő Abakuc' IIIId. fejezete. Szebb ez helyenként Károli 's Káldi nyelvénél. Hátha, nem csak véletlenül teszik vala ezt! hanem gondal, a' nyelvnek még összevisszázatlan korában. Nem kiterjesztendő csakugyan, latinosságaik' e' megrovása, ilyenek általvételére nézve: kit parólolt vala Amātol megvēni, *quem ab Aman recipi jusserat* 54. lap. nemberi fianac lenni, *filium fuisse mulieris* 188. miként seregeknèc vra gondolt tenni m̄vuelonc, *sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis* 237 'stb.

4.) Hol függetlenül látszanak neki ereszkedni, nyelvük nyájasan lepeget meg egyszerűséggel. Illyen, több között, Micheas VI. fejezete, Nauméi,

Hester IVdike 's Danieléi. Hijában keressük azonban nálak azon változatosságot, miképen kell vala hasonnyelvben éreztetni a' Makkabeusok szónoki ékesgetéseit, Baruch elegiai oktatóságát, Judith és Eszter népmondáinak pongyoláját. Hanem, Griesbachi kritika szerint 's az ó és újtestamentumi írók stylisticájának tisztultabb karakteristikájához képest, bibliai későbbi fordításainkon is sok volna, előbbre haladott nyelvünk szellemében, Catholicusoknál és mind a' két felekezetű Evangelicusoknál, kijavítandó.

III. NYELV, MILLYEN.

1. Nem csak „kiralne azzon“ jó elé 41. lap, hanem kiralne is 128.
2. Mel föld, nem: mértföld, így: ki vagon két mel föld 190. lap.
3. A' személyragok, név' száma szerint is, kétféleképen:

a) Medusoknac kirala, Assiriosoknac kirala 11d. lapon. Assiriosoc èrèienèc 12. tèhènèknèc Lorday z iohoknac Lordayc 13. Egiptomiaknac zamtalan sèrègè 17. idègènèknèc oltalmazasara 26. louaknac èrèiehèn, Mènèknèc istènè, vizèknèc tètèrèio z mènèn tètèrètèknèc vra 27. Èbèrèc laña, *Hebraeorum filia* 28. mend hýtòtlènèknèc fèiet 35. o hataroknac végèibe 37. nem végèikbe. èllènseginècnèc kèzèebòl, itt èpen kitoròlve: kezèkbòl 38. hogy legyen: kezèbòl 'stb.

b) Elòttoc iaraioc 5d. lap. mvtainknac bvnòket 24. tv bèllòlètèc lùg azoknac lelkèc, *ex vobis pendet anima illorum* 25. az Assirosocnac kèmèc, *exploratores Assiriorum* 28. nèmzètèdnèc gètèrèlmèkèrt z tòròdèlmèkèrt 34. pphetac zaioc miat 246. artatlanoc verèc èlòtèlèsebèn 228d. lap 'stb.

4. Egybirtok' többesében a' harmad személynek *ok, jok, ök, jök* eddig divatosabb ragai helyett: *uk, juk, ük, jük* rag nem fordul elé, mit ezután régi magyar iratainkról azért említsünk meg, mert *uk, ük* által az Irónak ezekkel élt vagy élő Baranya, Bács, Pest, Csongrád, Nyitra, Komárom 's Esztergom vármegyéből származatához vethetni. Sőt *ök* helyett is gyakrabban *ek* áll, valamint *uk* helyett *ok*; 's *ük* helyett *ök*. „mvtkiralinknac tètèmèc 81d. lapon. o papoc, *sacerdotes ipsorum*, o nèmberiec, *mulieres ipsorum*, o aldozattocbol, *de sacrificiis eorum*, o istènèc èllèn, *contra deos suos*, o felesègekèt, *uxores suas*, o fa z kò z èzüst z aran istènèc, *dii illorum lignei et lapidei et aurei et argentei* 91. gèrmekec zèmelekèt, *vultus puerorum* 95. o istènèknèc hazaban 173. èmbereknèc verecbòl, o bèlecbèn 219. orizoknèc nèuekèt 223. o sepròiokebe, o testec, o verèc, o èzüstoc z o arannoc 224 'stb. — Nem különböz-e ettòl a' somogyi, szegedi, székely: ömbör, embörére lölt, ó gyermekök, vérök 'stb. Nem-e az említett megyèkbèli 's abauji: ó papuk, áldozatjuk, istenük, feleségüket, fejüket, szívükkel, házukban 'stb.

5. **Ö** betű' ritkább hangzata mellett is azonban, a' harmad személyrag, **e** helyett **ö**, egy birtokban 's az ige jelenvalója 3d. személyében, így: tòrò 19. bvnò 121. orzuo 113. egyiptomnac földò 131. orozlanac kòlkò 174.

L

vultó 36. betöltöttó 114. vltó 118. vottó 212. megottó, előttó 27. ottó 114. belöltó 114. okörtöltó 211. mit az erdélyi 's felsőmagyar megyebeli ekkép mond: tóre, büne, öszve, földé, kölyke, üvölte, töltötte, üle, vette, ette, előtte, tóle, belólek, körülé. Azonban meg, áll e' codexben: o dilósége 113. vége 210. féslese 210. eledèle 210. Látszó tehát, hogy **Ö**, **ü** együtt gördül 's **é-t e** követ, mindazáltal nem mindenütt, mert van: lelőie is. 'S ennyi **Ö**-zés mellett megint nem; föl, időkbén, taláztatik itt: hanem: fel, idekbén. És, főm v. fejem, *caput meum*, itt: fém; *caput tuum*, féd; *caput ejus*, feie. Csornán Sopron vármegyében mondják: fiém, de **i** csak kevesenné hangzik e mellett, 's olly kised, mint a' kicsi **r**, e' codex illyen írásiban: me't. A' krakkai ábéczében 1549 van: üduőzítenc, 139d. lap; eszve 141 = üdvöztönk, öszve. Kassai ügyvédek felelkezésében 1559: elezer, eres, terwen = előszer, erős, törvény. Kapi Miklós levelében 1565 Kassához, van: Jeuende zent haromság Nap vtan, *jövendő* helyett. *L. IId. kötet, Régi m. nyelvenl.*

6. **Nalkul** és **nélkül** ugy jó elé helyragul miként mély és magas hangu más helyragaink, névhez csatolva: nakanalkul 35. feienélkül 36. kétségnélkülön 49. tornélkül 2 rudnalkul: *absque gladio et fuste* 140.

7. **ÉNT** rag figyelmeztető. Vérént valo rokona, *consanguineus* 5. Igy: zerēt 75. zerent 238. Tehát: *ént* járulván szerhez, nem: szerint.

8. **KIVÜL** és **KIVÉVE** mai független névhatározók itten: megválva, megválván. Isrl haza ynnépétől megvalua, *praeter festa domus Israel* 24. l. Mv ke^o egéb istént nem tudonc tölletől mgvalua, *nos autem alterum Deum nescimus praeter ipsum* 24 'stb. Ez eléjő még a' **XVI**d. százszak közepette is Kassa levéltára 's a' pozsoni káptalan iratai között.

9. **ÉLÉIBÉ** 178, **ELÖNKBE**, **ELEICBE** mutatja ezekkel így volt élésüket: előmbe, elődbe, eleibe; előnkbe, eleitekbe, eleikbe, mit mostan még író is némelly így ír: elejbém, elejbéd, elejbe; elejbénk, elejbétek, elejbek vagy elejbéjük! Igy nincs jól: közibétek, közibök, hanem kell: közikbe 'stb.

10. **INNET**, 17 l. **ONNAT** 183. **HONNAT**, áll, innen, onnan, honnan helyett. **ONNATON** igen nagyon távulról jövót jelent 227.

11. Kic vadnac Cilicianac ballfelöltó, találjuk a' 13d. lapon; a' gortá tartonac iogfélöltó 2 o ballafélól, *ad dextram candelabri et ad sinistram ejus*, a' 241d. lapon; elébb a' 240diken pedig: eggic a' lampasnac iogfélöltó 2 masic o balla félól; mai szerint: a' gyertyatartónak jobbfelöle és ó balja félól 'stb. Miért van egyik szónál *felöle*, másik mellett *félól*, kivehető. Csak figyelmet akarék ide fordítatni; 's még erre: o körnöló, o középette 239.

12. Melléknév hasonlítása: orégbéc 42. rokombac, *proximi* 42. bvnosb 74. hatalmasb 91. oztouerbéc 95. igazba, *axax*: igazabbá; zérélmésb 155. fenesb = fényesb; nemesb 211. tölletől igazbat, *iustiorum se* 215. hamarbac esti farkasnál 217. körnűbec = könnyebbek 217. Költő számára való metaplaszusok. Még a' **XVI**dik százszakban is eléjő e' nehezb kimondás.

13. **Ű**: **u** betüvel felvett mellékszavaink, igéink, neveink, **Ö** és **Ó**-val. Urōc istenōc *axax* urunk istenünk 20. alhatōc = állhatunk 18. v̄yonc = vijjunk 29. ottōc = öntünk 80. nako = nyaku 81. egēdol = egyedül 86. beto = betü 95. belo = becsü 95. nemo = nemü 97. nemouec = nemüek 99. így nēluouēt = nyelvüt. zornō = szörnyü 99. Kemenes alatt, a' Marczal mellett ma is, lovank mondatik, lovunk helyett. Nagytúr városa pedig 1546 irá, Kállay Lőkös Jánoshoz: zolgalatonk, h̄ywfegonk, magonk ayanlasonk. *L. R. m. nyelveml. II. köt. 61d. lap.* Ez, nagyon elterjedett volt.

14. Személyes és visszatérő névmások' hangzata, ragasztása ekként: m̄v, tv̄, m̄v̄nket, tv̄t̄okēt 233. enem v. enē = enyém 232. enmagam, enen zēmēm̄m̄el 247. tenen magad 30. ne kessel tenē ertēd, *ne moreris propter te-met ipsum* 124. on nēluouēt 73. on etkēibol 95. m̄v̄nmagōkrol 69. t̄un fētekrē 167. m̄v̄n̄on magonc 136. tv̄n̄onmagatokat 73. onon maga isten 74.

15. *Ki és melly* között nincs különbség. Példák: Felkélē ahēlbol kibēn fēkōtuala 27d. lap. *Ki mōdēc mikor mēdenēn? kēllētualna, quod dictum cum placuisset omnibus* 12d. lap. a földēt kibēn z̄vlēttēl 6d. lap. az aran̄ ōzlopot kit felēmēttēl 103d. lap 'stb.

16. **Ik**-es igéink mindenütt szabályaik szerint. Példák: dilēkēggēc 28d. lap. kēllēt̄nēc, igal, égēl, *igyál, egyél*, tizteltēssēc 32. hog meg lehēt̄noc 105. z gondolnoc te igassagodat, *et cogitaremus veritatem tuam* 124. 'stb. Ezen **ók,ók** néhol így: ōc, oc, ónk, ónk, mint ma is még Erdélyben. Mellesleg érintem meg, hogy hazud jó elé, nem: hazudik; hajol, nem: hajlik. Ez utóbbi azonban mindegy. Hogy, alog = alugy van, 8d. lap, alugyál helyett, abból ered, mert ez ige harmad személye itt: alozon, *aluszon*, nem: aluszik. Alugy tehát olyan, mint légy, ebből: leszen.

17. **Ik** helyett az igében **Ek**. Ezekēt teziē, áll a' 30. lapon jelenben, *haec faciunt*; ugyan ott, haragozēc 208. ezēc z izic 138. izic vala, félmultban 95. o gimol̄oket ezēc, jövendőt értve jelenben, *comedent fructus eorum* 184. 6 nap el̄nuguzēc a pphetakra, *et occumbet sol super prophetas*. Betűcsere.

18. Félmult idővel élēs igen sűrű, ott is, hol a' latint multban lelék. A' magyar nyelv' keleti szokása itten tehát keresztül töre a' latinosságon. Ide tartozik e' másféle sajátságna is megemlítése: mel azō latasban tartatic vōlt, *quod in eadem visione continetur*, Aggeushoz a' prologusban 229d̄ik lapon. Hasonlót lelék ehhez Kassa levéltárában Gombos Pál Miskolcz bírāja levelében Kassához 1558 így: v̄yzen vot hatan, *viszen volt hátán*. kery vōlt, azt mon̄ga vōlt. *L. Régi m. nyelvemlékek III. kötet. Vegyes r. m. iratok* 138. lap. 'S hasonló ehhez 1560-ból Szabolcs vármegye levéltárában: Petneházi emberek által el̄követett hatalmaskodás el̄adása közt: mennek vōlt, iszik vōlt 'stb. *L. ex idézett III. kötetben.* Épen olyant mutat Drugeth Ferencz ungi főispán levele 1561. ezzel: ew sem akaria vōlt. *L. ugyan III. köt.*

19. Az ige' parancsoló módjában lévő *üjts, its, itsd*, így: gv̄h = gyüjts 49. gv̄h̄on = gyüjtsön. segh̄ = segíts 66. mereh = meríts 211. or-

dehatoc = ordítsatok 149. ne alohad = ne állítsad 72. megbövhüc = bővítsük 182. megküsbèbhüc = megkisebbsük; megnè zomorohon = szomorítsion 5. megnè poreha = porítsa 6. nohad = nyujtsad 8. terehed = terítsed 8. erösoho = erösítse 131. (Talán csak két helytt van: zabadochmég 66.) Nem simulóbb hang e az, a' sok *its, ots*-nál? Szabó István szerint a' karancsvideki palócz, ezeket: taníts, veszíts, így ejti: taníjj. *Tud. Gyűjt. I. k. 49d. lap.* Hevesben és a' Jászságon is ekként hangzik az ilyen.

20. Igéinknek nyugoti nyelvekhez simult határtalan módja nem csupán személytelenül, hanem személyesen: Ne men gabona fokèt zednèd 5. megmōga te nèked mit mvyèlkèdnèd kellèssèc 7. sem tagodom èn magamat rokonságnac lennem 8. èsmèg megakarnac okèt fognioc 17. mit akarz tudnod 71. se akariatoc alaitanotoc 68. ohüsegeke't érdèmet veñiec 70. kicnè tartoziatok lenniec sègèdèlmōl 69. rēmèlem ezèkèt otollò veñem 72. ne akarj heiaba tēuèlgènèd 72. Itt említendő: a' nem akarokat in ña kèzereitènè, *qui nolentes cogeret ad bibendum* 42.

21. KELL és KELLETIK, mai: tetszik helyett. *Si placet regi*, ekként áll az 54d. lapon: ha kiralnac kel; *sicut vobis placet*, mikent nèktèc kèl 55. *Utere servitio nostro sicut placuerit tibi*, èltèttèssèl mvyolgalatonckal mikèt kellètèndic tènèked 14. De meg, szokottabb értelmében is áll a' 9d. lapon: ha ke? kèllètlen tènèked . . . mōgad hog tuggam mit tennem kèllèssèc, *sin autem displicet tibi indica, ut sciam, quid facere debeam*; mell vdobèn kellen adnom, *quo tempore dare debeam* 216. — 1558-ból pedig Pekry Anna levelében Kassához így jó élè: Ismeg ha valamÿbe kellettèndòm. thÿ k., *ti hegyelmeteknek. L. Régi m. nyelvelmékek II-dik kötet. Vegyes r. m. iratok 143dik lap.*

22. FEKŠÈN 36, ALOŠON 127. lap, mi most: fekszik, aluszik, olyan mint: leszen, veszen, teszen, csakhogy ezek *en* nélkül is lévők. Vala hát: fekszek, fekszesz: aloszok, aloszasz v. alszasz. 'S haragszik, volt ezeknél: haraguszon.

23. VIGASZT és VIGASZTAL között különbség. Vigasztani, *sanare* 151. lap. vigasztalni, *laetificare, consolari* 151. Ugyan e' lapokon: megakarnam vigasztanom Ižrlt: *sanare vellem Israël, a' 160dikon: meguigasztom o törödèlmèkèt, sanabo contritiones eorum*; megvigasztaltac kiralt, *laetificarunt regem*; vr meglèn Šyont megvigasztalla, *consolabitur adhuc Dominus Sion* 238.

24. VIGASZT-hoz hasonlóan áll a' 108. lapon: kiral felmagasztata, *rex promovit*; 107-diken: felmagasztassatoc otet, *superexaltate eum*; 106dikon: felmagasztatot orocke, *superexaltatus in secula*; 2 igè felmagasztatos orocke, *et superexaltatus in secula*. Eltérsni látszik így magasztás is magasztalástól, valamint nem mind egy: marasztás és marasztalás, nem: követés, követelés. Magasztat eredvén pedig itt magasztás-ból, mert a' 106. lapon, van: felmagasztatos, vala: vigasztás és vigasztat is, úgy vigasztó és magasztó, tehát kevesebb LÓ. Illyes, lenne a' költőt néha küzdésében engesztó.

25. Kit en te zolgalo lanod megèsmèruèm, *quod ego ancilla tua cognoscens* 30d. lap; èltaozuANC tetolled, *recedentes a te* 104. BizúaiOC zèkè-rèchè, *confidentes in quadrigis* 26. Az állapotjegyzők' személy szerinti ragozása tehát így, fordítóinknál: megèsmervém, véd, véje; megèsmervénk, vétek, véjek; eltavozvám 's bizvám, vād, vája; eltavozvánk 's bizvánk, vátok, vājok. E' szerint veendő: èluēc, *viventes nos* 64. Ma csak, én, te, ő, mi, ti, ók megèsmervén; eltavozván, bizván. Fordítóink azonban különbséget tevének; nálak ezek: megkötözuen, kötöztetuē 103. dileruē, megalduā, aluā, megnituā, monduan, fogaduan 104dik lap átaljában *historice* állanak, nem személy tettét kifejezve. Amaz tacitusi rövidséget szülne ujonnan folyamatra jöttével. Ettől különben kell venni: monduac 200. lap, *dicentes*, mert itt: monduā, állapotjegyző kap ragot, amottan pedig vān, vén állapotjegyző. Révai szól ezekről *Antiquitásai* 175. §-ában. Így ragasztatik a' részesülőnek mult idejebeli ott, ett, ött is. L. a' végén, BEMENETTE 'stb. 280dik lap. Többet erről a' müncheni codexnél.

26. Q laba nomit z p̄omost volnēc megapolnom, *etiam vestigia pedum ejus deosculari paratus essem* 64 (z teszen itt es-t, mi, ma: is). Volni = esse ige a' müncheni codexben is eléfordul a' mint Jászay megjegyzé. — 1560ból pedig Szabolcs vmegye levéltárában lévő eléadás, melly már az Lid. lapon idéztetett, még ezt is mutatja: „mennek vol, megyen vol.“

27. VALLANI, *habere*, illy szerkezetben: ki vtallaing èz hebèrèknēc népèt kic il igen èkès nèmbè'iekèt valnac, *quis contemnat populum Hebraeorum, qui tam decoras mulieres habeant* 29. Sopron vármegyében Mihályiban 1822b. hallottam a' plébánostól midőn rózsás kertjét mutatta: ez a' föld itt, ez ama rózsát *megvallja*, de illyent ollyant nem *vall meg*. Annyi hát ez, mint: megtermi. Azért jegyzem fel ezt, mivel e' szó is mutatna egyik fordítóknak honnan származottságára, noha értelme itt más.

28. Èkéseit, kèzereitènè, megèsmèitic = ékesít, kényszeritènè, megsemmítik 'stb. I betú eleibe rövid e csusztatása még fenn van a' karancsvideki palócz nyelvben. L. *Tudom. Gyűjt.* 1837. I. köt. 50. lap, *Szabó István*. De a' palócz nyelvhez, egyébben ugyan nem hasonlít e' fordítás.

29. NEM SÈREŽNÈC MEG, áll a' 165. lapon, illy szókötésben: De z' ablakokon bèesnēc. z nem sèrežnec meg, *sed et per fenestras cadent, et non demolientur*: tehát sérülnek helyett: sérežnek, a' mi, homályos gyöngyöske gyanánt kiszemelendő itten, e' sornak 's az előttelevőnek megint felette latinus, és így hibás fordításából.

30. Kiotti 183. kiöttètnēc 217. ottot 241. ottèuen *conflatile* 129. ma így íratik: kiönti, kiöntetnék, öntött, öntevény. Megleljük itt a' Gyórhöz egy állomásnyira eső: Öttevény falu' neve származatát; meg *ötvös*, eredetét. — Ötteni, van Komjátinál, Pesti Gábornál 's többnél is.

31. Maradvan megmaradandatoc 15. lap; megutalla megutaluan, èlfut èlfutuā 190. ipuèn eliç 218 'stb. Keletiség, mellyet a' latin fordítás is átalvett. A' krakkai Ábéczében van: kèrvén kéré.

32. És miként összehuzás a' hasonlításban, úgy az igék körül. Orzaglon 44. orzagluan 229. ènèklonc vrnac; vèztègl 227. Likorgnac 181. tekozlatnac el 175. diadalmiuc még magõckat 25.

33. Nevekben pedig illyen: o vroc istent 147. vratoc istènteknèc nèuèt 166. istèntec tv leantoc, tv ventec, *filiae vestrae, senes vestri* 166. tv innèpnaptokat, tv sèrègteknec, tv aiandoktokat, baluantoknac 178. Minde-nike példa úgy nevezett prosodiai figurához.

34. Szótag kiugratás gyakran eléjõ: futtal 6. = futtottál; ègbè kötõ 39. = egybekötötte; megèlèmèt = megèlemedett 75. megènitad 98. = megnyitottad, *aperuisti*. vèttec magokat az ellen, *opposuerunt se* = vetették; kiutte es megtõrtõ = kivetette. èlue, *trans* = elvéve 178. futtatoc, *sicut fugistis* = futtatatok 254. Illyes, késõbbi magyarságban is találatik. Berényi Bárson Balásnak 1552-beli levelében a' nagyszombati bírõhoz: vem fel e munkat, és: mint kolmaron meguem, *axax*: felvevém, megvevém. *L. Régi m. nyelvemlékek III. kötet. Vegyes iratok 95d. lap.*

35. Elmellõzendõ volna-e illy összehuzás' megemlítése? husibol 75. *lap*, e' helyett: husaiból: így: germekinèc 84. bõlli (bõlcsei) en izim 127. menni harmat = menyeyi 110. titkit 137. zekerinec köteli 209. orozlanoc kõlkinèc 210. bèlèndessegibèn 210. mennèc Lillagi (csillagai) 211. o tagit 212. titkit 222. tèngerneç hali 223.

36. EST rag, igehatározót alakítva, vagy t által azt képezve, fenn csak ebben forog: örömeest, egyenest, *egyenesen*; sebest, *sebesen*. E' codex mutatja: èngèdelmèst, *patienter* 75. zorgalmast, *sollicite* 168. kòzõnsegest, *generaliter* 215. L. a' többit az elavultszõsorban hátul, 's ott a' 280d. lapot.

37. ES, is helyett: TUDVÁN, mai: *tudva*, helyett. Az es tuduan vagõ, *ne illud ignoratur*. Az es ièlèn vagõ, *nec hoc latet* 30. lap.

38. UGY és UGYAN, IGY és IGYEN különbözése. Es. vg mvdõn èz hal-lottanólna, *haec itaque cum audisset*; Mèt istèn nem vgà fènèget mèt èmber, *non enim quasi homo, sic Deus comminabitur*; hog o akaratta zèrèt vgan tegè o irgalmassagat, *ut secundum voluntatem suam sic faciat nobiscum misericordiam* 24 lap; igèn ragattatnac èl Isrln? fiaÿ, *sic eruentur filii Israël* 175. Igèn Isaac, igèn Jakob, igèn Moyses, *sic Isaac, sic Jacob, sic Moyses* 25.

39. MEG, olyan értelmet gerjesztve minõt ma: EL és LE „hog még-haggalac tégèdet, *ut relinquam te* 4. lap; es vg még hagac o áttoknac ceri-moniaiokat, *deserentes itaque ceremonias patrum suorum* 16. 2 ahiruadag mel te orcadat megfõglalta, *et pallor qui faciem tuam obtinet* 19. istènt meghaguan, *Deo derelicto* 189. Ellenben a' 19d. lapon van: èlhagac õtet, Olofernèst megènakazuã, *decollatum Holofernem* 37.

40. INGYEN e' maibb helyett: èpen nem, korántsem; hog o sèrègèc ingèn még nèm zãlaltathatic, *ut dinumerari eorum non posset exercitus* 17. Egyèbiránt ma is fennforog: ingyen sem ollyan.

41. Ékesebb szószerkezetül áll, **ig** határozó mellé még **len** tétele: kornól Jerichoiglan, *per circuitum usque Jericho* 15. mend addéglan 7. végéiglen, *usque ad fines* 13. éstüéleiglen 2 holualiglan 121. tőueiglen 192. hatariglan 187. lelkemiglen 192. nagtolfoguan mēd a kűsdediglen, *a maximo usque ad minimum* 41. mēd a megtokellétiglen 2 végiglen, *usque ad consummationem et finem* 125. halalomiglan 194. miglen 194. 'S még kinyujtöbb, magasítöbb, **te** idemelléklése: teteiglente 210. Innen érthető ezek' csinja: régente, elejente, ifjanta, naponta, éjente. És gyengédítő kicsinyítés: kéuesennē, *modicum* 9, 75. talantal = *forsitan* 49.

42. Igékben pedig másnemű ékesgetést lelünk. Illyen a' 15d. lapon: megkerengē mēd Isrlt, *circumivit omnes Israēl*; a' 67diken: ēz igékkel kōnörgetiuala, *his verbis blandiebatur*. Egyike sem dívik ma, hanem látjuk, olyanok mint a' szokott: szállong, hullong, huhong, csapong, és maga: kereng; hevítgeti, kerítgeti, szomoritgatja v. szomorgatja. Irhatták volna fordítóink csak így: megkerülé, körüljárá, de nem feledék mennyire festőbb a' megkerengé. 'S feltűn szenvedő raghoz (accusativus mellé) tétetése is. Milly szelidítgetés még az a' kōnyörgeti! Igéknél tehát illyen kicsinyítgetés apró csinosgatásul volt kijegyezgetve hajdanta már. A' magyar nyelvnek olyan gyöngyöcskéi ezen latinosan úgy nevezett *frequentativumok*, melyeket egy mívelt európai nyelv sem fűzőgethet nyájaskodó festegetéseibe. Kicsinykedéseik és apróra vétetgetésük által édesgetnek. 'S épen hadas nemzetnél e' csinozat, mellynek a' tulzott vagy legalább magasított önérzethez husz féle hasonszavát leljük: rátartós, kevély, délczeg, negédes, gangos, fennlátó, büszke, fennhéjazó, fennjáró, magahitt, daczos, felfuvalkodott, dagályos, felhőben járó, dőlyfős, garros, hetyke, gőgös, kényes. Honnan ered némelly nyelvnek egyfélében bősége másban szükösködése, annak lélektani oka mélyen fekszik. Az angol, mondja Blair, a' harag' indulatát harminczféle árnyéklattal képes kifejezni, de gyengédebb érzések szelid előmlések' szavaiban kevesebbé termékeny. A' franczia, melly sokféle kellemkedő szavai közül válogathat! midőn társalkodni lekötelezőleg akar; az önszeretetet minden nyomon nyájaskodással nyeri meg.

43. A' codex' sok latinosságából több mutatóvány a' 277—279. lapon. Hogy efféle, vigyázatlanságuk miatt folya tollukba, látható e' kétféle alakjukból. 29d. lapon áll: igen ludalkoggakuala o zépeget, *pulchritudinem ejus mirabantur nimis*. Latinos. 31d. lapon pedig: ludalkodnacvala o bōlēségén, *mirabantur sapientiam ejus*. Inkább magyar. 'S ott ugyan nálak a' sok illyen latinosság: tíz ferfiakat 9. hét fiakat 10. húz napokban 22. öt napoc élmuluan, harō éztendőcbèn hat hónapokban 23. de bezzeg kitorlék a' 228. lapon: hatuakettöd éztendőcbèn, a' k-át. Hihető többet is kijavítottak volna másodszeri leírásukkor, így effélet: éltéttéssel, *vtete* 9. mi, nyilvános botlás e' helyett: *élj*. Már Erdősi hibául jegyzé ki ezt: két emberek.

44. **A, O, U**, megtartva egy szóban; **e, ő, ű** hasonlóan. Igy: honnat 22d. lap. fazakakat 71. fazok 110. noha fazec van a' 210d. lapon. hailac

36. sohol, tehát, örömost, ollatan, aiandoc 258. alnak, álnok helyett 180. apastal 186. Ellenben, mai: SÁG rag helyett a, o, u mellett is, SÉG: kazdagsego varosit 13. zéptiztasego liztét 28. magassego zegèletekre 76. dragalatossego 'stb. Ekként: masadzer, harmadzer, vtolzeren 74. Magasság, kazdag-ság is, áll, midón e' szó, főnévül van.

45. Azon néhány gyököt, mellyel fordítóink éltek, mellyekért főbecsüek, ha magok fejték-e ki, vagy korokban azokat még közdivat adogatá nekik? Ha eredeztetének-e hasonlóság szerint ujat, ók éltek-e, például, legelőszer ezzel: *èlmentètlèc tytòket*, *migrare vos faciam* 178. vagy mindenikét érté idejebeli és az ó tájok szülte olvasójok? Ezekre feleletünk akkor lehetne határozott, midón kortársaik több magyar iratával vethetnők övéket össze. Ezt és amazt így és amúgy találgatni akarásukat bizonyosnak látjuk, mert: mondék néhol *dictum*, másutt *lectio* és *textus* is nálak; szerzet egyhelyen *religio*, másón: papi szerzet, *observantia sacerdotalis*; szerzés pedig majd *statutum*, majd *traditio*. Midón tehát latin szó került eleikbe, mellyre nem tudtak magyar kifejezést, ott, újításait hinnünk valóban nagy kísértet fog el, néhol. És ha tevék, melly okszeresen tevék! A' mi főnév nálak ujonnan alkotottnak tetszik is, példás óvá lön, mert a' gyökre hasonág van oltva. Ez a' magyar nyelv alkatszerének lappanó bölcsesége 's az íróé, annak kiszemelése. Miként világítanak fel gyökeink, vegyük elé code-xünk-ből e' hat példát: ES vagy talán ESS, *pluvia*, *imber*, *ros*; ES *juramentum*. Amarról ezen példa: Sem adnac èssèt, *pluviam* 92. elejénte azt mutatná, úgy áll, ez itt essót helyett mint az Ldik lapon lévő példákban **Ö** felcsereltetése **É**-vel, 's miként: erzeket, erizzék van: órzóket, órizzék helyett Huszain szolnoki bég körlevelében 1559. Mutatná pedig annál inkább, mert gyökül ES-t azért nem lehetne venni, mivel a' 35d. lap ezt mutatja: esec o labaihoz, félèlm èsic o reiaioc, a' 92d. lap továbbá: mikor esèndic tüz. De, következő három példa: kò èssèl 233. vrnac èssi 106. mēnec aggac o essekèt, csakugyan es-t vagy ess-t vétet gyökül, minek hasonlóan a' jelenvaló' harmadszemélyében kell lennie, noha vele csak főnévül éltek. Ma is úgy van fenn: esek, esesz v. essz, es, miként esem, esel, esik. Erdélyben ma is es és, csak magára = *pluit*, vagy es és az eső. Mihályiban Sopron vmegyében: nem es el, ki másutt: elesik. Csornai embertől hallottam 1837.: essés időben, két s-sel, codexünk szerint. ES, ESS tehát egyszersmind főnév. — ES pedig juramentumul tetszik ki ezekből, èseuèl èrøeituala 73. hazug èst ne zèrèssètèc. ES-hez tétetett: *kő* vagy *kű* 's lön eskő, eskü, mint: menykő, menkű. Származásáról az eskünek lásd Horvát János szfejérvári volt püspök véleményét. *Tud. Gyűjt.* 1817. *IId. köt.* 58—60. l. De, habár ez úgy volna, ES magára is fennmaradott *juramentum* kitételére. — FEGY-et mutat gyöknek, „hog fègnel, *ut corripères* 217. m̀gfegettessen? 54. *corriganur* (egyébiránt rozsaszúl fordítva l. XLVII. lap). 'S így erede: fegyver, így jó: fegyház. — LELETEZET a' 94d. lapon teszen *languor-t*. Ebben a' **lelet** 's ekként: **lelés** hasonlóan. Megkapjuk így a' hideglelés-t, mellyet a' magyar tehát a' tréfaként nem lel, ha-

nem test' hidege miatt lankadása, leletezete, lelete, lelése van. A' 216d. lapon, épen e' szó így fordul elé: hidég-leleteckel hëueitezendic, *aestuans febribus*. Felvehető pedig, hogy ezek gyöke, lehő szerint 71d. lap, leh; 's leletező, a' ki sokat leheg, lankadtság miatt. — 'S napnugat 257d. lap, mutatván: nyugás-ra, a' gyök: NYUG, tehát jó: nyugpénz v. nyugdíj, nyugnap, nyughely. — FEK, tün elé ezekből: fèkò, *jacens*; kòrnòl fekes, *obsidio* 209; èzfèc, *aquilo*; 's nem fekv, miként Kazinczy kezdé. Fek-hez, él v. ély raggal lön lám; fekély. Viszen itt, fèkò 8d. lap, v nélkül létének megjegyzéséről arra, hogy: alás, *dormitio, sopor* is v-ételen 51dik lap. 'S tehát a' gyök ebenis AL, nem alv. V befü, több szavában nem nyugszik e' fordításnak. 30-tétét áll, szövetett gyanánt, *intertextum* 29d. lap. A' 92. lapon van: a33a mie akariac lenni a papoc. Így: semmie 111, meg hihatatlan 169. Most: mivé, semmivé. 149. lapon van: orizètnec tòreie lottètec, *laqueus facti estis speculationi* = tórévé. A' 19. lapon van, megharaguec, a' 71diken: megharaguan, de a' 208dikon áll: meg harago vr, meg haragozec, a' 220dikon: mikor meg haragandol, haraggal e meg; miket ma így irunk: megharagvó ur, megharagszik, megharagvandol, haragvál-e meg? 'S a' mostani: nyelv és könyv is, e' codexben: nelo és kòno. Későbből is kapunk ehhez példát. Mýelkòdet, jó elé Kinizsiné imádságai 16d. lapján; „mýelne“, írã Bornemisza Benedek Nagydãról Abaujban Szepes vmegyéhez 1542. *mivelne* helyett; „soha nem mýele“ áll 1552—1553ban a' kassai magyar polgãrok panaszãban. V nélkül ekkép van Büký Mihály ingóinak összeírãsa között a' csornai convent levéltãrában 1561-ból, öv helyett: egý selem ö, egý wereskanycha ö viij; selem ö j. *L. Régi m. nyelvelmékek II. kötet. Vegyes m. iratok* 52, 100, 170. lap.

46. Kérdés? ha ildomos, *prudens* 178. ildomosság, *prudencia* 30. *providentia* 26. nem kerekedett-e, idomos, idomtalan szavak' másként vett értelméből. Sopron 's Vas vármegyében, idomtalannak azt mondják ma, ki magával jót tehetetlen, otromba, vagy a' mi össze nem illó, esetlen. De, hogy: ildomos, Ugocsában úgy értethetett miként e' codex vevé, látszó Komjátiból, kinél szent Pál leveleiben, mellyekhez ajánlatát Nyaláb várãban írta 1532, *providus prudens* hasonlóan: ildomos, valamint nála talãltató még, *szelleten* kívül; beléndes, lakodalom, *lascivus, habitatio* 'stb. 'S im ezek meg a' Tisza mellé is visznek, mint már felebbi több idézeteink, talán egyik fordítónkra nézve, mindig eszünkben tartván azonban a' XXXd. lapot, hogy nem volt-e Szeremségen codexünkféle magyarság, mert Komjátinak e' szavai: eskés, borual, atyãio, anyãyo megint elütnek. Illyen egyezést mutat némellyben, 's eltérést másban az 1549 ujonnan kiadatott: „Igaz írãz modiarol valo tudomã vagy úgy nevezett: krakkai Ábécze, melly könnyen, Zemplin megyei készítmény. Ebben van: fel tatot szával (sza, os, mint itten), küssebb, euuel, vadnak, igen = ighen, *sic* 'stb., hanem eltérnek e' szavai: kü — kò, atancot, minket, büntül, iüend, w (ú) esó 'stb.

47. FORBATLAN, VENEREC, IGREÉ, GERLA, MEGPORÍTOM, MONNON, MONNAIC, HIMLET, él-e még valamerre, magyar ajkon, nem tudom. Az elsót

Kresznerics, ékezte sorozá szótárába Molnár Albertéből így: forbatol, forbatolja, *pensat*, *compensat*, *retaliat*, *retribuit* M. A. Megforbatolja, *retribuit*, *rependit*, *retaliat* M. A. Sándor István csak e' bécsi codexből hozza elé, venerekekkel együtt, 's utána teszi ennek: *potus diversi*. Magyarazatát leljük e' szónak Prágay András szerencsi predikátor ajánlatában, mellyel, fordítását: Fejedelmeknek serkentő oraiá, azaz Marcus Aurelius életéről, Gvevarai Antaltól 'stb. Bartphan 1628. *in fol.* Rákóczi Györgynek nyújtja, ki e' munkát vele téteté, *6d. levél 1. lap*: „Nem tudom, szól Prágay, ha csak rá borultaké avagy ugyan bebnec itéltéc, hogy mikor az bölöböl az mustot ki faytollyác, az bölö levét, melynec venéréc volna igazán neve, és mégis mustnac híjác, mellyet az Deákoc *mustumnac* neveznec.“ Figyelmet gerjesztett e' szóra, Podhrahczky József, Tudom. Gyűjt. 1835. I. kötet. 75. lap, 's én ezt, a' tőle kapott Prágayból irtam ki. Fordítóinknál azonban: venérék, nem épen must, mert külön jó elé nálak: must; hanem vehették édes itálnak. Gyöke látzanék lenni, venyike szóban, mi, Párizpápainál: *ramentum*, *sarmentum*, *reses* = szőlőtő hajtása, vesszeje, Dunántúl: venyige. Hallható másutt így is: venige. — IGRICZE nevű helység Szala vmegye kapornaki járásában van; IGRICZI falu pedig Borsodban, Mezőkeresztes mellett. Ha „igrec“ *muzsika*, jelentéséről nyertek-e ezek nevet? *L. avult szavaksora* 267—268. lap.

E' kisedetekhez tartoznak az alattabbi 276d. laptól 280-ig folyók is. De, sem ezek sem azok nem adnak mindent elé, mik e' codexből 's majd a' müncheniből összeállíthatók. Tegye azon külön munkát, kit nyelvünk világító sajátságainak vezetend szerelme. Én itten csak lesni kezdém, miként és hol fut el az arany' ere, melly terméseig csalogat a' bányába. Szerkesztői tiszttem egyébiránt is inkább gyűjtenem, hasonhelyesirást, évszámot, jegyet megtartanom 's némineműt csak utasításul kitéznöm.

Ide illhető számadásom még arról, miért nem találand a' kereső minden elavult szót vagy előtte ismeretlent a' codex végén álló sorozatban. Mert, 1. meglehet én nem tartottam odavalónak, mit ő oda kívánt volna. 2. Olyan szó' értelmét mellyet épen meg nem talált prologus említ, magam sem tudom jól. Illyen: irelkeedic 190. lap. kizic 207. 3. Némellyike, figyelem elől, elejénte elshant. Illyet későbbben példaszedetek közé szurogattam.

IV. HELYESIRÁS MILLYENSÉGE.

Összeállítandó ez legalább nagyjában azért, hogy lássuk a' kornak abbeli haladását, szabályait. Főpontokul ezeket huzhatjuk ki belőle:

1. Nem következetes ugyan még mindenütt, (de, az-e minden hangunkra külön betű nemléte miatt, maink?), azonban bizonyos rendszeréből, kettő tetszik ki: vagy, többféle régibb irat vala már fordítóink előtt, mellyekből ők alkotásukat szedék, vagy magok igen elgondolák előre okait 's tökélyesebbet ők állítanak fel. Ezekhez pedig még egy jegyzet simul: e' fordításnak igen kézen kelle forogni több másolatban, 's ebből marada

fenn e' helyesirási mód, mert a' XVII. század elején költ iratokban is némi divata látszik.

2. Gondolkodást 's így elébblépést mutat saját hangjainknak külön betűvel, vagy legalább jegyezettel elállítani akarása.

CS, nálak *l. luda, lac, böl* = csuda, csak, bölcs. Ezen *l*-vel élt, a' Guary codex írója, ezzel a' debreczenie: Pélbárt beszédeiből kivonatok; és Bertalan pap 'stb. Azért hivatkozik reá az „igaz iraz modiarol valo tudomānnak (krakkai ábécze) 1549ben ujonnan kiadója így: Az régiek az ilfen igheket ig' irtac bēl, ninl. *L. Kazinczy, Magyar régiségek 144d. lap.*

CZ csak *c v. é. cimer 221 v. cimerlet, titulus, ère 126d. lap. orca, cerimonia, ciliciom 26. harmic 16. struc.*

e hangzónak nálunk vékonyan eltérő háromféleségét, fordítóink, már Jászay előadásaként, *l. XIII—XIV. lap*, jegyeikkel akarák éreztetni, mit ennél fogva meg kellett az elavult szósorban is, a' 262—264. lapokon tartani. Ez bizonyítja főként előre megfontolásukat a' magyar helyesírás felől. Itt is elszelezte azonban az író kit épen a' sor üte, pontja' 's ékezte' felillegetését, mert szabályuk nincs mindenütt megtartva. Vagy, hangminősége felett lön-e tévovázás? mi könnyen történhete, ha egyik fordító Sopron, Vas vagy Veszprim megyei volt, másik felsőmagyarországi, mert ebből megint szülőföldük is nyomozható. Hogy Székelység, Szeged, Somogy ó-zó tája nem nevelé őket, látszik az **ë** hangnak is **e**-vel úgy írásából miként e' szavakban: Beléd, falu Sopron, és Vas megyében; beled, *viscera tua*; beléd, *in te: szem' ere, vena oculi*, Szemere, családnév és falu Sopron, Győr, Komárom, Borsod, Ung, Abauj vármegyékben; emberért, kegyesség, sepredék, Sopron és Vas háromféle *e-t*, de csak *e-t* mond; a' székely, szegedi, somogyi pedig ezeket talán **ë** különböztetésül is így ejti: Belöd, szöm ere, Szömöre, embörért, kegyösség, söpredék. Somogy fia elébb lehet Kinizsiné imádságainak 1513-beli szerzője, ki, hogy Dunántuli volt, bizonyos. Annál van: tegodet, lelkom, kegyös, bünös, engom, testöd, embörsegöd 'stb. — Más irat, melly e' három é-zésre ügyelt volna, későbbi, nem akadott kezembe, 's csak újabb időben adá Verseghy, megint jegyét. A' többség tehát arra látszik eddig hajlani, hogy **ë** hangunk inkább hallással legyen felfogva, mihez végtére, még kipontozata mellett is folyamodni kellene, miként azt franczia, angol, oláh némelly hang megkívánja; más pedig így szól: a' hosszú é-re is ekként minek az ékezet? — Szabó István épen négyféle hangu *e-t* mond karancsvidéki palóczainál: hosszú í-kes é, rövid í-kes ë, tompán hosszú *v. megó ee*, 's rövid *e*. *L. Tudom. Gyűjtem. 1837. I. köt. 46. lap.* Ezeket is csak fül megszokása hangoztathatja elé.

gy, csak *g. eg, hog, roga, nag, ag, geteruën* = egy, hogy, rogya, nagy, ágy, gyötörvén. *g* pedig tevő a' mai *g-t*: vig, meg, gonoz, világ, noha igen sok helyen *g* helyett *g* áll, mint: igassagot, vigasaggal, irgalmasagot. Vagy elfelejték mindenüvé felcsipegetni az ékezetet, vagy kétféle

hangu g volt nyelvünkben, minővel Stambul uralkodó népeét is leljük. — Egyik nálunk szárazabb lehetett, k-hoz közelítőbb, mivel ezt: gazdag, hajdanta így irák: kazdag. Volt-e azonban ez csak betűcsere? mint a' régi: *kedeg* helyén, ma: pedig, áll. **g** jó elé codexünk e' szavában is: oggad meg = ójjad meg. Valóságos betűcsere. gy helyett a' d ebben: vadnac 13. 213. miként ma is halljuk még.

j helyett i van, latin írásként ilyenekben: èrèiè 30. ièlèn, io, ionè 30. èsmèriec 219. Egyenesen j pedig ezekben; csakhogy y-psilonná alakul: hÿa 183. hÿad 191. megÿèttèm 212. ÿedèt *arcum tuum* 220. L. felebb *Jászay jegyzéseit XIV. lap.* Ypsilon van i és j gyanánt következőkben: eÿ, nox 194. hÿstoriàya 195. fiaÿ 183. Jaÿ 218. teuÿÿo 219. Iakoÿoÿebol 219. zederyÿ 221. De i helyett is: nepèknèc feÿ 179.

k, háromféle: k, c, ck. Szó' elején közepén k; végén és a' rag előtt c; kettő fordulván elé ck: kòuètèlm 234 lap. kònvèzètècbèn, *in lacrymis*; nepèc, nemzetèc, èmberec; kònhullasockal, oÿocke, o zèrzètèckèl, *eorum religioni* 56; zurockal, labackal (Hiba: kezeccel). L. felebb a „*Halotti két megszólításnál*“ 22—23. lap. E' különböztetést követte, fennebb idézett Prágay András 1628b. is még, így irván: „nem mindgyárt eleitől fogva kenyérel éltec ez emberec, hanem füvel, gyökereckel, és kiváltképpen csermackal meg elégedtenec.“ L. mindenféle olvasatait kitért ajánlata negyedik levelének másod lapján. *Epistolae dedicatoariae.*

ly nálak l; **lly** = ll: kiral, mel, *profundus*, mellec, quae, vallac 141. megtòkèllèm, *perficiam* 33. o mellen? fènèsègèt, *ferocitatem eius pectoris*. Van azonban ez is: kiral, mel, ollan, hel, illen, homal, zemel, telles; megint így is: nemellèc oÿok elètrè nemellèc 132. felled, bezèlletec; Lergètèg èl föl miként Egiptomnac foloia 183. Irónk ismét vagy kiejté az odacsipkedést eszéből, vagy valamelyik fennemlített dunántuli megyéből lévén egyike, ollanozott és millenezett, miként ott mostan is némell embernek ollan melle van a' millen van. Lám az elsőbb LVIII. d. lapon, Bükynék ingói között a': selem, 's ugyan ott: zabla, erekle, kiral. E' codex is tehát szépen megnágy azon eltérésben mi szerint ma sincsen szabály, melly szó legyen kemény l-lel, mellyik lágygyal ejtve. Pedig e' különbözet még napkeleti tulajdon. Igen drága atyafiságu török rokonink nyelve is kétféle l hangot hallat, szelidet és éleset.

n = n. nás, kòno, lañ, aran, keñer = nyárs, könyv, lány, arany, kenyér. De itt sincs mindenütt n. Példaul: nolé, lan, enne = ennyi.

sz, helyett **s**, **sc**. hol s z e n t fordul elé: s. ségit; scntec. Másutt sz mindenütt z, mi egyszersmind z, zs is. L. alább a' LXIII. d. lapon.

ty = t. ata = atya. Majd meg: oÿatta = ó bátyja.

w két v helyett áll: gorog nèwèl 185. Ellenben a' 188. lapon van: Esawnac, 213dikon: Nawmrol.

3. **A, o, u, Ő, ű** ékezetét csak az olvasó kimondására bizták: **Q** hazaba, barsonrol, gőzödelmes, mv, zulo, müués, tehát: ő házába, bársonyról, győzödelmes, mü, szüle, müves. Kihagyó jegyü ilyen: **a'** helyett látszik lenni: a, így: a' mast, a' zemel, a' keuanság 137.

4. Néhol a' szó eredését gyökét, néhol csak kimondatását követték: Irák: zabadsag, vigasag, bekéséggel 16. baratsag 75. erokodn^e őzseg, *canities* 152. Majd meg: sokassag 129. és irák: eécer; mit ac nekic; te vec z nem arac, magarazhaé, megodhac 113. elmééci 23. lac 56. e' helyett: egyszer; mit adsz nekik; te vetsz és nem aratsz, magyarázhatsz, megoldhatsz, elmet-szi, látsz. Továbbá, kimondásként van nálak: añnoc 156. meghalgattac 147. fakaggon 215. forgoggec, ragaggatoc arañnat 210. meññonc 247. olvasanga 212. bññhonnom 135. aproggokat, gonossag, okokèr, *okokért*, menbe, *menj be*, vigag, *vigadj* 227., vitéssegen^e, meglatta, bolanaatta, naggal, *nagygyal*, attam, megod, *ódd*, hod, luna, kétcer, *kétszer*.

5. Kimondást felkapva csatolák össze 's kettőzék az első **n** betüt: annag, annapon, añép, énnépról, énnépn^e miket ma így irunk: a' nagy, az napon, a' nép, e' népről, e' népnek; azonban e' körül, irásuk módja megint kétféle. Nem úgy, ezekben: enēzet, apapoc, aleueleket, adolgot, akessero, amenn^e istene, emvüelkedetēcben, egőzödēlmn^e, etoruen, e'fold 'stb.

6. **MEG, FEL, LE, EL, KI, BÉ,** az ígéhez csatolva elől 's végül: megakarnac, megnita, megnentē, feitenemg; feltamadoknac, tamadfel, leteriezietek, zallanaclé; eltauozecc, eluaga, elfuto; kimentenec, bētolteni. De, szétzagatvák is. **ÉN, TE, Ó** 'stb. majd összecsatoltan majd külön: enlekem, ennekem, teneked, oērit, olabokat, onekic, tvueletec, o vitezi, mv èllēnseginc. **A'**, is ekképen; akēuanat^o 232. de csakugyan többszer elválasztva. **VALA, VOLNA, FOGVÁN** legtöbbsnyire a' végén: fekotuala, alnakuala, lehetetuolna, voltuolna, vdotolfoguan. **MIAT** = *által* hasonlóan: angalmiat, kiralmiat.

7. **J** betüt épen nem pazarlák: o zēke tūznēc langa 119d. lap. o vta = *utja* 208. scētēkn^e scentē 18. kelkēknēc baka 120. vrnac nag papa 15. aianlad 258. *ajánljad*; ferfiat, ferfiu 29. a ferfiac 29. fiaie, így tizenkétszer áll a' 23. lapon 's egyszer ott: fiaje. De a' 40d.: o ferienēc. Még is j nélkül: lepel = *csépelj*, *tritura* 201. haiol idē = *hajolj* 9. sokasol még = *sokasulj* 211. sēkinēc ne illēc, *ut nulli liceat* = *illjék* 59. Éj, kéj, itt: é, ke.

8. Értelmet együtt adó két főnév összeírva: toruentoro, *praevaricator*, napkēlēt 16. napnugat 257. kozirt, megbizonolat, *comprobatio* 216. e'zfēc, *aquilo*; delzēg, *auster*; sőt melléknév is: vadzamar, nagzēl, nagzoual.

9. A' kérdő **e**, szóhoz ragasztva; vēztēgtēlvolnaé, *conticuisse* 187. nemdē vroztanac volnaé, *nonne furati essent* 187. De meg épen e' lapon, elválasztva áll: nē hattanac volna é tenēked.

10. Azzal helyett auual írva, 's így: holual (reg-gel). Mindazáltal egyéb szónál nincs ual-ozás, hanem utolsó betüvé változik a' v (u), így: értelmēckēl 141d. lap. kijlélēteckēl 195. porral 197. vlatatussaggal 219. zū-

uèddèl 227. zèllèl 233. ènen zèmmèmmèl 247. sèrèlmèl 215. Kinizsyné imád-ságaiban 1513ból pedig: zegwel, edössegwel, zentydwel, bezedokwel, wygasagwall áll 's gyéren: kenokal, ostorokal.

11. Egyik sorból másba vitelnél elszakasztásuk ilyen: Ne₃ — ietek, orzagl — uan. Gyököt néztek. Azért van ez, nyomtatásban is megtartva.

V. OLVASATHOZ NÉMI UTASÍTÁS.

I. Következők a' rövidítőjegyek:

1. z, ç, x = és. Általvevék ezeket fordítóink nyilván latin példányukból 's jónak látszék megtartatásuk itt nyomtatásban is. Igy ez: zç^f = *et caetera*. z teszen többhelyen es-t, mi, most: is. x néhol = idest, azaz. P. o. a' 181, 182, 204dik lapon.

2. Fèièdèlmkedn^c, vön^c, kicn^c zerzen^c = fejedelmkednek 'stb.

3. Anèbèri, imar, mēd, m̄g, lāg = a' nemberi, mend, meg, lang. exēplara, p̄dikalnōm, bōuō = exemplara, predikálnom, bővön.

t̄plom, jōyō, scēt, mōgō = templom, jójjön, szent, mondjon.

miēmō, nēmiēmō, nīl = minemő, néminemő, nincs.

arōlatnac, aňag, zerēt = a' romlatnak, a' nagy, szerént.

eplak, apl, èlmētēni = epistolák, apostol, elmetteni.

xpc, x^ct, x^csoddal, nē, velē = krisztus, krisztust, krisztusoddal, nem.

Irlm v. Ihrlm, Isrl, fouēt, = Jeruzsalem, Izraël, fővényt.

Egiptōnac, mēnéknēc, eluēc = Egyiptomnak, mennyeknek, élvénk.

p̄nia, amaradéki, *reliqui*, fōdamētōi = penitentia, a' maradéki 'stb.

4. Ke^d, xij^d, mēd, mēd, mēdkor = kedeg (pedig), XII dik v. tizenketted, menden, mendenkor. Figyelmeztetem itt az olvasót, a' római számok' így eléjöttére, nem csak a' széleken és capitolomnál, hanem nyelvszövetében is: 11dik lap, xij; 12. lap, xxij, xij; 47. lap, xij, xiiij; 55. lap, xxiiij, xij, xiiij; 56. lap, xij, xiiij; 180. lap, vij 'stb.

5. Mardoche^o, Mardo^o, 55. lap, smaragd^o, alazat^o, dragalat^o = Mardocheus, smaragdus, alázatus, drágalatus.

6. Mēt, hegēe, ōnepeiēt, azēt, históiában, samaiába, at̄rōdelmēt, = mert, hegyére, ő nepeiért, azért, historiájában, samariában, a' törödelmért. A' codex közepe felétől ezen r betü elrántása, kicsi r-rel is áll, így: me^t, lo^dabol.

7. oplari = complari.

8. panolat, p̄phēcia, p̄phetaknac, p̄phēmiū = parancsolat, prophēcia, prophetaknak, prooemium. L. alább a' LXIVd. lapon, 2. alatt.

9. Enge^t, s. s. segít, vèndégseg^t = engemet, szent, szentségít 'stb.

A' 2d. ponttól e' 9dikig lévő rövidítések is középkorbeli latin oklevelek efféle jegyei szerintiek. 'S ezekkel vala szokásban a' lapot befogott írásnak két lefelé 's két keresztül huzott vonal közé vétele, az ékezett é,

a' kezdő nagy betűk' czifrázása, ypsilon' egyes vagy kettős pontozása, mikről és a' velek élés koráról akkor volna szükség bővebben értekezni, ha kézirat költéhez csak azokhoz képest kellene vetnünk. Elékereshetők több között, Mabillonál: *De re diplomatica*, Adimari kiadásában I-ső kötet, Vd. könyv 385d. lap. XIII d. tábla 's tovább. *Nouveau traité de diplomatique*, I. felebb XIII d. lap, és: *Baring, clavis diplomatica, specimina veterum scripturarum tradens, alphabeta nimirum varia medii aevi, compendia scribendi, notariorum veterum signa perplura etc. Hannov. 1754.* Perger, *Bévezetés a' diplomatikába, Pest, 1821.* I. II. III. Rész. *Iső tábla.* Egyedül az megjegyzendő itt, hogy 1437—1441 közötti korról, melyre bécsi codexünk tétethető, ilyen tirói jegyek nem ellenkezők.

II. Hajdani kiejtés vagy tétovázott kiírás a' mostanihoz képest így:

1. é, eÿ, eÿel, èhèt = éj, éji, éjjel, e' hét.

2. megvÿeitom, fordeitom, zeleseitem, kezeitetni, èhneitèssèl meg = megújítom, fordítom, szélesítem, készítetni, enyhítèssèl meg.

3. anne, ènne, a'ñera, ñomdoknè = anyyi, ennyi, annyira, nyomdoknyi: mènèiet, valamènezèr, kò'ñoklètne = mennyit, mennyiszer 'stb.

4. innèpèiè, baràt'ia, mie, sèmie, òreiaia = innepévé, barátjává, mivé, semmivé, ó reája.

5. megòzia, vadazia, kaialta = megossza, vadássza, kajáltja 'stb.

6. meggoÿta, vÿovan, noitaga = meggyujta, víván, nyujtandja.

7. ment, òròcke el, zolgaol = mint, örökké élj, szolgál.

8. oggad meg, ag, hiut meg = ójjad, adj, hívott meg.

9. vÿ, viu3, nezih, viu = új, viasz, nézz, vív v. ví.

III. 3 mindenütt sz és z zs helyett. 3èrelè, 3èl, 3arandoc, 3azzer 118. azert, hazaba, 3aurit, 3ozattassec, *vociferetur* 215. két aran 3aknal = szerencsen, szél, azért, házába, závárít, százszor, szózatlassék, két arany zsáknál. Meghagyaték az itt, mutatásul, nyomtatásban is. Különös, e' kétféle hangnak külön betűjegyével keveset gondolásuk. Ha tették volna, tudnók, zárandokot *mondtak-e* csak, idejükben?

SAJTÓI VALLOMÁSOK.

1. Miért van a' 11d. laptól fogvást, kereken a' 16dikig, q, miért másutt mindenütt o? A' 17d. lap vagy 3d. ív nyomtatása kezdetekor érkezett hasonmás mutatta ki jobban, hogy Ő, Ó az első kéznél mindenkor o az eredetiben. 'S így tétetett a' 3d. laptól 10dikig mindenüvé o, midón azon lapokat az elnök ó exclja, sajtóba tulajdon költségén másodszer azért is bocsáttatá, mert az eredetiből kijavítást Jászay Pál elejénte csak a' 2d. ívnél kezdheté. A' 11d. laptól 16dikig azonban nem lévén egyéb véltóztatni való, ujra nem nyomattatott 's így ott az o-k is bennmaradtak. Egyébiránt a' másodkéznél mindig ilyen o-nek kellett volna állani, mivel ez illyent irt, azonban nyomtatás folyamatosbságaért átaljában o tartatott meg, elégnek

hivén e' különbözetnek itten csak megemlítését új okul azon véleményhez, hogy a' fordítók másrészt tájról eredettek voltak.

2. Annak oka pedig, miért nincs megtartva elsőbb íveinkben a' p betű diplomatikai többféle alaka, melly így: p, pro; így: pp, prop; így: p, per v. par, por, következőleg hibásan áll: miken, palolat, holott kellett volna csupán: miken, mert amúgy minden diplomaticus: mikenprop-nak olvassa; és kell vala: palolat 'stb. annak ottan oka, mert a' másolat mint nem hasonló, ezek kijegyzését nem tartá szükségesnek 's a' 8d. ívben valánk, midőn Jászay hírvil adá, hogy e' különbözetre ügyelést az eredetiben meglételük parancsolja.

3. *Törödelmesen* szövegek néhány nyomtatási botlásról, e' bosszontó kicsinyiségekről, mik mindazáltal kicsiny nagyságok illy codex kiadásában, mellynek biztos mutatóul kell lenni, hogy mai 's későbbi nyelvnyomozónk bolygó tűz után ne járjon. Ezeket vehettem észre későbbi forgatás közben, mindig megszeßsenve rajtok: 11dik lap. hegē, kell: hegēe, azaz: hegyére. — 13. l. ohatatt, kell: ohatait. — 15d. l. vndoklatatba, kell: vndoklatatba. — 24. l. galasztatba, kell, galasztatba. — 39d. lapon a' 13d. sorban két || vonal helyére csak egy | kell. — 55. l. haragiuecia, keresztül kellett volna huzni: iuec, így haragiuecia. — 60. l. forloba, kell: forloba. — 62. l. kérdeszeten^c = kerdeszetn^c. — 73. l. ouzolla, olv. onzolla. — 95. l. fēdelmet, olv. fēdelmet. — 96. l. eluezeu olv. eluezen. — 97. l. nařaskoodatoc, egyik o-nak keresztül huzottan kellene lenni. — 97d. l. p paranolola, az első p-nek hasonlóan. — 148d. lapról e' két szó: timeama, terebinthus, adassék még a' 279d. lapon álló latin 's görög szavak közé. — 175. l. Samariabau, olv. Samariaban. — 234. l. tartaltamanac, helyett kell: tartaltamanac. ç helyett kellett volna mindenüvé ç.

Igy bú el a' lebbenékeny szem elől az akármiként üldött hiba 's ejté javító, ejté betüszedő, megvan. Efféle itteni azonban, nem értelem elforgató. Ha mire még bukkanna hideg szeme az olvasónak, hasonlították az össze másutt lévő olyan szóval. Egyébiránt, emlékezetünkben már a' XLII d. lapról, miként felejtének hibácskakat fordítóink magok eredeti kéziratukban 's azokat e' lenyomat készakarva nem homlítja el. Így ezt nem: eluezet ięgzig a' 230d. lapon, mit ekkép kell vala írniok: elueztet ięgzig, *interitum significant*. Phtolomeus, áll nálak: Ptolomaeus helyett. Vallyon e' szóban is: higękęt, *inaures*, azaz függőket, 28d. lap, nem vétségből irának-e f helyett h betüt, mert e-re nézve, lám *ide*, náluk, az *idő*; fenyegetős pedig: fęnęgętes, 186dik lap. Betücserét láttunk már itten többet is.

Vęgre, kötelessęgem megmondanom, hogy a' XX d. lapon említett nassiczei kerestetęs igen is vęgbe ment e' nyomtatás ideje folytában 1837. nyarán, de ide tartozót, semmit sem találtak.

Budán, Decemberben 1837.

DÖBRENTAI GÁBOR.

CODEX TARTALMA, UTASÍTÁSOKKAL.

Lap.

1. Bécsi codex betűsora. Egyik kéz' betűi. Másik kéz' betűi. Harmad kéz' betűi. Három kőmetszetű levelen. Mindenike a' codex előtt.
2. A' codex első levele' innenső lapjának Ruth könyvéből hasonmása. Szól a' 3dik laphoz 3
3. Ruth könyve 1., 2., 3., 4. fejezetével 3— 10
4. Egyik kéz' hasonmása, Ruth könyve' végzavaival. Ezen bécsi magyar codexben előforduló többféle E, S és z betű. E' bécsi magyar codex számai. Walther diplom. lexiconában, XIVd. százszakból a' 2, 3, 8 szám. 2, 3, 8 szám Gatterernél. 2, 3, 8 szám Schönemanál. A'10d. laphoz 10
5. Judith 1—16. fejezet 11— 40
6. Hester 1—16. fejezet. A' negyed fejezetnél jó elé legelőszer arab számmal, 4. A' tizediknél szegletesen írva római: X. azután XI., XII. 41— 70
7. Machabeusok második könyvéből a' VIII. fejezet, 's a' VI. fejezetből a' 18d. versen kezdve végeig 71— 76
8. Baruth 1—5. fejezet. 'S Jeremias epistolájának exemplaria 'stb. A' második fejezetben kezdé a' másik kéz' írását; 81. lap. A' harmad fejezetben ismét az első kéz' írt; 83. lap. 'S vége felé megint a' másik kéz' folytatta. A' negyed fejezetnél ismét 4-es arab szám 77— 94
9. Daniel 1—14. fejezet. A' harmad fejezetnél 3, a' negyednél 4, a' hatodnál 6, a' kilencednél 9-es arab szám, a' tizenegyediknél XI. római szám; a' tizenharmadnál 13-mas arab szám. A' 107dik lap' legelső rende *dólt betűkkel*, az eredetiben, szélén áll 94—141
10. Prologus Ozeashoz 1, 2, 3. Ozeas 1—14. fejezet. Elsőnél: 1° arab A' harmad fejezet 3-mas arab számmal jegyezve. Ötöd fejezet 5-tel. Heted 7-tel. A' nyolczadnál VI. római szám. A' tizenharmadnál 13-mas arab szám. 156dik lapon tized fejezet van megint, holott itt már tizenegyed kellene; hanem ez elvétel az eredeti kézé. Azért áll az után is, XII, XIII, XIV, helyett: XI, XII, XIII 141—161
11. Prologus Jochehez 1, 2. Joche 1—3. fejezet 161—168
12. Prologus Amoshoz 1, 2, 3. Amos 1—9 fejezet. Itt a' 9d. fejezetnél 6-tos arab szám, nyilván vétségéből az eredetiben. A' második fejezetnél is ezen hiba, mert ott is 2 helyett: 4 áll; azonban itt, a' szélén, ott a' 2-ös. A' harmad fejezetnél 3; a' negyednél kétszer is 4-es arab szám. Ötödnél 5. 168—184
13. Másik kéz' hasonmása Amos könyve' kezdetéből a' 171d. lapnál
14. Prologus Abdiasához 1, 2, 3. Abdias' könyve 184—188
15. Prologus Jonashoz 1, 2, 3. Jonas 1—4 fejezet. A' harmad fejezetnél 3-mas arab szám 188—195

16. Prologus Micheashoz 1, 2. Micheas 1—7. fejezet. A' negyed fejezetnél 4-es arab szám 195—206
17. Prologus Naumhoz 1, 2, 3. Naum 1—3. fejezet 206—212
18. Prologus Abakuchoz 1, 2, 3. Abakuc 1—3. fejezet. Naum Abacuc, együtt áll az eredetiben is, úgy mint itt a' 214d. lapon czimerletül, kellett volna pedig csak: Abacuc 212—221
19. Prologus Sophoniashoz 1, 2. Sophonias 1—3. fejezet 221—228
20. Mégis, másik kéz' hasonmása Sophonias' végszavaiból és Aggeus eleibe tett bévezetésből, a' 228d. laphoz, de áll ez is a' 171d. lapnál.
21. Prologus Aggeushoz 1, 2. Aggeus 1—2. fejezet. Első prologusban ismét az első kéz' 228—232
22. Prologus Zachariashoz 1, 2, 3, 4. A' 234d. és 236d. lapon felül itt, czimerlet nem áll, mert eredetijében sincs. Az első prologusban 233d. lapon ismét a' másik kéz' írása. Zacharias 1—14. fejezet. A' harmad fejezetnél 3-mas arab szám, a' tizenharmadnál 13-mas, 's tizenegyednél 14-es. A' heted fejezetben ismét az első kéz' írása, nyolczadban a' másiké, tizenharmadban mind a' kettőé felváltva. A' tizenegyed fejezet' elején XI., a' tizenkettődén XII. római szám. Hol itten fenn a' lapozásoknál czimerlet nincs, az eredetiben sem áll . 232—255
23. Prologus és argumentum Malachiashoz 1, 2, 3. Malachias, 1. fejezete 13d. versének feléig, és a' harmadik fejezet 12d. versén kezdve a' negyedik fejezet' végeig. A' közben esők nincsenek meg, azért áll a' 359d. lapon ezen jegyzet: itt a' kézirat csonka. Malachias első fejezetének elején kerül elé legelőször a' harmad kéz' írása . 256—260
24. E' harmad kéz' hasonmása Malachias' első soraiból a' 257- és 258d. lapnál. Ugyan ezen kömetszeten van „a' kézirat papirosában lévő jegy.“

Emlékeztetés. A' melly szavak e' nyomtatvány papirosának szélein állanak a' 64, 66, 180, 181, 182, 204, 207, 260d. lapokon, az eredetiben is ott láthatók. Átaljában hiv kívánt maradni a' lenyomatás az eredeti egyéb minőségeinek megtartásával hasonlóképen, azért nincs meg itt a' 75- és 190d. lapon a' kezdő nagy E, azért maradt el több fejezet' és prologus' elejéről a' kezdő nagy betűnek kicsiny alaka; azon okból van némely szó, alatt megpontoszva; néhány sorban hézag hagyva; némely szónál ilyen jegy: „“, vagy b, a, feltéve a' szóra, mellyet előbb kell olvasni az előtte lévónél. Illyen vonal: |, jelenti az eredeti első vagy innenső lapja' végződését; e' kettős pedig: || a' tulsóét. Akartuk ezzel mutatni, mennyi áll egy-egy lapon 's így az eredetinek egész levelén.

- Elavult szavak 's ragalakok e' fordításban. 260—276
- Nyelvsajátságokból néhány példa 276—277
- Latinosságok e' codexben 277—279
- Latin, 's görög szó benne 279
- Egykét kiszemelet 's észrevétel. 279—280

BÉCSI CODEX BETŰSORA.

EGYIK KÉZ BETŰI.

Nagy betűk

A
B
C
D
E
F
G

A. **A**
 B. **B**
 C. **C**
 D. **D**
 E. **E**
 F. **F**
 G. **G**

Gy. **Gy**
 H. **H**
 I. **I**
 J. **J**
 K. **K**
 L. **L**
 M. **M**
 N. **N**

O.
 Ö.
 P.
 R.
 S.
 T.
 Z.

Kicsinyek

a
b
c
cz
d
e
é
e
es
f
g
gy

a. **a**
 b. **b**
 c. **c**
 cz. **cz**
 d. **d**
 e. **e**
 é. **e**
 e. **e**
 es. **e**
 f. **f**
 g. **g**
 gy. **gy**

h. **h**
 i. **i**
 y. **y**
 k. **k**
 k.f. **k**
 l. **l**
 ly. **l**
 m. **m**
 m.f. **m**
 n. **n**
 n.f. **n**
 ny. **ny**
 ny.f. **ny**

o.
 ö.
 p.
 r.
 f.
 s.
 s.f.
 t.
 ty.
 z.
 x.
 v.
 u.
 ü.

MÁSOD KÉZ BETŰI.

Nagy betűk

	A.		Gy.		P.
	B.		H.		R.
	C.		I.		S.
	Cs.		K.		Sz.
	D.		L.		T.
	E.		M.		V.
	É.		N.		Z.
	F.		O.		
	G.		Ö.		

Kicsinyek.

	a.		i.		r.
	b.		y.		f.
	cs.		k.		s.
	cz.		kf.		sf.
	d.		l.		sc = sz.
	é.		m.		t.
	é.		ny.		ty.
	e.		n.		u.
	és.		ny.		ü.
	f.		ö.		v.
	g.		o.		v.
	gy.		ö.		z.
	h.		p.		

HARMAD KÉZ BETŰI.

Nagy betűk

A
B
É
F

A.
B.
É.
F.

g
h
i
k

H.
I.
M.
N.

o
p
q

S.
T.
V.

Kicsinyek.

a
b
c
d
e
é
e
o
r
f
g
g

a.
b.
cs.
cz.
d.
ë.
é.
e.
és.
f.
g.
gy.

h.
i.
k.
l.
m.
ny.
n.
u.
y.
o.
gy.

h.
i.
k.
kf.
l.
m.
mf.
n.
ny.
nf.
o.
ö.

p.
rrr.
s.
t.
t.
ux.
u.
vv.
zz.

P.
r.
f.
sf.
t.
ty.
u.
ü.
v.
z.

Ó TESTAMENTOMI
N E H Á N Y K Ö N Y V.

Kezdi

Ruth első levele' innenső lapjáról vett hasonmás.

7 E H A N Y K Ö N Y V .

Zusatz

A

S bironac napibon midon abriac fide
 elhokedu: mila lon ¶ a fido
 Dzat d. end dumber judnac vel. hinc
 Sol fog yaradottana apabindisuc vide
 kelen ofellegend 2 ket fiaynal y hnat:
 tatic elmelech. s o fellegit noemide
 s o ket fiay egge maalomac s mapi
 Celiomac Effratay judnac Bethselem.
 Sol E demencipe apabindisuc videte.
 se s latonadiata on E meghala Elmé
 les noemid fide s o megnarada ofiay
 me de fellegit wus apabindisuc
 liac egge huattaticuala yrtanac
 2 mapi Rvmac E latonac ot ty d.
 tendiglen s monon meghalanac aqa
 lon tudim meir s Celiy E marada and
 keu o ket fiaytol s ferictol megnalt. s
 feltel fog ofazaiaba mené ofet mené
 vel apabindisuc videte. hert hallot
 ta vala fog w. elentette volna ouepet
 2 adt volna quelic etelket s ig fide
 de o yaradottanac felchol ofet mené
 vel s man a megfordolafnac vray vet.
 tetuen judnac foldebe 2 mondiudebi
 mendtec ti anatiobiac hazala Tegen
 vr igalinaffagot vudete. mitet tottete

R u t h.

E G bironac napiban midon a birac fèièdèlmkedn? vala lon èh èh-
ség a földõ Azért èlmènè èmber Judanac Bètlehèmè-bèn bõl hog
zarādoklana Moabitidisz? vidékèbèn 9 fèlèségèuèl 2 kèt fiaÿual Q hiuattatic
Elimèlehn? 7 9 fèlèségè Noeminèc 7 9 kèt fiaÿ eggic Maalonnac 7 masic
Celionnac Effrataÿ Judanac Bethèlemèbõl Es bèmèuèieic Moabitidiszèc vide-
kèbè 7 lakoznakuala oth Es meghala Elimèleh Noemin? fèriè 7 9 megma-
rada 9 fiaÿual. Kic fèlèségèkèt von? Moabitidiakat Kicn? èggic hivatta-
ticuala Orphanac 2 masic Rvtnac Es lakozanac ot tiz èztèndèiglèn 7 mōnon
mèghalanac Maalon tudni mèrt 7 Celion Es marada anèbèri 9 kèt fiaÿtol 7
ferietõl megvalt. 7 felkèlè hog 9hazaiaba mènè 9kèt menèvèl Moabitidisz?
videkebõl, Mert hallotta vala hog vr tèkèntèttè volna 9nèpèt 2 adot volna
9nèkic ètkèkèt 7 ig ki èrèdè 9 zarādoklafttanac hèlèbõl 9kèt menèvèl. 7 imar
a mègfordolasnac vtan vèttètuen Judanac foldebè. 2 monda 9nèkic mènètèc
tv anatoknac hazaba Tègen vr irgalmassagot tvuèlètèc. mikèt tõtètèc | èn
halottimāl 7 èn vèlèm. aggon tvnèktèc nùgolmat lèlnètèc tv ferietèkn? hazoc-
ban kikèt vèndõc vattoc Es megapola 9kèt kic zauoc felèmèluèn kèzdèn? sir-

noc 2 mōdanac Te vèlèd mègonc te népèidhèz Kikn? az fèlèlè Fordollatok meg'
 èn leanim Mirè iotoc èn vèlè Minem valloc fiakat èn mèhembèn touabba.
 hog fèriekèt èn bèlollèm rè mèlhètnètec Fordollatokm̄g èn leanim 2 mènètèc
 el Mert ȳmar vènsèggèl mèg'fogatkoztā sem vagoc kèz hazassag' kötèlèn? Es
 ha nappal 2 ejièl foghatnec 2 fiakat zvlhètnèc. ha azokat akarnatoc varnatoc
 miglèn felnøn? 4 9 ifiosagoknac èztèndèiet bètoltènec. mièlot hazaskodnatoc
 mèg'aggatoc Kèrlèc èn lanim ne akariatoc èzt tennètèc mert tv gètrèlmètèc
 ènge! inkab nèhèzeit 4 èn èllènèm ki mèt vrnac kèzè Azert 9 zauoc èsmèg'
 fèlèmèluē / kèzdèn? / sirnoc Orpha megapola 9 napat 4 mèg'fordola Rvt èggè-
 soplè 9 napaua Kin? mōda Noemi Ime te rokonod mèg'fordolt 9 népèhez 2 9
 istènihèz te mèèl 9 vèlè Ki fèlèlè Nè èllènkèggèl ènnèkè. hog mèghaggalac
 tègèdet 2 èlmènèc Valahoua menèndèz mègèc. 4 valahol lakožādal èn es la-
 kožom. a te népèd èn népèm. 2 te istènèd èn istènèm. A mel föld tègèdet
 m̄ghaluad fogadād azon hallakmèg' 2 ot végèm || tèmètèsnèc hèlèt, Èzèkèt
 tègè ènnèkè istèn 2 èzèkèt tolga hanem Lac Lupa halal valazthat meg' ènge-
 mèt 2 tègèdèt Azert Noemi latuā hog Rut alhatatos èlmèuèl zèrzettè volna 9
 vèlè mètèt nem akara èllènkèdni sem touabba kizlèlè ovejèhez fordolni Es
 ègèmbè èlèrèdèn? 4 iutanac Bètlèhèmbè, Kic a varosba bè mèuèn mèdènèk-
 nèl igèn gors hir gakrola, Es mōdnakuala a nèmbericèc Èz a Noemi kicnèc
 az monda Ne akariatoc èngemèt h̄yonotoc Noèminèc x zèpnèc. Dè h̄yiatoc
 ènge! maranac x kèsèron? mert igèn kèsèrosèggèl toltot bè èngemèt a men-
 denhato Tèllèsen mènèc ki 2 heian hozot mèg' èngemèt vr Azert mirè hiotoc

èngemèt Noeminèc kit vr mègalazot 2 a mendenhato gètrèt Azert iouo Noemi Moabitidiay Ruttal omèneuèl o zarādoklaftanac fòldebòl & mègfordola Bètlèhèmbè midon az arpac èlozer arattatnak uala 2cf

C a p i t u l o i j

v Ala kedeg Elimeleh ferfionac vèrènt valo rokona hatalmas èm-
V ber & nag kazdag'sagbèli Boo3 nèu9 & monda Moabitidaÿ Rut
 o napanac ha parālolz èlmégeg a mèz9rè & gabona fòkèt zedèc mèllèkèt
 az aratonac kèzèÿ èlhagandnac valahol aha3i atanac kègèlmès malaztat lè-
 lèndem èn bènnèm. Kinèc a fèlèlè Mènnèl èn leanom. 2 vg èlmenè &
 zeduala gabona fòkèt az aratoc hatoc mègèt Tòrtènèc ke^d hog a zanto fòld
 vrat valuala Boo3 nèu9t | ki vala Elimè hm léhnèc rokōsagabol. Es ime
 o iguala Bètlèhèmbòl, Es monda az ara Vr. tුවèlètèc Kic fèlèlèn^c nèki
 Algon meg tégèdèt vr Es monda Boo3 az ifionac ki az aratoknac èlòttoc
 iaroiokuala Kie è3 lan Ki fèlèlè È3 a Moabitis ki i9t vala Noemival
 Moabitisn^c vidèkèbòl. 2 kèrè hog az èlmaradando gabona fòkèt zèdnèmèg
 az aratoc nomokat kouètuèn & holualtol fognā mēd maiglan al a mèz9n.
 & valobizon lac eg pillantatban fordolt haza, Es monda Boo3 Noeminèc
 Rutnac Halgassad leanom. nè mèi ègèb mèz9rè gabona fòkèt zèdnèd. se
 mèi èl èhèl9l dè eggèssèhèd te ma9adat èn lanimmal. & hol aratandnac
 kouèssèd Mert parāloltam èn gèrmèkimn^c hog sèki mègnè zomorohon té-

gedèt dè es ha zomiohazandol mēnèl az èdènéchéz 2 igal vizèkèt kibòl
 es az èn gèrmèkim iznac. Ki le èsuèn 9 orcaiaza 2 ~~menduan~~ imaduan a'
 földön monda 9nèki Hōnat az ènnèkèm hog malaztot lèlnéc te zémèid
 èlòt 2 meltolnal èngemèt zarādoc nèmbèrièt èsmèrnéd, Kin^o az fèlèlè
 Mèghirdèttètèc ènnèkèm mēdenec mèllèkèt tóttèl te napadnac te fèrièdn^o
 halala vtan 2 hog mèghattad lèg te zvlèidèt. 2 a földèt kibèn zvlèttèl 2
 ióttèl annèphéz kit az èlòt nē tué vala Forbatlon vr tenèkéd te m̀vuèlkè-
 dèsedèrt 2 tèllès èrdèmet vèg Isrl vra istènetòl kihéz ióttèl 2 kin^o zarnaý
 ala futtal Ki mōda èn vram malaztot lèltèm te zémèid èlòt || ki megvì-
 gáztaltal ènge^t 2 bèzellèttèl te zolgalo lanodnac zvuèbè ki ègènlò te zolgalo
 lanodnac eggickèl nē vagoz Es mōda 9nèki Boo3 midòn ètèln^o idèiè lènd
 ioy idè 2 ègèl kènèrèt 2 marlad te falatodat az ècètè 2 vg le vly Ruth
 az aratoc oldalaho3 2 gvýtò 9 maganac keuèt Es èuèc 2 mègelegèdèc 2 fel-
 veuè a maradekat. 7 ònat felkèlè hog gabona fòkèt 3 gvýtènè 9 zokasa zè-
 rèt Parālola ke^o. Boo3 9 gèrmèkin^o mōduā. Ha velètèc akarād aratni nè
 akariatoc 9tèt mègtiltanotoc 2 tv kèueitècbòl èluèssètèc èlmèsseggèl 7 mèg-
 haggatoc maradni hog pirongasnalkul gvhòn 2 a gvýtòt senki mègnè po-
 reha Gvýtò azert a mèzòbèn mèd èstèg 2 ki raza 2 lèlè ~~efinec~~ arpanac mō-
 nal efimèrtèkèt x harō kòblòkèt kikèt viuèn mègfordola a' varosba 2 mèg-
 mutata 9 napanac Annac fèlèttè vèuè 2 ada nèki 9ètkèn^o maradekat. kí-
 bòl megelegèdetuala, Es mōda nèki napa Hol zèdègèttèl ma 2 hol tókèllèt-
 tèt meg müèdèt Légèn aldot ki irgalmazot te nèkéd Es megièlète nèki

kinèl m̀vùelt volna 2 a ferfivnac nèuèt mègmonda hog Boo3nac hiuattatnec
 Kin? fèlèlè Noemi Aldot legen vrtol mert azon malasztot mellèt t̀tutuala az
 èlèuènèkn? tartotta a mègholtaknac es Es esmeg monda m̀v rokononc az
 èmber, Es Ruth | azt parāLola ènnèkém m̀duā hog m̀d addég 9 aratoiual
 eggèsollèc m̀gnèm m̀den vètèmènèc megáratatnanac, Kin? napa m̀da En
 lanom iob hog 9laniuual m̀eki aratnod hog nè valaki idègèn? mèzeien èllè-
 néd allon te nèkéd. Es vg eggèsol9 Boo3nac lanival. 2 mend addeglan 9
 vèlèc arata miglè az arpa 2 a buza a L̀vr9chè vèttètnen?

h a r a . d

m I vtan ke^d mègfordoltuolna 9napahoz halla 9 toll9 Èn leanom
M ñugolmat kèrèsec te nèkéd 2 megzerzem te nèkéd hog iol legen
 tenèked Èboo3 kinèc laniuual a mèz9n èggèsoltèl rokonōc m̀vnèkōc èz èyièl
 az arpanac 3999iet 3oria Azert mosgalme^g 2 kènèssèlme^g 2 9lt9zièl temen-
 tol iob ruhaidba 9 zalle a 3999rè Nè lasson tèged az èmber miglèn ètèlèt
 2 italat mègvègèzièndi M̀vd9n ke^d inènènd èl alōni. iègèzdmè^g ahèlt ki-
 bèn èl alo3ō, Es i9y 2 felfeggèd 9 palastat laba fèl9l kiuèl bèfèdèzèt 2 vès-
 sèd te magadat 2 ot fèkèg 9 kèdég mègmōga te nèkéd mit m̀vùèlkèdnéd kel-
 lèssèc Ki fèlèlè valamit parāLolanda3 tèzem Es le zalla a 3999rè 2 t9n m̀e-
 denèkèt mèllèkèt 9nèki parāLoltuala Es mikor Boo3 9t volna 2 yutuolna 2
 vigab l9tuolna 2 èlalōni mèt volna a kèuèkn? azta^ga mèllèt J9u9 2 èlreite

ik levél. omagat. a palast felfeduē || 2 9 magat vète 9 labaihoz Es imē iīmar éfelkoron
 ohaitozéc az èmbér 2 méghaborodéc. 2 lata fèk9 nèmbeiet 9 labajnal. 6 mō-
 da ānac Ki vag Es az fèlèlè Èn vago Ruth te 3olgalo leañod Nohad ki te pa-
 lastodat te 3olgalo lanodra mért rokonom vag Es az fèlèlè mōduā leañom al-
 dot vag te vrtol 2 az èl9 irgalmassagot fell9l muład az vtolsoual mèt nem
 kouèttèl ifiakat 3égénekèt auag kazdagokat Azert ne akarÿ félvéd. dè vala-
 mit ènnékém mondāda3 tēzem te nèkéd mēd ānēp ki èn varosomnac kapu-
 in bël9l lako3ic tud tégédèt èr9s èlmei9 nèmberin9 lēnéd sem tagadom èn
 magamat rokonsāgnac lēnēm dè mas tōllémto1 rokomb vagon Nugoggal èz
 eÿièl 2 holual léuèn ha tégéd rokonsagnac t9ruènè 3érèt akarand még tartani
 iol l9t mÿuèlkedèt lézen èdolog, Ha kè? az nem akarāga èn tégédèt mēd
 kètèlkédètnèlkül vézlèc Èl vr alog holualiglan Es ug aluéc 9 labainal ènn9
 èlmulasaiglan Es felkèlè mièl9t èmbérec egembè egmast megesmèrnéc. 2
 monda Booz 9nèki ogad hog valaki mégne èsmèriè hog idè i9ttèl leg Es ès-
 meg mōda Tèrèhèd ki te palastodat kiuèl bèfedèzèl 2 tarlad mōno kèzèddel
 ki tartuan 2 ki tèreituen merè hat ~~k9b9l~~ | k9b9l arpat 6 9 reiaia vète Kī
 viuèn bèmènè a' varosba 6 i9u9 9 napahoz Ki mōda nèki mit mÿuèlkédèl
 leañom? 2 mégmōda nèki mēdénèkèt mēllèkèt nèki az èmber t9tuala 2 m9da
 Ime hat k9b9l arpat ada ènnékém 2 mōda nem akarlac tégédèt heuā még-
 fordolnod te napadh9z Es monda Noemi Variad leanō miglèn meglassuc mi-
 èm9 ki menètet èdolog vallon Sem 39ntīng az èmbér hanēha bètèllèseitèndi
 mēllèkèt bèzèllèt

C a p i t u l o m n è g è d.

f Elménè azét Boo3 a kapuba 2 lélé oth Es mikor latta volna 9
E rokonat élmulatta kiról èlèztéb a bèzéd l9t vala mōda 9nèki Ha-
 iol idè kèuèsennè 6 vl ith hiuā 9tèt 9nèuèn. ki oda haila 2 levl9 | Vèuèn
 ke9 Boo3 a varosnac vèni k9339l x ferfiakat. mōda azoknac Vllètéc ith kic
 le vluèn bèzellé 9 rokonanac Mv atankfianac Elimeleh mèzeien9 fèlèt èlatta
 Noemi Ki mégfordolt Moabitidisz9 vidékéb9l Kit akarom hog hal te. 6 te
 nèkéd mondom menden vl9c èl9t èn népèmb9l 3vlètèttèl nagobbac Ha aka-
 rod birnod a mè39t rokonsagnac t9ruènéuèl végèdmég 2 ~~bi~~ biriad Ha ke9
 kèllètlèn tenèkéd azt ènnèkém mégmōgad hog tuggam mit tennem kèllèssec
 mèrt sènki ninl. rokona t9llèdt9l mégvaluā ki èl9 vag 2 t9llèdt9l ki masod
 vagoc Es az fèlèlè èn a mè39t mégvèzè. kin9 monda Boo3 Mvd9n a mè39t
 mégvèndéd || a nèmberì kèzéb9l Moabitidia9 Ruttot 2 vènéd kel ki a még- 5-dik lev
 holtnac volt fèlèségè hog feltamaziad te k93èlèdn9 nèuèt 9 9r9klètèbèn Ki
 fèlèlè èngèdèc rokonsag t9ruènen9 Mert nè tarto3om èn nèmènèc vtollat èl-
 t9rlènè. te èltèttèssèl èn 3abadsagōmal kit9l èn 9romèst magamat 9romèst
 vallæom mégvalnom È vala ke9 3okas a règièknèl Isrlbèn rokonsag k939t.
 6 valaha eggic a masiknac èngèduala hog er9s lènnè az adas. mégaggauala.
 az èmber 9 sariat 2 9 rokonanac aggauala è3 vala Isrlbèn az adasnac tanosagá
 Mōda azért Boo3 9 rokonanac, Vèd a sarut Ki lèg9ttan mégodæ 9lababol
 Es az mōda a 3vlètèttèl nagobbaknac 6 mèd ànépn9 Tv tanoc vattoc ma hog

birtam légèc mēdénèkèt mèllèc Elimelehe ꝛ Celione ꝛ Maloné voltanac Noemi èladasabol. Es Moabitidiaÿ Rutthot Malonnac fèlèségèt hazassagba vottē. hog feltamaziam a' mēgholtnac nèuèt 9 9r9klètèbèn. hog 9nèuèzètè 9 nèméb9l 2 9 atfafiaÿeb9l ꝛ ānèpb9l lénè t9rlèssèc Biz9n tv tanoÿ vattoc èdolognac. Fèlèlè mēd annèp 2 a zvlètètèl nagobbac kic akapubā valanac Mv tannoc vagōc tégè vr ènnèmbeiet ki bè mēgē te hazadba mikēt Rahèlt ꝛ Lÿat kic megraktac Isrln⁹ hazat, hog légèn iozagnac peldaiaban Effrataban 2 vallon nag nèuèt Bètlèhèmbèn Es legen te hazad mikēt pharesn⁹ haza | kit Tamar zvl9 Judasnac maguabol kit adand vr te nèkèd è lantol Es vg véuè Boo3 Rutthot Es véuè fèlèséggè 2 bèménè 9hoziaia. 2 ada vr ānac hog fogna 2 zvl-99 fiat, Es mōdanac a' nembeie⁹c Noemin⁹ Aldot vr ki nem zènuèttè hog megnefogatko3nec te nèmédn⁹ maradéka ꝛ vresèn maradna 9 nèuè Isrlbèn 2 vallanad ki mèguigaztalna te lèlkédèt 2 èltètnè te vénsègedèt Mert te mènèdt9l zvlètèt ki tègedèt zèrèt 2 naggal iob te nèked hog nem ha hèt fiakat vallanal, Es véuèn Noemi a' gèrmèkèt 2 vètè 9 9lebè 2 daikanac 2 visèl9nèc tizteuèl èltètètèkualala 3omzèdsagbèli ^é eg nèmbeie⁹c ke⁹ egbè 9ruèndèzèkèkualala vèlè mōdvan fiv zvlètèt Noeminac 2 hiua 9 nèuèt Obethn⁹ èz Isaynac dauid atfanac nèuè atfa Èzèc pharesn⁹ nènzèti Phares zvlè Ezdromot Ezrom zvlè Aramot Aram zvlè Amīadabot Amīadab zvlè Naasont Naason zvlè Salmon Salmon zvlè Boo3t Boo3 zvlè Obèthet Obeth zvlè Isayt Isay zvlè davidot

B

Egyik kéz' hasonmása
 Bath könyve' végszávaival

Abath zire yair yair zire sauiden **B**
S h g

Ezen bécsi m. codexben előforduló
 többféle E, S, és Z betű.

E. S. Z

E **S** **Z**

E' bécsi magyar codex számai:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
21	2,3	2	2	6	6	4	8. kiegészítők	9
	3							
		3						
			3					

Wálther diplom. lexiconában, XIVd. százszaktól

a' 2, 3, 8, szám.

5	3	8
7	3	8
7	3	
7	3	

2, 3, 8, szám Gatterernél.

2. 7 7 2 7 7 7 7 7 2 2

3. 3 3 3

8. cu. 8. 8.

Eredetéről másolta Jászay Pál 1835 Bécsben.

2, 3, 8, szám Schönmannnál.

2. 2 2 7 2 7 2 2 7 2 2 2

3. 3 3 3

8. 8 8

Hörs útja Höschl J. Pesten.

J u d i t h.

e S vg Arphaxat Medosoknac kirala soc nèmzètèkèt alazot vala q 6-dik lev

E vrasaga ala. q raka igē nag èzosségq varost kit nèuèzè héc bantanisnac. nèg zégq kquècbql z faragottakbol raka q kq falit hētuèn kq-
 ñqklènè magassagban z zelèsségèt harmié kqñqklètnè q tornit kèdég vètè
 3az kqñqklètnè magassagba. q oldalit ~~hu3~~ kèdég nèg zégquèn monno: hu3
 lab ñomdèknè tartatikuala. z q kapuit vètè a tornoc magassagaiglan. z di-
 lèkèdik vala mōnal hatalmas q sèrègēn? hatalmaban z q zèkin? dilqsege-
 bèn Azert q orzaglattanac xij èztèndèiebèn Nabahodonozor Assiriosoknac
 kirala ki orzagluala Niniuēn? nag varosaban viua Arphaxat èllèn z mèg-
 uèrè qtèt a nag mèzqn ki nèuèztètikuala Ragānac Effratesnèl z Tigrisnèl z
 Jazadānal. Eriothnac Elicoron kiralanac mèzèiē Tahat felmagāztatec Nabu-
 hodonozornac ~~kirala~~ orzaga. z q zvuq felèmèlkédéc. z èrèztè mēdenèkhéz kic
 lakoznakuala Ciliciaban z Damascosban z Libanosban. q anèmzètekn? kic
 valanac Carmèlosbā. z Cidarban. z galileabā ð lako3ocho3 Ezdrelonnac nag
 mèzèien. z mēdenèchéz kic valanac Samariabā q Jordannac foloia èluql
 Ihrlmiglèn z Jèssenèc mēden fòldèrè miglèn iutna Zèrèlē orzagnac hegé |
 Mēd èzechéz kquètèkèt èrèztè Nabuhodonozor Assiriosoknac kirala kic

mend egakarattal èllènè mondanac z heian èrèztékmég z tiztéssegnèlkví ménènè èl Tahat Nabuhodonozor kiral még haráguéc mēd aföldrè z ès-kéuéc q orzagara z q zèkirè hog qmagát megdialmazna mēd è vidékécról

C a p

n Abuhodonozor kiralnak xiiij èztèndèiebèn az èlqnè xxij napiaban
N Iqn igè Nabuhodonozor Assiriosoc kiralanac hazabā hog mégdya-
 dalmazna qmagát. z qhozia hiua mēd azvlètèttèl nagobbakat. z mēd q ha-
 dakožo feiedèlmit. z valla q véléc q tanalanac titkiat Es monda qbènnè
 ègondolatot lēni. hog mēd a' földèt q vrasaga ala ~~adna~~ alazna. Ki mō-
 dèc mikor mēdenèknè kellètuolna hiuan Nabuhodonozor Olofernèst q vitè-
 zinè feiedèlmit z mōda qnèki Meñ ki nap nuqat fèlévalo mēd orzag èl-
 lèn. z ièlènnèn azoc èllè kic mégvtaltac èn vraságomat ne èngèggen te zé-
 mēd sem egorzagnac z mēd kqfalos varost ènnèkém èngèztèl Tahat Olo-
 fernès hiua a' feiedèlmèkèt z Assiriosoc èrèienèc mèstèrèt z mégzamlala a
 férfiakat kimènètbèn mikèt parāloltuala nèki kiral zaz hu3 èzér vihato
 galógokat z louágokat z lquqkèt xij èzert z qmēd kimènesèt èlèuè kvldé
 zamtalan tèuèknè sokasságaban. azockal mèllèc asèrègeknè bquqn èléguol-
 na || Es tèhènéknè lordait z iohoknac lordait kicnè zamoc nēm vala
 gabonat mēd siriabol qnéméssebèn zérze kézeitètni arānat z èz vstqt igen
 sokat vqn kiralnac hazabol | Es èl èrèdè q z mēd sèrèg az zèkèrèckèl z

a louagockal. 2 alquockèl kic bèfedèc fòldn? oréaiat mikèt saskac Es mi-
 kor altal mètèkuolna Assiriosoknac végèyt iquq Angenac nag hegèrè kic
 vadvac Cilicianak balfèlqllq Es fèlmènè qmèd kastelokra 2 mègvqn mèd
 kqfalokat Melotosnac ke^d mèd kazdagségq varosit ki ~~vivja~~ viua 2 tarsis-
 nac mēd fiajt mègfozta 2 Isrl fiajt mègfozta. kic valanac akiètlèn~~bēn~~
 oréaia èllèn 2 zelon fòldèn? Èzfèkèrè. 2 altalmènè Effratèst 2 iquq Me-
 sopotamiaba 2 mègtorq mèd magasségq varasokat kic valanac oth Mābre-
 nac arrada~~ttab~~oltofogua miglèn iuttatic tēgerrè. 2 mègfoglala qhatatt Cili-
 ciatol foguā raphètn? ~~vegigle~~ végèkiglèn kic vadvac Èzfèkrè. 2 èlhoza Ma-
 diānac mèd fiajt 2 mègfozta qmèd kazdagsagokat Es mēdènekèt qnèki
 èllènè allokāt mègqllq tqrn? zaiaban Èz vtan lezalla Damaskosnac mè-
 zqirè aratasnac napiban 2 qmēd vètēmènekèt mèggojta 2 qmèd faiokat
 2 zqlqiqkèt ki vagdaltata 2 q fèlèlmè èsèc fòldn? menden lakozjra |

t Ahat èrèztèc q kouètèkèt mēden varasoc 2 vidèkèk Sirianac tud-
T namért Mesopotaminac ç Sirianac Sobalnac ç Liberenac 2 cilicia-
 nac kirali 2 fèiedèlmèc kic iquèn Olofernèshèz mōndanac Šqñèkmg te
 meltatlākodatod mv èllènqç mèt iob hog èlèuènèn zolgallonc Nabuhodo-
 nozor nag kiralnac 2 alažkoggonc te nèkèd hog nē meghaluāc mv vèzèdel-
 mōqbèn mvmagone mv zolgalatōknac karat zènuèggüc Mend mv varasone
 2 mèd birodalmōc mēden halmōc 2 hégèc 2 mèzqc ç tèhènèkn? lordaj
 2 iohoknac lordayc 2 kèlkèkè louake ç tèuèkè 2 mvmēd birodalmic 2

zolgainc te zéméléd élqt vadnac. mendénéc te tqrúened alat légén? Mv-
 nqn magonc es z mv fiajnc tezolgaid vagóc. iqy' mívnekqnc bekeseéges vr
 z éltettéssél mvzolgalatonckal mikēt kèllèténdic ténèked Tahat | le zalla,
 a louagockal, a hégécbql nag tēhètséggél z méguqn menden varost z mē-
 dent a' földqn lakozot Mēdén varasochol ke^d vqn q maganac sègedèlmé-
 kèt érqs férfiakat z valasztottakat hadakazatra Es anné felèlm èséc a vi-
 dèkécrè hog menden varasoknac lakozoy' fèiedèlmi z tiztelèndqbi ègè-
 bè ki ménén? a iquqn? èlèibè fogaduan qtèt koronackal z dilèrèteckèl
 tancokat vèzètvén kvrtqcbèn z tÿmpanomocban Dè maga èzekèt tēuèn
 sem èngèztèlhètècmg qmèllèn? || fènèsègèt Mèt es q varosokat mégqtqrè
 z q èrèztuénèkèt ki vagdala Mert parāoltuala annac Nabuhodonozor
 kiral hog \neq földnèc mēd istènit ki irtana. tudnamért hog lac qnqn
 maga mōdatnéc istènn? a nèmzètèctql mèllèkèt Olofernèsn? hatalma èn-
 gèztèlhètètuolnamg Altal mēuèn kèdeg' Sirit Sobalt z mēd Affamiamot.
 z mend Mesopotamiat. iquq az Idomeosokhoz Gabbaanac földèbè Es meg-
 uevé a varosokat z vlq oth harmié napocban. Ki napocban parāolola eg-
 bè gvlni qtèhètsègen? mend sèrègèt |

C a^m i i i j.

t Ahat haluā èzekèt Isrln? fiaj' kic lakoznac vala Judanac föld-
 T debèn igen mégfèlèmén? q orcaiatol z felèlem z rēmqlèt még-

hata q ertelmekèt hog azõt nè tēnē Isr̄ln? z vr tēplomanac mèl-
lèt tq̄t vala ègèb varosoknac z q tēplomoknac | Es èrèzten? mēd
samaia⁴ba kqr̄nql Jèrichoiglan z mēgfoglalac hégèkn? mēden tètèit z kq
falockal mēgkqr̄nekézéc q faluiokat z gabonakat gv̄ytèn? a v̄yadalnac
kèzqlètèrè Eliachim pap es ira mēdènèkn? kic valanac Ezdrelon èllèn.
ki vagon a nag mēzqn? orcaia èllèn Dotaim mēllèt z mēdènèchez kikèn
altal mènèt lèhètuala hog mēgfoglalnac a hégèknèc fèlmènètèt kic altal
vt lèhèt vala Ir̄lmbè | hog oth qriznèn? hol zoros vt lèhètuala a hegek
kqzqt Es tq̄n? Isr̄l mizerèt nèkie zerzèttè vala Eliachim vrnac papa z
vuqltq mend ānèp vrhoz nag alhatatossagban z alazac qlèlkekèt ȳmadsa-
gocban z bq̄itq̄cbèn qk es qnèmberiec z ciliciomockal qltq̄ztètèc magokat
a papoc z q gèrmèkdèdèkèt lètèrièztèc vr tēplomanac orcaia èllèn z vr-
nac oltarat bèfèdèc ciliciomāl Esmèd egèmbè vuqltèn? Ishr̄ln? vra istè-
nèhez hog nè adatnanac q gèrmèkdèdèc ~~fozsagba~~ ragadatba. z q fèlèségèc
ozlatba. z q varasoc ki irtatba. z q sc̄ètèc vndoklatlatba Tahat Eliachim
z vrnac nag papa mēgkèrèngè mēd Isr̄lt z bèzellè nèkie mōduā Tuggatoc
mèt vr mēghalgatta tv̄ onzollattokat ha maradvan mēgmaradandotoc bq̄i-
tq̄cbèn z ȳmadsagocban vrnac zèmelè èlqt | Lègètèk megèmlèkezqc Moÿsèfrql
vrnac zolgaiarol. ki Amèlehèt qèrèiebè bizot z qhatalmaba z qsèrègèbè z
paÿsiba z qzèkèribè z qlouagiba Nem vassal v̄yovan dè sc̄èt onzollatockal
ȳmadkozuan le èÿte Igèn lètèrièztèttèc lezn? Ishr̄ln? mēd èllènsegi ha
mēgmaradandotoc èmvuèlkèdètècbèn mēllèt kèzdèttètèc Azert èz q onzol-

lattara vrat onzoluan. megmaradnac vala vrnac zemèle elot vghog azok es
 kie vrnac aldozatot aiālnakuala ciliciōmal ~~aiālananac~~ megzoreitozuā. aiān-
 lananac aldozatokat urnac | Es hamu vala q feiekē || z mēdenec mēd
 zvuqcbql ŷmaggakuala vrat hog meglatna Isrlt qnēpēt |

C a p i t u l o m q t q d.

e S meghirdettétéc Olofernesnē Assiriosoc vitézè feiedèlmènē hog
E Isrl fiaŷ „kézeiténéc,, magokat èllènt allanioc. z ahégeknc vtajt
 bè rékéztéttekuolna z nag hirtèlènkédèttèl gèrièdè nagharaŷba. z hiua
 Moabnac mēd feiedèlmit q aamōnac vèzèrit z monda nèkie = Mōgatoc nè-
 kém ki légèn ènnép ki ahégekèt biria. auag mèllèc z mēmquèc q mè-
 nèièc legènèc q varosoc. mèl légèn q èrèièc es. Auag mèl légèn q so-
 kassagoc e auag ki légèn qvitèzi sèrègèknē ~~sokassaga~~ kirala Mirè èzèc
 mēdenèc felèt kie lakoŷnac napkèlètrè megutaltanac èngemē q nem iqt-
 tènē ki nèkqnc èlqncbè hog bekèsèggèl fogadnanac mūkèt Tahat Achior
 Amon mēd fiaŷnac vèzèrè fèlèluē mōda Èn vram ha mèltolod halgatnod
 igassagot mōdoc ènnèprql te zemèlèd èlqt. ki a hégècbèn lakoŷic. z nem
 mēgen ki hamis igè èn zambol Ènnèp Caldeosoc nèzètèbèli. èz èlèztèb
 Mèsopotamiaban lakoŷot mēt nèm akarac kquètniec q attoknac istènekèt.
 kie valanac Caldeosoknac fòldebèn. Es vg mèg hagac q attoknac ceri-
 moniaiokat mèllèc valanac istèneknc sokassagaban. mēnèc eg istènèt

bɔlɔltɛc. ki es paranlolt ɔnɛkic hog ki mɛnɛnɛ onnan 2 lakoznanac Ca-
rāban Es midɔn ɛhseǵ bɛfedɛt volna mɛd fɔldɔt zallanac Egiptōba |
2 oth nɛǵ 3a3 ɛztɛndɛiglɛn vg sokasoltanac mɛǵ hog ɔ sɛrɛǵɛc ingɛn mɛǵ-
nɛm zālaltathatic Es mikor mɛǵnɛhɛzɛitɛttɛuolna ɔtɛt Egiptōnac kirala.
2 ɔ varosinac mɛǵrakasiban sarral 2 kɛtɛglauual alazta volna ɔkɛt Vɔul-
tenɛ ɔ vroc istɛnɛchɛz 2 mɛǵvɛrɛ Egiptōnac mɛd fɔldɛt kvlɔb kvlɔmb
lapasockal | Es mikor tɔllɔc a3 Egiptomiac ɔkɛt ki vɛttɛkuolna 2 a la-
pas tɔllɔc ɛltauozot | volna ɛ ɛsmɛǵ mɛǵakarnac ɔkɛt fognioc ɛ ɔzolga-
latfocba mɛǵhionioc Azoc ɛlfutuā mɛnɛ istɛnɛ a tɛngɛrt mɛǵnita ughog
innɛt ɛ innɛt a vizɛc mɛǵɛrɔsɔdnɛnɛ mōnal kɔfal. 2 ɛzɛc zarraz labbal a
tɛngɛrnɛ fɛnɛkɛt iaruā altal mɛnɛnɛ Ki hɛlen mvdɔn ɔkɛt a3 Egipto-
miaknac zamtalan sɛrɛǵɛ ɔkɛt vldɔzncie vǵfɛdɛztɛtɛcbɛ vizzɛl hog lac eg-
sem maradna ki adolǵot ɔmaradɛkoknac mɛǵizɛnnɛie Es a vɛrɛs tɛngɛr-
bɔl ki mɛuɛn sina hegenɛ kiɛtlɛni ɛlɛicbɛ kɛlɛnɛ kicbɛn sonha ɛmber
nem lakozhatotuala auag ɛmbernɛ fia nɛǵɔtuolna Oth akɛsɛrɔ forrasoc
mɛǵɛdɛsɔltɛnɛ nɛkic italokra Es nɛǵuɛn ɛztɛndɛiglɛn ɛlɛdɛlt mɛbɔl kɔ-
uɛttɛnɛ 2 valahoua bɛmɛtɛnɛ ɛyɛnɛlɛ 2 nilnalkɛl 2 vɛrtɛnɛlɛ 2 tɔrnɛlkvl
vɛtɔt ɔ istɛnɛc ɔ ɛrtɛc 2 ǵɔzɔt 2 nɛm volt ki karomlatot 2 mɛuɛtɛst
tɛnnɛ ɛnnɛpnɛ ha nem lac midɔn ɛltauozot ɔ ura istɛnɛnɛ zolgalatfatol |
Valamɛnɛzɛr keɔ ɔ istɛnɛctɔl mɛǵvaluā ɛǵɛbɛt bɔlɔltɛnɛc ragadatba tɔr-
bɛ 2 bɔz3osagba adattanac Vala- || mɛnɛzɛr keɔ mɛǵbātac ɛlfordoltokat 10-dik levél.
ɔ istɛnɛknɛ zolgalatfatol. amennɛ istɛnɛ adot ɔnɛkic tɛhɛtsɛǵɛt ɛllɛnt

allanioc Es èz vtan Cananeust | kiralt Jebuzeust 2 Ferezeust Eteust 2 Eueust 2 Amorreust 2 mēd a hatalmasokat Esebonbā letèriēztettèn? 2 9 földökèt 2 9 varosokat 9k birtac 6 miglèn nem bñnhottèc 9 istènec zè-mèlec èl9t 9 iozagoc 9vèlèc vala Mert azoknak istènè gvl9l hamissagot. mēt es èz èztènd9c èl9t mikor èltauoztakuolna az vtbol mēllèt istèn a-zoknac adot~~uol~~uala hog abban iarnanac. viadalnac miatta ki irtatanac soc nèmzètèct9l. 2 soc 9k9z9l9c f9gsagba vitèttètèc a nē 9 földèbè | Tegeten ke9 mēgfordolanac 9 vrochoz istènèchez a himlètb9l mēlbè èlhimlèttèc vala egbè gvýtètèn? 2 felmènèn? mēd èz hégècbè. 2 èsmeg biriac H= Ihrl-mèt hol vagō scètèkn? scentè | Ma azért èn vrā kèrèstèssèdmg ha va-gon 9 valami hamissagoc 9 istènec zemelec èl9t. 2 mēn9nc fel 9hoziaioc mert azoknac istènè aduan nèked agga azokat 2 alasztattac lèzn? te ha-talmadnac iarma ala | Ha ke9 ènnèpn? vètkèzètè nīlèn 9 istènè zèmèlè èl9t nèkic èllènèc nem alhatōc. mèrt azoc istènè megoltalmazia 9kèt. 2 lèz9nc mēd földn? boz3osa9aban Es l9n mid9n Achior mēg39ntuolna 3ol-nia mēd èz igékèt. Ludalkodanac Olofernèsn? mēd fèiedèlmi 2 gondollak-uala 9tèt meg9lniec | mōduan eggic a masiknac ki èz ki Isrl fia9t mō-ga hog Nabuhodono3or kiralnac 2 9 sèrègènèc èllènè alhat fèguèrtèlèn èm-berèc 2 tèhètse9nèlkvl valoc 2 viadal tudoma9anac tudatlani Azért hog Achor mēgèsmèriè mèrt meglal m9nkèt Mēn9nc fel ahégècbè 2 m9vd9n 9hatalmasoc mēgfogatādnac tahat ~~v9gā~~ azonockal t9rrèl altal vèrèttètèc hog tugga mēden hog Nabuhodono3or földn? istènè 2 t9llet9l megvalua ègèb nīl |

C a p i t u l o m h a t o d

I Qn kedég mikor megzqntèn^e volna zolnic Olofernès igen még-
L haraguec mōda Achiornac Mért pphetaltal nekōc monduā hog
 Isrl^e nēmzètè megoltalmaztassec q istènetol hog megmutassam tenèked
 mert nīl istèn hanem lac Nabuhodonozor midon megvèrèngüc qkèt | „mi-
^a kent,, | mēd eg èmbèrt tahat te es qvèlèc az Assiriosoknac tqreuèl halzmég z
 mēd Isrl te vèlèd vèzèdèlmbè vèzèl z mègbizoneitod mert Nabuhodonozor
 lègen mend földn^e istènè Es tahat èn vitèssegèn^e tqro mēgen te oldalidon
 z altal qklèltètuèn lè èsèl Isrl^e sèbèsi kqzot z nem èlhèc^é touabba miglèn
 ki irtassal azockal Valobizō ke^o ha te ppheciadat igaznac ~~alaitandèd~~ alaitad
 ne èsekmg te zèmeled z ahiruadag me^l te orcadat megfoglalta tauoziec
 el te tollèd ha èz èn igèimèt || alaitod hog bènèm tèllèsedèitetic Hog 11-dik levél
 kèdeg èsmèrièd mèt èzeckèl mēd ègèmbè èzèkèt mègbizoneitod Ime èz
 vdotqfoguā annèppèl tarsalkodol hog mvdon èn tqrōnèc mèltan valo
 gètrèlmèt vèndic te azon gqzqdèlm ala èngèztèltètèl | Tahat Olofernès parāLola
 q zolgainac hog megfognac Achiort z vinnec qtèt Betuliaba z adnac qtèt
 Isrl fiaynac kèzècbè Es vèuèc qtèt Olofernèsn^e zolgay z èl èrèden^e amè-
 zqsqn Dè midon kqzèleitettèkuolna a hègecbè ki iquènèc q èllènèc a pa-
 rifasoc azoc ke^o èlfordolanac a hég oldalarol megkqzqzèc Achiornac kèzèit
 z labait a fahoz z ig megkqzqzuèn akqtelèckèl èlhagac qtèt z megfordo-

lanac 9 vrokhoz Valobizō Isrln^o fiaj lezallanac Betuliabol iouen^o ohozia
 kit megoduā vūn^o Betuliaba 2 ānepn^o kōzēpētte allaptatac oēt megduda-
 kozanac mi doloġ volna èz hog oēt a3 Assiorosoc kōto3u9 hattakuolna
 Annapochan valanac oth fēiedèlmèc Ozjās Micha fia Simeō nēmzètèbol 2
 Tharim ki es Gothonièl 2 vg a vénec kōzēpet 2 mēdenèkn^o zémèlè èlo3
 mègmōda Achior mēd igèkèt mèllèkèt o3èzellètuala = Olofernèstol kèrdèz-
 tètuen mikèppèn Olofernèsnèc nèpè akarta volna oēt èz igèiét | mègolni
 Es mikèppèn Olofernès mèghaguā parālo3ta volna Isrlitaknac èz okert
 adattatni hog midon Isrl fiajt mèggo3nè tahat = Achior es kvlomb kvlomb
 gètrèlmèckèl parālo3na mègolèttètni a3ert hog mōdotta~~m~~ volna hog menn^o
 istènè 9 oltalmoc Es mikor Achior mēdenèkèt mègmagara3ot volna mend
 ānep 9 orcāiara èsec vrat jmaduā 2 kō3osèges ohaitassal 2 ~~sirassa~~ siralmal
 egakarattal 9 on3ollattokat oētèc vrnac mōduā = Mèn^o foldn^o vra nēzièd 9
 kèuèlsegekèt 2 tèkènlèd mvalazatoszagōckat 2 te scētīdn^o orcāiat figèl-
 mèzièd 2 mvtassadmġ mèt nem hagodmġ tebèlèd bizokat 2 o3èleieic mèrèzkè-
 dōkèt 2 9 èrèiechèn dilèkèdōkèt mègala3. Es ug a sirast mèguègè3uèn 2
 mēd napot èstèg ānepèc jmadsaġa bètèllèsèduèn mèg vigaztalac Achior
 mōduā Mv atāknac istènè kin^o tèhètsegèt te p̄dikaltad o3mèg aiandoko3o
 te nèked èz forbatlatot agga hog inkab te latod o3vèzedèlmèkèt | Mikor kè-
 deġ mv vrōc istènōc adanga 9 3olgaġnac è zabadsaġot. légen istèn te vèlèd
 es mvkōzèpèttōnc hog mikèt nèked kèllètèndic vgan naġaskoggal mēd
 tieiddèl | Tahat Ozjās a tanal mègvègè3uē viue oēt o3azaba 2. tōn nag

valorat 2 hiua mēd apapokat a' bōit megvégezűen egembè meghièdèlmèzèc magokat È3 vtā keḍ mēd ānép egbè hiuan mend étaltal az èghazban ýmad-^{12-dik lev} kozanac kèruèn segedèlmèt Isrl istènètöl |

C a p i t u l ō v i j.

o Lofernès keḍ masod napō parāLola ősèrèginè hog felmēnenè

O Betulia èllèn Valanac keḍ hadakozo galógoc 3az hu3 èzèrè 2 lo-
uagoc xij èzèrèn. a ferfiacnak kézölètöctöl megvaluan kikèt megfoglaltuala
afogsag. 2 mēd ifiac vidékécböl 2 varasocbol èlhozattatnakuala Mēd egembè
kézeitèc 9magokat viadalra Isrl fiaý èllèn Es iu9ènèc a hégne magassaga-
~~iglan~~ra mēd tètèièiglèn ki nèzi Dotaimot a hèlröl ki mōdatic Belna
Chelinomiglā ki vagō E3drelon èllèn Isrl fiaý keḍ hog latac 9 sokassa-
gokat létèrièztèc 9 magokat a' földrè hamut èrèztuèn 9 feiekrè 2 egakarattal
ýmadkozának hog Isrlnè istènè mutatna 9 irgalmassagat 9nèpèn Es véuèc
9hadakozo fèguèrèkèt vlènèc ahèlekèn mèllèc 3oros vtnac 9suènèt vizic
a' hégesecc k939t 2 valanac 9ri39c azokat mēd nappal 2 èyièl Valobizō
Olofernès mvd9n kèrèngèné k9rn9l lele hog a forras ki 9 vizenèc folasat
mèstersèges alkotassal a varos kvu9l vízi vala èzfecc fèl9l 2 parāLola èl-
vagatni 9 vizèknèc folasat. Dè valanac a k9 faloccol nèm mèzzè forrasoc |
kicböl vro3uan lattatnakuala vizèt mèreitènièc inkab hièdèlmèzètèrè hog nem
italra Dè Amōnac 9 Mouabnac fiaý vepènèc Olofernèshez mōduan Isrl fiaý

nem zvcaban sem nilba nē biznac Dē a hegēc oltalmaziac azokat z ahal-
 moc a nag mag'assagban zerzētētēc erōseitic okēt azért hog viadalba mé-
 nésnélkül gōzhēdnēdmeg okēt Vēs orizokēt a' forrasokra hog azocbol né
 mērehēn? z tornēlkylōn olōdmeg' okēt auag bizon mēgaggac a varosokat
 mellēt alaitnac ahegecbē vētētēuēn mēgnē gōzhētni Es kēllētēn? ēz igēc
 Olofernēs ēlot' z omēd soldosi ēlot: z zērze kōrnōl z azasokat mēd forra-
 sokra Es midōn ēz orizēt hvz napocban tēllēsēdētēuolna bē mēgfogatkoz-
 nac a latornac z vizēkn? gvlēkēzētē mēdēnēkn? Betuliaban lakozoknac.
 vghog nem volna a' varosban hōnat auag eg napō élégēdnēn? meg mert a
 viz egmēd napon mērtēkēn adatikuala ānēpn? Tahat mēd fērfiac z nēm-
 bēriēc z vēnec z ifiac z aprodoc egēbē Ozyashoz gvlēkēzēn? mēd eg zoual
 mōdanac Itēllēn istēn m'vkōzōttōnc z te kōzōttēd mēt tōttēl gōnozokat m'v-
 hēnnōc nēm akaruāc bēkēsēggēl zolnōc az Assiriosoknacal Es azēt adot
 ēl istēn m'vncēt okēzēcbē. z azért nīlēn ki sēgellen. mert lētēriēzētēōc
 ozemēc ēlot zōiusagban ꝑ nag vēsēdēlmbē || Es magvhētēc egbē mēdēnēkēt
 kic' ēvarosban vadnac. hog mēd kēnkēn agguemeg' magōckat Olofernēs
 nēpēn? Mert iob hog megfogdosuā algukmēg' vrat ēlētēnēn hog né mēg-
 hallōc z lēgōc bozzosagba mēden tēstnēc mert lattuc m'vfēlēsēginckēt ꝑ
 m'vgērmekdēdinckēt mēghalni m'vzēmēinc ēlot Egēmbē valluc ma mennēt
 z foldēt ꝑ m'v' atainknac istēnet ki mēggōzōdēlmēz m'kēt m'vbv'nc zerēt.
 hog imar aggatokmēg' a varost Olofernēs' kēzēbē z legen m'v' vēgōc rūuid
 tōrn? zaiabā ki hoziab lēzen a' zomiusāgnac aziusagaban Es mikor ēzēkēt

mōtakuolna lɔn nag siralm 2 ordeitas annag eghazban mēdēnēkn°. Es. soc idēiglēn v̄uoltēn° egzoual vrho3 monduā b̄vnhottoc m̄vatainckal hamissan m̄vuèlkèttoc kēgētlēnsēgēt tottōc Te mert kēg-~~h~~es vag irgalmazih nēkɔnc 2 te ostorodban gɔ3ɔdèlmèzièdm̄g m̄vhamissaginkat. 2 ne akariad adnod tēgedèt vallokat ānēpn° ki tegedèt nē tud hog nēmōgac nēmzètēc kɔ3ɔt hol vagō ɔ istēnēc Es mikor megfarrattakuolna è3v̄uoltéséckèl 2 è sirasockal megfogat-kɔ3tac vèztēglēn° Felkèluēn O3yās kɔn hullasockal megɔtɔ3tētūē mōda Egēl-meioç legètēc afāfiaȳ 2 è3 ɔt napocban variōc irgalmassagot vrtol Mèrt talātal èlmèccì ɔharāgiat 2 ad dilɔseget ɔnēuēn°. Ha keᵀ è3 ɔt napoc èlmuluan. nem iouènd segédèlm teguc è3 igékèt | mèllékèt bèzèllèttètēc.

C a p i t u l o m v i i j c.

e S lɔn mikor è3 igékèt meghallattauolna ɔ3uèg Judith ki uala
E Mèrainac leana ydèx fiayē Josèph fiaie O3yē fiaie Eliaÿ. fiaie Gamēr fiaie Gedeon fiaie Raffain fiaie Achitolfiaie Melchie fiaie Enā fiaie Natanie fiaie Salatièl fiaie Simeō fiaie ~~Rubin~~ Rubèn fiaie Es ɔ ferie uala Manasses ki megholtuala arpa aratasnac ~~idēiben~~ napiban Mèrt aluala a kēuè kɔtɔ3oc fèlèt a mè3ɔbèn 2 iouɔ nag hēuseg ɔfèierè 2 mèghala Betuliaban ɔ varosaban 2 èltèmèttètēc oth ɔ atāÿual | Vala keᵀ Judith ɔ3uèg ɔmeghagotta ym̄ar harō èztèndɔcbèn 2 hat honapocban 2 ɔhazanac felsɔ fèlibèn alkota maganac titk hailakat kibèn ɔlaniual lakozikuala bè-

rèkèzkeđuèn Es valuā o farlokan ciliciomot bõitõluala o èlètèn? mèd napiban zombatoctol z Neomeniactol z Isrl haza ynnèpètõl mègualuā. Vala ke? igèn dragalatõ zinõ kin?oferiè hagot valasoc kazdag'sagokat z zolgakat z valalokat tèllèsèkèt tèhènékn? lordayual z iuhocnac lordaiual Es vala èz mendènècbèn igèn hirèsségõ. mert igè feliuala istènt. sem. vala ki gonoz igèt bèzellènè o rolla Es. vg mvdõn èz hallottaoulna mèt Ozyas fo||gattaoulna hog az õt napoc èlmuluan mǵadna a varost èrèzte Cambri z Carmý papochoz. 6 iquèn? qhoziaia z mōda azoknac Mi èz igè kibèn Ozyas èngèdèt hog adna a varost az Assiriosoknac ha õt napocban nē iquènd sègèdèlm mǵnèkõc | Es kic vattoc tv kic vrat kèsértètèc èbèzéd nem o! ki irgalmassagot rëzzezien dè inkab ki haragot tamazion z hirtèlènkèdètèt gèriezien Tv. vèttètèc vdõt vr irgalmazaitanac. z tv akarattochan zèrzet-tètèc napot õnèki Dè mèrt èngèdèlmès vr èrrõl pniat tarlõc z õbolanaiffat kõn hullasockal kèriuc Mèt istèn nem vgā fènègèt mèt èmber. sem gèr-ièztètèc haragra mikèt èmbèrn? fia Es azert ānac alaziuc mǵlèlkonckèt. z tõrõdèlmèstètètèdèlmès zèllètben z alaztatõtba zolgallonc õnèki Monguc siruan vrnac hog o akaraiffa zèrèt vgan tegè o irgalmassagat mǵuèlõnc. hog mikent meghaborodot mǵzũuõc o kèuèlségècbèn vgan z mǵ alazatossa-gokrol dilèkéggõc Mert nem kouèttuc mǵvatainknac bǵnõkèt kic mèghattac o istènékèt z imattac idègèn. istènékèt abǵnèt kiert adattanac tõrbè z ragadatba. z o èllènségèkn? galaztatba - Mǵ ke? ègèb istènt nem tudonc tõllètõlmǵvalua variuc alazatosoc o vigaztatattat | z megkèrèsi mǵ vèrõnkèt mǵèllènségèinkn?

gètrèlmécbql 2 mégalaz mēd nēmzètékèt valamèllèc tamadandnac m̀vèllè-
 nonc 2 tézi azokat tiztèssègnèlk̀vl m̀v vrōc istènonc Es ma atāfiāy kic
 papoc leztèc istènnè nēpèbèn tv̀ b̀lollètèc l̀ug azoknac lelkèc = Tv̀ b̀è-
 zèttèkrè èmèllètèc fel q̀zv̀uqkèt hog megèmlèkèzoc legènè Mert még-
 kèsertèttenèc m̀vafainc hog m̀gbizoneitatnanac ha igazan b̀l̀l̀nè 9 istènekèt
 Mert legènèc megèmlèkèzoc mikèt Abraham m̀vafainc kèsertètètm̀g. 2 soc
 t̀p̀r̀dèlmèknè miatta m̀gbizoneitatuan l̀ot istènnè barāffa Igèn Isaac Igèn
 Jakob. igèn Moyses 2 mēdenec kic istènnè kèllèttenè soc t̀p̀r̀dèlmèknèc
 miatta m̀tènè ~~m̀tènè~~ h̀uuc Azoc ke? kic kèsertètékèt nē fogattanac vr-
 nac felèlmèbèn 2 9 èngedèlmètlènsègèkèt 9 morgasoknac bozszosagat vr èllèn
 mondottac ki irtattanac a ki irtotol 2 a kègoctol èluèztènèc Azert m̀ves
 nè d̀yadalmiuc még magōckat azokèrt mèllèkèt zènuèd̀onc. de m̀vb̀v̀niknèc
 valluc èzekèt k̀ffèb gètrèlmèknè lènni. vrnac ostorit. m̀nal vrnac zolgāy
 kic mégfègèttèt̀onc higguc m̀v iogolasonkra nem vèzedèlm̀onkrè Es mon-
 danac ānac Ozýas 2 a papoc Mēdènekèt mèllèkèt b̀zèllèttèl igāzac || 2 ǹl 15-dik levèl
 te b̀zèdidbèn sem èg m̀gfèddès Azèt ma ýmag m̀vèrt̀oc mert s. nèmberi
 vag 2 vrat felø Es mōda azoknac Judit Mikèt a mèllèkèt zolhattā istènenè
 èsmèritèk lèni. vgā mèllèkèt zèrztèttèm tènèm bizonohtoc ha istènt̀ol va-
 gon 2 ýmadkoziatoc hog istèn megèr̀osoh̀ èn tanalomat Tv̀ èz èyièl a ka-
 pvn allatoc 2 èn kimègèc èn Abrāmal 2 imadkoziatoc hog mikèt mon-
 dottatoc hog az q̀t napocban nèziè vr 9nèpèt Is̀lt Nem ke? hog tv̀ még-
 tudakoziatoc | èn dolgomon. 2 miglèn megizènèndem tv̀nèctèc semmi ègèb

èn értèm né légen hanē lac ýmadsag mv vrōchoz istēnōkhoz Es monda
 nèki Ozyas Judanac fèièdèlmè Men bèkèséggèl 2 vr legē te vèlèd mvèl-
 lènsesəgōnkn? gōzōdèlmèbè Es mēgfordoluā èlmenèn? |

12

k Ic èlmēnuèn Judith bèmēuèn ýmadkozo hèlèrè 2 ýltèzec cili-
K ciomba vètè hamut ý fèierè. 2 letèrièztè ýmagat vrnac Vuoltō
 vrhoz mōduā Vram èn atānac Simeōnac istènè ki adal ānac tōrt a3 idè-
 gènéknèc oltalmazasara kic ý fèrtèztèssègecbèn tōrōc voltanac 2 mēgmè-
 zèitèlèneitèttèc a zvn? forlokat galazatba 2 adad ýnèmberiekèt ragadat-
 ba 2 ý fiokat fōgságba 2 ý mēnd ragadozatokat oztasba te zolgaidnac kic
 haraguttac te haragodat kèrlèc tégèdèt èn vrā istènem sègeh ènnèkem èn
 vram istènem | sègèh ènnèkem ýzuegn? Mèt te tōttèd a3 èlobèliekèt 2 a3o-
 kat a3oc vtan gondoltad 2 a3 lōt mèllèt te ~~gondoltal~~ akartal Mert mēnd
 te vtaid ig.....a3ac kèzèc 2 te itelètèdèt te ildomosságodban zèzèttèd Nèzièd
 ma a3 Assiriosoknac zallasit mikèt tahat mèlto lōttèl latnod a3 Egipto-
 miaknac zallasit mvdōn te zolgaid vtan feguèrkèduē futnakuala. bizūaioc
 zèkèrècbè 2 ýlouagocba 2 hadakozoknac sokassagiba Dè nèzèl ýzallasokra
 2 sètètsegec. mēgfarrasztac ýkèt ýlabokat mèlség tartamg 2 vizèc bèfè-
 dèztèc ýkèt Vram ig legèn? èzèc 2 kic biznac ý sokasságocba 2 ý zèkè-
 rècbè 2 ý

Es ý nilocba 2 ý zūcaiocba dilèkèdn? 2 nem

tuggac mēt tenēn: maḡad vag m̄v vrōc ki mēḡtōr3 hadakat kēzdēttōlfoḡuā
 2 vr te nēkēd nēuēd Ēmēllēdfel te karadot mikēt kēzdēttōlfoḡuan 2 te
 tēhētsēgedbēn ēhēd lē azoknac tēhētseḡekēt Esee Essēc le 9 èrēiēc te
 haragodban kic igēric maḡokat mēḡfērtēztēt̄ni te scētēdēt 2 mēḡfērtēztēt̄-
 ni te nēuēdn̄? hailakat te scētēdert leītēni tē 9 tōrebēn te oltarodnac
 zaruat Tegēd vram hog 9n tulaidon tōrēuēl vaḡattassec èl 9 kēuēlsēḡē fo-
 gattassecmḡ. èn bēnnēm 9 zēmēin̄? tōrebēn 2 vērēidmḡ 9tēt èn zērēl-
 mēm̄n̄? aiakibol | Ag ènnēkem alhatatossaḡot en lēlkēmbēn hog mēḡutallā
 azt 2 9 tēhētseḡēt hog èlfordeham azt Mert te nēuēdn̄c èmlēkezētē lēzen
 mikor nembein̄? || kēzē le èitēndi 9tēt Mēt vram te èrōd nem sokassagban 16-dik levé
 vagon sem louaknac èrēiebēn te akaradot. sem kēuēlec nem kēllēt̄tēc te
 nēkēd kēzdēttōlfoḡuā. Dē alazatosoknac 2 egvḡouēkn̄c onzollat̄ta kēllēt̄
 te nēked mēdkor Mēnēkn̄c istēnē vizēkn̄? tērētōio. 2 mēden tēremtētēkn̄?
 vra halḡasmḡ èngemēt nauolast onzollot 2 te irḡalmassagodba bi3ot Ēmlē-
 kēziēlmḡ vram te tēstamētomodrol. 2 ag igēt èn zamba 2 èrōsehēdmḡ a ta-
 nalot èn 3vūēmbēn hog te hazad te scētēlētēdbēn maraggōmēḡ Es mēd
 nēmzētēc mēḡesmēriēc mēt te vag istēn 2 nīl. èḡēb tōllēdtōl mēḡualua |

x

1 Q̄t keḡ m̄vdōn mēḡ3ōt volna vūoltēni vrho3 felkēlē ahēlbol
L kibēn fēkōtuala letēriēzkēduēn vrnac èlōttō | Es hiua 9 Abra-

iat 2 lezalla oħazaba l  v t  aciliciomot 2. le v t     3v gsegn  ruhiait. 2 m gmosa.   t st t. 2 m gk n    magat m t l iob mirraual 2 m gvala-
gata   f ien  haiat 2 v t  s u eget   f ieib . 2  lt z c   dragalat  ruha-
iaba. 2  labait  lt zt te z p saruckal 2 v u n   iogianac  lt z t it 2 lilio-
mokat 2 hig k t 2 g r k t 2   menden  lt z tiuel m g k seite   magat
Kin  es vr ada f n sseget mert m d  zerzes n m b l nd ssegb l d  iozag-
bol l vguala Az t vr es  z pseg t  b nn  m gz l seite  hog m dhatatlan
 k ss gg l mend n c z m y   l t t ccikuala Es vg v t    Abraiara bornac
t ml iet |   olainac  d n t 2  gen z ptiztasego list t 2 parebol l t  tk k t
2 k n r k t 2 saitot 2  l  r d  Es mikor iutotuolna a varosnac kapuiara
l l c Ozy st 2 a ~~papokat~~ ~~varn ~~ varosnac papit varuan Kic mikor lattak-
uolna  tet = m gy du n  gen ludalkodac  z ps get. D  maga s min nem
k rd c  t t  l r zt c m ni. m duan Mv at knac ist n  aggon te n k d.
malaztot 2 te zvu dn  m den tanalat    r ieu l  r sh m g 2 dil k gg c te
raitad = Irlm 2 leg n te n u d scentekn  2  gazaknac zamaba Es m danac
azoc kic ot alnakuala m d egzoual l g  l gen Judith ke  vrat imadu 
altal m n  a kapukon   2   Abraia | L t ke  mikor l zallana a h gr l
naptamadat  ll n  l ib  k l n  n ki az Assiriosocnac k m c 2. m gtartac
 t t m duan honnat i 3 auag houa m g ki f l l  az  b r c la na vagoc
az t futec  l  n   orcaioc  l l m rt iqu nd n   sm r m hog n kt c adas-
sanac fozlatba azert hog megvtaltanac tv t k t nem akarac  n keiek n  n
magokat m gadnioc hog irgalmassagot l ln en c tv z melt c  l t  3 okert

gondolam èn bènne. mōduā Elmégec Olofernès feiedèlm orcaiahoz hog ièlèlèm
 nèkic 9 titkokat 2 mégmutassam ānac minem9 béménèttèl meg'birhatna
 9kèt vghog egferfiv se èssec le 9 || sèrègéb9l Es mikor a ferfiac hallottakuolna ^{17-dik} 10v
 9 igeit nèzikuala 9 oréaiat 2 rèmpolèt vala 9 zémècbèn mèt igen Ludalkog-
 gakuala 9 zèpseget 2 mōdanac 9nèki Megtartottad te lelkedèt azèt mèt
 illètèn tanalot léltèl hog lezallanal mý vrōchoz Azt ke⁹ tuggad =mèt mikor
 allāda3 9 zémèlè èl9t iol tēzē. te nèkéd 2 igē dragálat9 lé3 93vüebèn 2
 viuéc 9tèt Olofernèsn⁹ hailakaba 2 9nèki mǵhirdètéc 9tèt 2 mikor allot-
 uolna 9 orcaia èl9t lègottan mégfogattatéc 9 zémèiben Es mōdanac nèki 9
 vitèzi Ki vtallamǵ è3 heberèknèc népèt kic il igen èkés nèmbeiekèt val-
 nac hog èzekèrt meltā 9 èllènèc ne vyonc Es vg Judit latuā Olofernèst
 vlèttè. 9 zèkibèn ki uala barsonbol 2 arābol 2 Smaragd9sbol 2 dragálat9
 k9uècb9l 39tètèt 2 mikor 9 oréaiara tèkètétuolna | ýmada 9tèt lèterièztuèn
 magat a földrè 2 felèmèléc 9tèt olofernèsn⁹ 39lgáý 9 vroc parāloluan |

x j.

t Ahat olofernès monda nèki | Igaz èlmèio lég 2 né akarý felnéd
T te 3vüèdbèn mèt èn sonha nem akartā artottā az èmbèrn⁹ ki akart
 Nabuhodono3ornac kiralnac 39lgalni A te népèd ke⁹ ha èngeŧ mégnem
 vtaltuolna nē èmèltèm volna èn kèzèmèt arra Ma ke⁹ mōgadmeǵ ènnèkē
 miokèrt i9ttèl lég èl azoçtol 2 kellètèt tenèkéd | hog mý hozianc i9ttèl Es

monda Judit végèd te zolgalò lahodnac ígeit. mért ha kquétèndèd te zolgalò lahodnac ígeit. vr tókellètès dolgot tézen te vèlèd. mért él Nabu-
 hodonozor földnè kirala 2 él 9 èrèiè mèl te bènnèd vagò mend téuelgo
 lèlkècnè mégfèddèserè. mert nèm lac èmbèrèc zolgalnac ~~tenèkèd~~ ānac te
 miattad Dè mèzonè vadi es èngèdnè ānac. mért te èlmèdnè ildomossága
 még hirdètètèc mēd nēzètèknè 2 még ièlentètèt mēd èz világnac. mert lac
 tenen magad vag io 2 hatalmas 9 mend orzagaban. 2 te fègedèlmèd mēden
 vidékècnè p̄dikaltatic A3 es ièlèn vagò mèllèt Achior bèzèllèt. A3 es tud-
 uan vagò mèllèt nèki parāoltal igni Mert ièlèn vagon hog mý vronckat
 ig vétuc b̄nōckèl hog paramoltuolna 9 p̄phetaÿ miat ānepnè hog èladna
 9tèt 9b̄niert. 2 mert tuggac Isēl fiaÿ hog 9 vrokat istènekèt vèttèc te fè-
 lèlmèd 9 raitoc vagò. Annac fèlèttè èhség es mégfoglalta 9kèt. 2 viznè
 a3iuságaiert imar ahalottac kōzibè zamlaltattac. Èz vtan a3t zèrziè
 hog 9barmokat mégollèc 2 a3oc vèrèt igacm̄g. 2 9 vroknac s. segit ~~bvzaban~~
~~borban~~ mèllèkèt vr parāolt bvzaban borban 2 olayban nè illètni. èzèkèt
 gondoltac tenni 2 èzèkèt akariac még tókèllèni mèllèkèt kèzèccèl sem kel
 10vól. illètniek: A3ert mert èzèkèt teziè bizon a3 hog vèzedèlmbè adatnac || Kit
 èn te zolgalò lahod mégèsmèruém èlfutèc 9 tölloc. 2 èrèztè ènge! vr èzè-
 kèt nèkèd még hirdètnè Mèt èn te zolgalò lanod ma ith te nalad es istènt
 tiztèlèm b̄ololòm. 2 ki mégèn te zolgalò lahod 2 ýmadom istènt 2 még-
 monga ènnèkè m̄vdon mégagga 9 b̄nōkèt 9nèkic 2 iouē még hirdètèm
 tenèkèd. vg hog èn Irlm kōzèpi által vizlèc tégèdèt Es mend Isrl népèt

vallod mikēt a iohokat kicu^o nīlèn pažtora. 2 nē vġat lac eg eb es te
 èllènéd | mèrt èzec mègmondattattac ènnèkèm istènn^o ildomossagabol Es mert
 istèn megharagut azokra èrèztèttèm èn èzekèt meġ hirdètnē te nèkéd
 Mend èz igéc ke^o kèllètèn^o Olofernès èlòt. 2 o ġèrmèki èlòt. 2 ludal-
 kodnakvala obohèségèn. 2 mōdnakuala eggic masiknac nīl illèn nembei^l
 földøn zemelbèn zèpseġbèn 2 vġèkn^o èrtèlmèbèn Es mōda annac Olofernès
 Joltottò istèn ki èrèztèt tègedèt annèp èlòt. hog te adnad azt mvkèzèinc-
 bè Es mert io te igèrètéd. ha te istènéd azt tèndi ènnèkèm èn istèném
 es lezen 2 te nag leġ Nabuhodonozor hazaban 2 nèuèztètic te nèuèd mèd
 földō ||

C a p i ^m x i j

t Ahat parālola o^tèt ~~bèvinni~~imenni hol vèttètèn^o vala o kenli.
T 2. paranlola oth lakožni o^tèt. 2 meġzerzec mi adatnèc oⁿèki o
 vèndèġseġèbol. Kin^o fèlèlè Judith 2 monda Ma nem èhètèm azocbol mèllèkèt
 parālolġ nèkèm adatni hog ne iojyon èn reiam vètkezèt azocbol èzèm ke^o mèl-
 lèkèt hožtam | èn magānac Kin^o Olofernès mōda ha meġfogatkožandnac nèkéd
 èzec mèllèkèt vèlèd hožtal Mit tèžonc te nèkéd Es monda Judit El te lèl-
 kéd èn vrā mèt te zołgalo laⁿod nem kołti èl èzekèt mèd miglèn istèn tègè
 èzekèt èn kèzembèn mèllèkèt gondoltam Es bèuiuèc o^tèt o zołgaġ a^a hailac-
 ban kibè~~n~~ parāoltam~~m~~ vala. 2 midøn bèmènè kèrètèzèc hog zabadsaġ

adatnéc ɔnèki eýièl 2 villamodat èlɔt kimenni ýmadsagko3ni 2 vrat on-
 zollani Es parālola ɔhailaka ɔri3oin? hog mikèt kèllètnéc kimènè 2 bè-
 mènè ɔ istènèt ýmadni harō napocban Es kimègen vala eýiecbèn Betu-
 lianac volgèbè 2 meġmosdikuala a vi3n? forrasābā 2 hog felmeġen vala
 ýmaggauala Isrl vrat istènèt hog viselnè ɔ vtat ɔ nèpèn? meġ3abadola-
 sara | Es bèmēuèn lako3ikuala a hailacban miglèn ɔ ètkèt vennè èstue Es
 lɔn nèġèd napō Olofernès tɔn nag vèndégségèt ɔ 3olgainac. 2 mōda vagao
 mèddɔn? Meñnèl 2 kizlèllèd a3 eber nèmbèrièt hog ɔkeien èngèġġèn lako3-
 ni èn velèm Mert èktèlèn a3 Assiriosoknal hog nèmbèri muèlkeđuèn meġ-
 mèuèssè a ferfiat hog artatlan mēnen èl ɔtɔlɔ Tahat bèmènè Vagao Ju-
 ditho3 2 monda Ne altalla io lan bèmètèt èn vramho3 hog tizteltèssèc ɔ
 orcaia èlɔt 2 eġec ɔvèlè 2 igèc bort vigasaggal Kin? Judit fèlèlè Ki va-
 goc èn hog èllènè mōgac || èn vrānac. mēd amèl io le3è ɔ3èmèi èlɔt tè3èm
 Valami ke? ɔnèki kèllètèndic a3 ènnèkém igè io le3èn èn èlètèmn? mēd
 napibā Es felkèlè 2 meġɔltɔ3tètè ɔmagat ɔruhaiaual. 2 bèmēuèn allapèc
 ɔ orcaia èlɔt olofernèsn? ke? 3vuɔ meġ3èġèttètèc | Mert vala èġèdɔ3ɔ ɔ
 kèuāsagaban Es mōda nèki Olofernès igal ma 2 èġèl vigasagban mèt ma-
 laztot leltèl èn èlɔttèm Es mōda Judith izō vrā mert ma felmagāztatot
 èn lèlkém èn èlètèmn? mēd napi felèt Es vèuè 2 iuec ɔ èlɔttɔ azocbol
 mèllèkèt kèzeitètuala ɔnèki ɔ 3olġaloia Es olofernès vig lɔn ɔho3iaia 2 igèn
 soc bort iuec. mènèiet ɔèlètèncbèn eġnapon sonha nē ituala |

C a p i ^m x i i j.

h Og kè^d èstue lòn siètèn^e 93olgai 93allasokra. 2 bèrèkèztè Vagao
H ahailaknac aitait 2 èlmènè, Valanac ke^d mend mègfarrattac a
 bortol. 2 Judit 9n magà vala ahailakban Valobizon olofèrnès fekzèn va-
 la a3 agban igèn nag rëzëgsëggèl èlbaggadvàn Es monda Judit 9lananac
 hog kÿn allana ahailaknac aitaia èlöt 2 9ri3nè, Es allapèc Judit a3 ag èlöt
 ýmadko3uā k9n hullasockal 2 aiakinac mo3gasiual lēdēssegbèn mōduā
 T9kèlmëg' èngem^t vrā Isrln^e istènè 2 è3 ýd9bèn nē3ý èn kēzèimn^e mÿ-
 uèlkedètirè hog mikèt fogattad te varosodat Īrlmèt èmèllèdfel. 2 èzekèt
 mèllèkèt | hiuè te miattad lèhètni mègtokèllèm Es mikor èzekèt mōdotta-
 uolna vèpèc a3 93lopho3mèl vala 9 agalkaianac fèienèl. 2 9 t9rèt ki
 arra k9tuèn fugùala mègoda Es mikoron ki v9tt9 volna a3t ragada 9 fè-
 ien^e ýst9kèt 2 mōda Vram istèn t9kèlmëg' èngemèt è3ýd9bèn 2 kètèer lapa
 9nakat 2 èlmètue ó fèiet 2 èluèuè 9 or iègèt a3 93lopokrol 2 bèlé takara
 9 tètèn^e t9rs9kèt Es kèuès vtan ki mènè. 2 ada olofernèsn^e fèiet 9 3ol-
 galo lananac. 2 paranlola hog èrèztènè a3t 9 sakiaba Es mend kètèn ki-
 ménen^e 9 3okasoc 3erèt mōnal ýmadsa9ra. 2 altal ménèc a 3allasokat 2
 mègkèr9lèc a v9lgèt J9uèn^e a varosnac kapuiara 2 mōda Judit mè339l a
 var 9ri39kn^e Nissatocmëg' akapukat mèt mÿuèl9nc vagō istèn ki nag tè-
 hètsegèt t9t Isrlbèn Es, mikor, l9t hallotakuolna aferfiac 9 3auat. hiuac a

varosnac papit 2 mēd ɣoɣia fvtanac a kūsédétol foguā mēd annaggiclan.
mēt nē rēmēllikuala iṁar ɣnēki megiotēt Es vilagokat goituan mēd ɣo-
ɣia ɣvlékézen? Q ke? felménē maɣasb hēlrē parālola lēndesseget lēni. 2
mvdɔn mēd vēztēglētten? volna mōda Judit Dilērietec mv vronc istēt ki
nē hattamḡ ɣbēlē rēmēkédokēt 2 èn bēnnē ɣ zolgalo lanaban bētoltotɣo
ik levél. ɣ irgalmassagat mellēt igert Isrl || hazanac 2 megoltɣo èz ejiel èn kēzēm-
bèn ɣnépen? èllēnségēt Es ki vēuen a sacbol olofernēc fēiet meḡmutata
azoknac mōduan = Ime Assiriosoc vitézē fēiedēlmén? olofernēsnc? fēiē 2 ime
ɣ or iégē kibèn vluala ɣ rēzég'ségébèn hol nēmberin? kēzē miat meḡuéré
otēt mv vrōc istēnōc El ke? mv urōc istēnōc mēt ɣ Angala meḡorizot.
ēnge! innēt èlménēttem es. ot lakattam es. 2 onnat idē fordolattam, Es
nē hagot vr ēnge! ɣ zolgalo lanat meḡfertēztētne. Dē bṽnn? fertēzetéségé-
nélkul hiutmeḡ ēnge! tv ɣrōllētéc ɣ ɣoɣodēlmébèn. èn èlɣaladasomon 2
tv meḡzabadolastokon Vallatoc mēd mért io mert ɣrocke ɣ irgalmassaga
Mēdénēc ke? ýmaduā vrat = mondanac ɣnēki Aggon meḡ tégédēt vr ɣ tē-
hētsegébèn. ki te miattad sēmie valaztoztatta mv èllēnséginkēt, Valobizō
Ozýas Isrl népēnc? fēiedēlmē mōda ɣnēki Aldot vag te leanom a felséges.
vr istētɔl mēd nēmberiec fēlēt fɔldɔn Aldot vr ki tērētētte mēnēt 2 fol-
dēt ki èrēztēt tégédēt ~~kaldet~~ mvellēnséginc fēiedēlmē fēien? sēbēibē.
mert ma te nēuēd vg magaztatic fel. hog èmbérēc zaiabol nem mégen èl
H te dilérētéd kic vr tēhētsegéerɔl èmlékéɣoc lēndnc? | ɣrocke. kikēt nem
ēngētTEL te lelkednc? te nēmzētidnc? gētrēlmékért 2 tɔrɔdēlmékért Dē sē-

gèllèttèl Arōlatnac m̄v istènōnk? zēmèlè èlōt Es mōda mēd ānēp lēgēn
 legen Valobizon Achior iōvō hiuattatuan ⁊ monda nēki Judith Isrl̄n? vra
 istènè kin? te tanosagot adtal hog d̄yadalmazih o èllènsēgirōl o a mēnd
 h̄vtōtlèneknc fēiet èlmētùè èz ēyièl èn kèzèmbèn hog megbizonēhad mert
 vg vagon Ime olofernèsnc fēiè ki o kèuèlségēnc v̄f̄alatossagaban mēgūtala
 Isrl̄n? istènèt. ⁊ tēged halallal fēnègèt vala mōduā M̄vdōn mēgfogatta-
 tandic Isrl̄n? nēpè tōrrèl paranlollon altal gakni te ~~lèlkedèt~~ oldalidat
 Latuan kēdeg Achior olofernèsnc fēiet a felèlmtōl gètrèttētùèn lè èsec
 oréaiaual a fōldrè ⁊ megbusola olèlké Mi vtan ke? zèllètèt v̄vtuolna
 mēghièdèlmèztètèc èsec o labaihoz ⁊ imada otèt monda Aldot te. te vrad
 istènèdn? Jakobnac mēd hailaka mert mēden nēmzètben mel tenèuèdèt
 hallāga felmagaztatic Isrl̄n? istènè te raitad

C a p i t u l o m t i z e n n e g è d

m Onda ke? Judit mēd annēpn? Halgassatoc èngemf̄ atamfiaȳ aka3-
M iatoc fel èfōt tv̄ kōfaltokon Es lezē midōn nap ki menènd vè-
 gè egmēden o feg||uèret ⁊ mēnètèc ki ~~hirdè~~ hirtèlènkédèttèl nē. hog lezal-21-dik lovā
 lanatoc ala. dè mōnal hirtèlènkédètèt tēnètèc Tahat z̄vkseḡ lēzen hog
 akēmèc èlfussanac o fēièdèlmèkèt felkōltènièc viadalra Es midōn o fēiè-
 dèlmèc futamādnac olofernèsnc hailakahoz ⁊ lèlèndic otèt nakanalkul o
 vèrebè kèuèrèduèn fèlèlm èsic o reiaioc Es ^b èsmèrènditèc ^a m̄vdōn okèt

ɛlfvtnioc mēnētéc azoc vtan batron mert vr megtōri azokat tvlabaitoc ala
 Tahat Achior latuā atēhētéséget mellét istèn tōt Isrln? méghaguan 9 pogan
 zokasat istenn? hvn 2 mégkōrnékeze 9 fitmaianac husat. 2 vettétéc Isrl né-
 péhez 2 mēd 9nēzēten? maradeka mend èmay napiglan Légottā ke? hog
 nap fèlkèlè felakasztac olofèrnèsn? fèiet akofalokra 2 egmenden ferfiv 9
 fèguèret veué. 2 kimenèn? nag tapogással 2 vuoltéssèl. Kit latuā a ké-
 mēc futamanac olofèrnèsn? hailakaba. Valobizon azoc kic a hailacban vala-
 nac iouèn? 2 ahailacnac bēmēnētébèn labockal tapognakuala felkoltésn?
 okaiert a nughatatlāsagot tudomānal lageitakvalamg. hog nem a felkolt-
 tōctōl. dè a zozatloctol ebrédnè fel olofernès Mert senki az Assiriosoc
 tēhētsegè hailakat nem | mēriziuala megnitni koltaguā auag bēmēuèn dè
 mikor iōttèn? volna 9 fèiedèlmi 2 az èzerlōc 2 az assiriosoc kirala sèrè-
 genèc zvlètèttèl menden 9rēgbi mōdanac ahailak~~nae~~ tartoknac Mēnnētécè
 2 kōlētéc fel 9tèt mēt az ègèrèc ki iouen 9likocbol mērèzkèttèn? mvn-
 kèt viadalra rézzèztèniec Tahat bēmènè Vagao 9hailakaba 2 allapéc a mē-
 nēzèt èlōt 2 tapsolast tōn kèzèiuèl mēt alaitauala 9tèt Judittal alonni Dè
 mvdōn a ~~kōn?~~ fèkōn? sem eg mozgasat fvlèknèc èrzèlmèuèl foghathatna
 k9zèlbèn vèpéc a mēnèzèthèz. 2 felemèluèn 9tèt lata olofèrnèsnèc fèièt d9-
 gèt fèienèlkul 9 vérebè kèuèrèdvèn fèkenni afōldōn Nag zoual vuolt9
 siruan 2 mégmètèlè 9ruhait 2 bēmènè Juditnac hailakaba nem lelemeğ
 9tèt 2 ki 9okèllèc ānephez 2 mōda Eg eber nēbèri galazatot tōt Nabuho-
 donozor kiralnac hazaban Mert ime olofernès a föld9 fekzèn 2 9 fèiè nīl

oraita. Kit mikor hallottakuolna Assiriosoc ^b fèiedèlmi ^a tèhètsegenèc mēd
 mēgmètèlèc 9 ruhaiokat 2 tñrhètètlen remplèt èsèc 9reiaioc 2 igèn meg-
 haborodènac 9 èlmeiec. 2 mōdhatatlan vùoltes l9n 9zallasoc k9zèpèt

C a p i t u l o m x v

e s mid9n ~~mēd~~ mēd a sèrèg hallottaol||na olofernèst megñakazuā ^{22-dik lev}

E èlmè 2 tanal èl tauozec 9t9ll9c 2 lac felèlēmèl mēindoltattac 2
 futasnac sègedèlmèt véuèc vghog sem egbè nem bèzèllènè 9fèléuèl. Dè fèiee
 lehaituan mēdènèc èlhaguā èr9k9dn?uala az eberec9l èl3aladnioc. Kikèt
 fèguèrkèduèn hallottakuala 9 reiaioc ignièc èlfutuan amè39c vtain 2 az
 halmoknac 9suènin Es vg Isrl fiaý latuā azokat èlfutattoc lezallanac 2
 kùrt9ckèl 3ozatlanac 2 nag vùoltessèl vùoltén? 9 vtānoc Es mèt az assi-
 riosoc nē egbè gvlkèzuē futatban mēnèkuala testoua ozoluan Isrl fiaý ke?
 egsèrègbèn k9uètven mendenèkèt kikèt mēglelhètn? vala mēgbètègèitn? vala
 Es O3yas èrèztè k9uètèkèt Isrln? mēd varosi 2 videki zerèt Es vg mēd
 vidèc 2 mēden varos valaztot fèguèrkèduèn ifiakat èrèztè fèguèrkèduē 9
 vtānoc 2 vld9zèc 9kèt t9rn? zaiaban mignem iutnanac 9hataroknac vègèi-
 bè=Amaradeki ke? kic valanac Betuliaban bèménèn? az Assiriosoknac
 zallasiba 2 a fozlatot mellèt az ~~assirie~~ èlfuto assiriosoc èlhattanakuala èl-
 uèuèc vèlèc. 2 igèn mēgterh9s9len? Azoc ke? kic g939c l9ttèkuala meg-
 fordolanac Betuliaba mèllèc azokè valanac èluèuèc vèlèc vg hog nē vala

apro barmocnac 2 nag barmoknac | 2 omēd ingandoioknac zama aküsdèdtö-
fögván a nagiglan mēd megkazdagoltanac o fozlatoebol Joachim ke^d a nag
püspöc iouo Isrlmböl Betuliaba omēden papiual o3uo9 hog latna Juditot
ki mikor ki mēt volna aho3 megaldac ötèt mēd egzoual möduan Te Irlm-
nēc dilösege te Isrln^e vigasága. te mv neponkn^e tiztessegè. mēt batron mv-
uèlkèttèl 2 megèrosödöt te zvuèd. azért hog tiztasagot zèrèttèl. 2 te fer-
ièd vtā mast nē tuttal Azét vrnac kèzè megbatoreitot teged^t. 2. azért aldót
lez öröcke Es möda mend ānèp légen légèn harmic napocban ke^d Lac aleg
gvytèthètèn^e bè Isrl népètöl az Assiriosoknac fozlasi Valobizō ke^d mēde-
nekèt Juditnac adanac mellèc olofernès marhaianac bizoneitatanac lenni arābā
2 èzustbèn 2 ruhaban 2 göngöcbèn 2 mēden ag lépèlbèn 2 mēdénèc nèki
adattatanac annèptöl Es menden népèc örölnèkuala nèmbèrieckèl 2 zvjèc-
kèl 2 ifiackal orgánacban 2 hégèdöcbèn,,

C a p i t u l o m x v j

t Ahat Judith ènèclè èz ènèkèt vrnac möduā. Kèzgetèc vrnac do-
T hocban. ènèclètec istènn^e cimbalomocban Èdèsdèdèn ènèclètec
 vÿ psalmost annac vigaggatoc 2 kaialatoc onèuèt vr hadakat megtöro vr
 „nèuè,, annac. Ki vèttè o3allasit onèpenèc közèpèttè. hog megza||badeitana
 mükèt mv mēden èllènsèginknèc kèzèeböl Jouo Assur ahègecböl èzfècfèlöl
 o èrossègen^e sokasságaban. Kin^e sokassága mègrèkèztè az arradatokat 2

plouac b'efédézec a v'olgekèt Mōda hog méggoitana èn hatarimat 2 èn ifi-
 aimat megolné t'orrèl Èn gèrmècdèdimèt fozlatba adna 2 èn z'vzimèt fog-
 sagba Amēdenhato vr keḏ megbāta ḡtèt 2 ada ḡtèt nèmberinḡ kèzèbè. 2
 m'ggalaza ḡtèt Mert azoknac hatalmasa nē. èsec le ifiactol. sem vèrtekmeḡ ḡtèt
 kiralnac fiaÿ. sem magas orÿasoc vèttec magokat az èllèn Dè Judit Merarinac
 lana ḡ orcaianac zinebèn feitènemḡ ḡtèt Mēt lé vèttè ḡ ḡzvègsegenḡ ru-
 haiat. 2 ḡltḡztèttè ḡ magat viḡasag'nac ruhaiaba. Isrl fiaÿnac viḡaztalatta-
 bā ḡ orcaiat mégkèntè kènèttèl. ḡ haizalit ègbè k'ottḡ s'uuèggèl azt még-
 lalni ḡ zèp sarui èlragadac ānac zemèit ḡ zèpseḡe megfoga ḡ zèpsèḡèt lèl-
 kèt T'orrèl èluaga ḡnakat a persayac iḡen fèlec ḡ alhatatossagat 2 a Medosoc
 ḡ batorsagat Tahat ordeitanac az Assiriosocnac zallasi m'vdḡn megìelènnenḡ
 èn alazatosim zōiusaggal mégazottac leanoknac fiaÿ méggakdostac ḡkèt 2
 mikent èlfuto gèrmèkekèt ḡltekmeḡ ḡkèt Eluèztènḡ a viadalban || èn vrā-
 nac orcaiatol. ènèkèt ènèkl'onc vrnac vÿ ènèkèt ènèkl'onc m'v istènḡknḡ
 Adonay vr istèn nag vag te 2 fènès te tèhètseḡèdbèn 2 kit senki megnē
 g'ḡzhèt Te nèkèd zolgallon te mēden tèremtètéd. mert mondottad 2 l'ot-
 tènḡ èrèztèttèd te zèllètedèt 2 tèremtètènḡ 2 nīl ki te parāolatidnac èllènè
 allon Hegec fondamētomocbol mégindoltatnac vizèckèl ḡzuḡ k'ḡzirtoc még-
 oluadnac ment viu3 te orcad èl'ot Kic keḏ felnḡ tèḡédèt nagoc léznḡ men-
 dènkèt Jaÿ a nèmzètnèc ènèmzètèmrè feltamadoknac mert a mendenhato
 vr d'yalma3 ḡbènnèc. itèlèt napian méglatta azokat mert tvzèt 2 fèrgèkèt
 ad ḡhusocba hog mégèḡiènèc 2 mégèrzièc mèd ḡḡkiglèn Es l'ḡn èzèc vtan

méd ānēp a gōzōdēlm vtan iōuō Īrlmbè vrat ŷmadni Es lēgottan hog
 mēgtiztoltatanac mēd aldozatokat aianlanac 2 ō fogadasokat 2 ō igērē-
 sēkēt Valobizon Judit olofernēs? menden hadakōzō kēssegit = mellēkēt
 ānēp nēki adotuala 2 ō or iēgēt mēllēt ō ēluotuala ada ēlfēlédēt? ki-
 rēkēztēsērē Annēp ke? vala vig scēteknēc orcaia zērēt 2 harom ho-
 napocbā zolgaltatēc ēgōzōdēlmnē ōrōmō Judittal ōzūō A3 napocbā ke?
 vtan ke? egmēdenic ōueibè fordola 2 Judit nagga lōn Betuliaban ||
 2 fenesb vala Isrlnē mēden fōldēnēl Es vala ō iōzagahōz tiztasag eggē-
 sōlt vg hog ferfiat nem ēsmērñē ō ēlētēnē mēdē napiban. mi vtan ō
 ferie Manasses megholtualna Innēpnapocban ke? nag dilōsēggēl iaruala La-
 kōzēc ke? ō ferienēc hazabā zāz ōt ēztēndōchēn. 2 ō Abraiat zabadon
 ērēztē 2 mēghala 2 ēltēmēttētec ō ferienēl Betuliaban Es sirata ōtēt mēd
 annēp hēt napocban ō mēden ēlētēbēn ke? nem volt ki mēghaboreitana
 Isrlt 2 ō halala vtā soc ēztēndōchēn Ègōzōdēlmnēe kēdēg innēpēnēc kēdēg
 napia a3 Eberēctōl scētec napinac zamaba vētēttetic 2 tizteltētic a' sidocōl
 a3 vđōtōlfōgvan mend ē3 napiglan.

H è s t e r.

a Suerusnac napiban ki orzaglot indiatolfoguā Etiopiaiglan 3a3 hu-
A 3on hèt vidékekē mvdon volt o orzagānac zékibèn o orzagānac
 kézdètè volt Susa varos Azert o vralkodattanac harmad èztèndèiebèn ton
 igèn nag vèndégsegét o mēden fèiedèlmin? 2 gèrmèkinès persajaknac èros-
 segöyn? 2 Medosiac fenesinèc. 2 o videkibèlinèc fèiedèlmèknèc o èlöttö
 hog megmutatna o orzagi dilösegen? kazdag'sagit 2 o hatalmanac nagsa-
 gat 2 felmagasztatasat soc vdoèn tudna mert 3a3 2 nolé 3a3 napocban Es
 mvdon bètèllèsednenèc a vèndégsegn? napi vèndéggè hiuata mēden nepet ki
 lélettètec Susisban a nagtolfoguan mēd a küsdèdíglen. 2 hèt napocbā parāLola
 a vèndégseget kézeitètni a kèrtnèc 2 az èrèztuènèc gadoraban ki kirali oltö-
 zèttèl 2 kézzèl èkèsen plātaltatot vala 2 mēden fèlöl satoroc függettèttèn?
 vala èg zinouèc 2 Jacinctus zinouèc 2 aran zinouèc bibor 2 barson kò-
 tèleckèl kòtöztètèt ki Elefant tètèmmèl karikackal valanac toldattattac ç
 Marmor ozlopoçkal tartattatnakuala Es aran 2 èzust zèkèc zèrztèttèttèkuala a
 pagimentomon ki Smaragdö 2 Perimis kouèl törleitètètuala Kit iratnac
 ludalatus küloböztètè èkèseituala Kic hiuatalasoc valanac ke^o aran èdè-

necbøl iznakuala 2 êtkèc kvl̄b 2 kvl̄mb èdènécbèn hozattatnakuala
 Es bor bouon 2 aiob vèttètikuala mēt kirali nagsagnac melto vala 2
 nèm vala kiñ a nem akarokat inna kézereitèné De kiral ig zerzettè
 vala egmenden aztatokra o fèiedèlmibøl zerzèt vala hog egmenden ven-
 nè mèllèt akarna Vasti kiralné es vèndégségèt tøn a nèmbèrièknèc a
 polotaban hol || Asuerus kiral zoktauala lakoztat Es vg hètèd napon mý-
 døn kiral vig volna 2 ānag ital vtan borral méghèuoltuolna parāLola
 Manamānac 2 Bozatanac 2 Arbonanac 2 Gabathanac 2 Algatnac 2 Œarat-
 nac 2 Carhasnac èhèt mèddøkñ? kic ozemèlè èlöt zolgalnakuala hog
 Vasti kiralnèt bèhoznac kiral èlèibè vètuèn koronat o fèierè 2 mégmu-
 tatna menden népèkn? 2 fèiedèlmèkn? o zepségèt Mert igen zèpuala ki
 nem akara 2 kiralnac parāLolattara kit a mèddoçtol parāLoltuala iotèt
 mégutala Azert a kiral megharaguèc 2 igen nag hirtèlènkédètbè gerièdè.
 mégkèrde a bølèkèt tōruènékèt 2 oregbèknèc zèrzesit tudokat kic kirali
 zokasbol mēdenkor vèlè èggèsolñ? vala 2 mēdenèkèt azoc tanalLual tezen
 vala Valanac ke? èlöc 2 rokombac Tarsena 2 Sechar 2 Admatha 2 Tarsis
 2 Mares 2 Marsara 2 Manucha Persayāknac 2 Medosiaknac ~~kirala~~ hèt fèie-
 dèlmi kic kiralnac oréaiat lattakuala 2 èlöc o vtāna zoktanakuala vlni
 kic itélésenèc Vasti kiralné èngèztèltètèné. Ki Asuèrus kiralnac parāLo-
 lattat kit a mèddoç miat parāLoltuala tēni nem akartauala Es fèlèlè nèki
 Manucha kiral 2 a fèiedèlmèc halvan. Vasti kiralne nem Lac a fèiedèlmèkèt
 kiralt sèrtèttèuameg De es mēden fèiedèlmèkèt 2 népèkèt kic vadnac

Asuerus kiralnac ~~napiban~~ mēden vidékibèn Mert ki mégén kiralneenac
 bēzedé mēdē nēmbejēchéz hog megutallac 9 feriekèt 2 mōganac Asuerus
 kiral parā^aloltu^ala hogy Vasti kiralne bēmēnē phoziaia 2 az nem akarta. 2
 ēzpeldau^al Persāy 2 Medosi fēiedēlmēknēc mēden fēlēségéc mēgsēmeitic 9
 ferieknēc paramolatit Azert kiralnac haragia igāz Es ha te nēked kel
 mēnēn ki parā^aolat te oráttol 2 irattassecmg Persāy^aknac 2 Medosy^aknac
 tōruenē zérēt mellēt ēl^amulni nē illic hog Vasti sēmikēppēn touabba^b bē
 nē mēnen^a kiralhoz Dē mas végē 9 orzágat ki tōllétol iob. 2 ēz parā^aolat
 ki igē zelésseg^a te mēden vidékidbèn mēghirdēttessec 2 mēd fēlēségéc
 mēd nagoc 2 mēd kūsdedēc tiztesse^aget ioglanac 9 ferieknē Q tanala kēl-
 lētec kiralnac Es tōn kiral Manuchanac tanala zérēt Es èrēztē lēuélékēt
 9 orzaganac menden ~~videké zérēt~~ vidékibē kvlomb kvlōb nēluēken 2 botō-
 kōn hog mikēt ēgmēden nēzēt hallhatna 2 oluashatna hogy phazocban fēiedēl-
 mēc 2 nagobbac ferfiac lennen? Es ēz menden nēmpēknē ki hirdētēt nec,

C a p i t u l ō i j

S vg èzēc lēuēn miutan Asuerus kiralnac mēltatlankodatta még-

E zontuolna megēmlékēzēc Vastiro^al 2 mēllékēt tōtuolna auag mel-
 lékēt zēnuédētuolna Es mondanac kiralnac gērmeki 2 9 zolga^ay. Kērēstēsē-
 nēc ki|ralnac zvj leānoc 2 dragalatosoc. 2 èrēztēsēnēc kic iol meg^anēziēc a 26-dik levél
 dragalatus lanokat 2 a zūzékēt menden vidékēc zérēt 2 hoziac azokat Su-

saba varosbà z aggac okèt anēbēriēkn? hazaba Eggey mēddon? kēzè ala ki kirali nēmbēriēkn? fēiēdēlmè z orizoiq ç vègènec nēmbēri ēkēs oltōzētēt z egēbēkēt o kēllēmētēsségēkrè valokat Es mēdēnec kōzot valamèl kirāl zēmēyn? kēllētēndic az orzaglon Vastiert Kēllētec ēbēzed kirālnac z vg parāLola lēni mēt ~~parāLolt~~ tanaloztakuala. Vala sido fērfiv Susis varosban Mardacheus nēuō Jāyr fia Semeý fiaie Cis fiaie a kēttōsnec nēmzētēbol ki èluitētētētuala Irlmbol az vđobèn kibèn Jekoniast Juda kirālat Nabuhodonozor Babillon kirāla èluittēuala. ki vala Edissenec z o áttafia lañanac daikaia ki mas nēuuèl Estern? hiuattatikuala Es monno zvlēitōl mēgualtuala. igen zēp z oréauā ēkēs Es o áttā z ānna meghaluaioç, Mardocheus o magānac lañāol vēuē ~~magānac~~ otèt Es mikor kirālnac parāLoláttā mēggakroltuolna. z o parāLoláttā zērēt soc zēp zvjēc hozattatnanac, Susaba z Eggeus mēddon? adattatnanac Ester z egēb lañok kōzot onēki adattatnanec hog nēmbēriēc zamaba ~~adattatnec~~ tartatnec ki kēllētec onēki z malasztot lélè ozemélè èlot hog nēmbēri ēkēs oltōzētēt adna hamar onēki z o rézeit nēki adna z hēt draga|latussegō lañokat kirālnac hazabol Es mēd ot z mend o zolgaloit ēkēsen mēgoltōzētēné z felmagasztatna ki nem akara nēki ~~enged~~ mēgielēntēni onēpēt z o hazaiat mērt Mardocheus parāLoltuala nēki hog èz allatrol mēdēnēstōl vēztēglènè Ki egmenden napon iaruala a haznac gadora èlot kibèn a valasztot zvjēc tartatnakuala Hester ūduosségēn? zorgalmazáttat múuēlkeđuē z akaruā mēgtudni mi onēki törtēnnec = Mikor kēdeg èliptuolna egmēden lānac idēiè hog zereuèl bē-

mennè a kiralhoz mēdenèc bētēllēseduēn mēllèc nēmberī èkēs 9ltōzètèrè
 ilnēcuala A xij honap honap fordoluala Vg lac hog hat honapocban mir-
 tinus olaŷial kēnētētēn? vala mġ 2 mas haton nēmīemō zērzēt kēnētēckèl
 2 arōmatackal èltētētēn? vala Es bēmēuēic kiralhoz valamit kērtēn? volna
 9 9ltōzètēkrè tartōzot vèzèkuala. 2 mēt 9nèkic kēllētikvala mēgèkēsèitēt-
 uēn anēmberīèknèc tēreméb9l kiralnac haŷlakaba mēn? vala 2 ki èstnè
 bēmébegen vala holual i9 vala ki. 2 innèt a masod lakodalmacba vitētēt-
 nèkuala mēllèc Sasagāzi mēdd9 kèzè alat valanac. ki kiralnac zèrèt9in fè-
 iedèlmkèdikuala Es nem valuala touabba hatalmat kiralhoz bēmēni. ha nem
 ha kiral akartauolna 2 9tèt 9 nēuéb9l paranloltuolā || i9ni A3 v99 kedég zè-^{27-dik lev.}
 rēuèl èlmuluan ièlèn vala ānap kibèn Hèster Abŷèln? Mardocheus atāfia-
 nac fèlēsègè laia kit 9maganac laiaia valāzot vala kēllènè bēmēni ki-
 ralhoz. ki nem kèrèsè nēmberī èkes 9ltōzètèt Dè valamèllèkèt mēdd9
 Eggeus a zŷzèkn? 9ri39i9 akartuolna èzèkèt ada nèki 9ltōzètèrè Mert iġen
 felètte èkēsèg9 2 uala zèpsèg9 2 hihètètlèn zèpsèg9 2 mendènèknèc zè-
 mēŷ èl9t dragalatosnak 2 zèrèlmèsnèc lattatikuala Es vg bèvitètètèc Asuè-
 rus kiralnac hailakaba x hoban kihiuattatic Tebethn? 9 orzaganac vŷ èz-
 tēndèiebèn 2 mēgzèrètè 9tèt kiral inkab hog nem menden nēmberīèkèt Es
 valla malaŷtot 2 irgalmassag9t mēden nēmberīec fèlèt 9 èl9tt9 2 9 fèiebè
 vètè a3 orzagnac koronaiat 2 9tèt orzaglattata vasti hèlèn 2 èrèzètè iġen nag
 vèndégseg9t kèzèitètni Hèstèrn? mènèkèzèièrt 2 eggès9lètièrt mēden fèiedèl-
 mèkn? 2 9 gèrmèkin? Es ada nugolmat mēden vidèkècn? 2 aiādokokat 93ta

9ièlès nagsaĝa zèrèt Es mvdon masodzer es zužec kèrètètnèn? 2 gvýtè-
 nèn? Mardocheus lakožikuala kiralnac aitaian Es még èster 9 parālolatĝa
 zèrèt még nem ièlentèttèuala 9hazaiat 2 9nepet Mert valamit a3 paranlol-
 uala | Hèster mégtartauala 9 mēdénèkèt vgan tēzen vala mēt a3 vđ9bèn 3or-
 galmažikuala kibèn 9tèt kilènèdseĝèbèn èltètiuala A3 vđ9bèn „kibèn“ a3èt
 Mardocheus kiralnac aitaian lakožikuala. mégharagunac. Bathagathan 2
 Tares kiralnac kèt mèdd9y kic aitoc 7 tartoc valanac 2 a3 èl9 palotanac
 kv39bèn ièlèskèdn? vala. 2 akaranac kiralra tamadni. 2 9tèt mégolni.
 kit Mardocheus megtuda, Es legóttan mégizènè hester kiralnénac. 2 a3
 kiralnac Mardocheusnac nèuèb9l ki 9nèki è3 allatot mōdotta vala Mégkè-
 rèstètèc 2 mégglèttètèc 2 mōnaic a3 akažto fara akažtatèc Es parālolta-
 tec, Historiacba 2 irattatèc èžtènd9c zèrèt l9t dolgoknac. k9nuèbè kiral èl9t ||

C a p i t u l o m h a r m a d

è 3ec vtan Asuèrus kiral felmagaztata Amant Amaditinèc fiat ki
E vala Agag nèmžètéb9l Es vète 9žèkit mēden ~~nèmžètèc~~ fèiedèl-
 mèc felèt mèllèkèt valuala. 2 9menden 3olgaŷ kic a polotanac aitaiban
 lakožnakuala tèrdèkèt lehaifakuala 2 Amāt ŷmaggakuala mēt a lazar vg
 paranloltuala 9nèkic Mardacheus lak 9nmaĝa nem haituala tèrdèt sem ŷmag-
 gauala 9tèt Kin? akiralnac gèrmèki mondanac kic a palota aŷtaiban lakož-
 nakuala Mirè èĝèbèct9l || mégualuan nem tartod kiralnac parālolatit Es

mvdon ezékét gakorta mōdanac 2 az nē akarna ~~otet~~ méghalvatni méghir-
détéc Amānac. kéuānauala megtudni ha mégmaradna etoruenbèn. mert
nèkic megmondotta vala sidonac omagat lenni Kit mikor hallot volna Amā 2
bizonságost mégbizoneitotta volna hog Mardocheus onèki nem haitana tērdét
sem ýmadna otet ígèn mégharágúec 2 sēmiert véuè èz egrè Mardocheusra
èrèztèni o kèzet Mert hallotta vala hog sido nèmzèt volna Es inkab akara
menden ^b nèmzètét ^a sido èluèztèni. kic valanac Asuerusnac orzagaban Elo
honapban kin? nèuè Nizan Asuerus orzaglattanac xij èztèndèiebèn èrèztétéc
nil èdènbè ki Heberol mōdatic furnac Amānac èlöt mel napon 2 mel honap-
ban sidoc nèmzètèn? ~~nèmzètèn?~~ kellene mégolètni Es kimènè xij honap ki
ha hiuattatik Adarnac Es mōda Aman Asuerus kiralnac Vagon nép èlhimlètét
te orzagodnac menden videki zèrèt. 2 egmas masictol mégualasztatot. vÿ
toruènéckèl èltètétéc 2 cerimoniackal. ānac felèttè kiralnac zèrzesit 2 még-
utalo mert nē illiku~~ala~~ te orzagodnac hog gono3ba | nèuèkèggèc haladèc miat
ha te nèked kèl zèrèzièd hog èluèzien 2 ti3 èzèr girat adoc te penzèd ori-
3oionèc Azert véuè kiral a gÿröt o kèzèbol kiuèl èltètètékuala 2 ada otet
Amānac Amadithi fianac Agag nèmzètèbol sidoc èllènségin? Es mōda onèki
Az èzüstöt mellèt fogaé tied legè ānépröl teg a mi nèked kèl Es hiuatta-
tanac kiralnac iroy 2 èlò hoban Nisambā Azon honac xij napian 2 még-
irattatec ment paranloltauala Aman kiralnac mēden fèièdèlmihèz 2 a vidè-
kek nèc biraiho3 2 kÿlòbkÿlomb nèmzètèchèz valamel nèmzèt ~~halhatta vala~~
oluashattauala 2 halhattauala nèluèkn? kÿlombozètè zèrent Asuerus kiral-

nac nèuèbõl. 2 alèuèlèc 9 gvrõieùèl iègzètètèkualamg̃. èlèrèztètènèc kiralnac
 folõy menden videkechè hog mēden sidoc mègõlètètènèc 2 èltõrlètètènèc
 gèrmèkõlõfoguā mēd vèni glèn. aprodokat 2 nèmbèrièkèt eg napon a3a3 atizen-
 kèt honac tizèn nègèd ki hiuattatic Adarnac . 2 õiauoc èlragàttatnanac È3 eplak-
 nac keõ tartalmoc è3 volt hog menden vidèkec tuggac 2 magokat kèzehèc
 a mègmõdot napra Es a fõloc kic èrèztètètèkuala siètnèkuala bètõltènèc
 kiralnac parālolàttat Es legottan Susisban felfüggezètètèc èparālolat || kiraltol
 2 Aman vèndègsègèt zõlgaltatuala 2 mēden sidoc kic a varosban valanac
 sirnacuala 2c.

C a p i t u l o m u è g è d .

k Ikèt mikor hallotuolna Mardocheõ mègmètèlè 9 ruhait. 2 sacba
 4 **K** õltõzèc 2 hamuual fèiet mèghimtuen 2 a varos kõzèpinèc véaian
 nag zõual vüõlt vala. mutatuan õlèlkènèc kèsèrõsegèt. 2 èsirassal a palo-
 tanac aitaýho3 ma3a | Mert nem vala mèlto sakba õltõzõtnèc kiral tètèrè-
 bè bèmèni Es mēden vidèkécbèn varosocban 2 hèlèkèn mèllèkrè kiralnac
 èkègètèlèn zèr3èsè iutotuala. nag gazolat vala a sidoknal bõit ordeitas 2
 siralom sakkal 2 hamuckal èltètètèc vala agèrt Bèménènèc kèdeg Esternèc
 leani 2 a mèddõc 2 mèghirdètèc õnèki kit haluā igèn mègyèdè 2 èrèztè ruhat
 hog a sac èluètuen reia vèniè kit vèni nē. akara Es hiuan mèddõ Achatot
 kit kiral zõlgaol adot õnèki vala õnèki parālola hog Mardocheusho3 mènè

2 mēgtanolna ɔtɔllɔ mirè tēnè èzt Es kimēuēn Achat mēnè Mardocheushoz
 ki aluala a varosnac véaiaban a polotanac aitaia èlɔt ki mégìelèntè nèki
 mēdenékèt mēllèc tɔrtèntèkuala mikeppē Aman igértè volna hog kiralnac
 kēlibè a sidoknacert adna èzüstɔt: 2 a parālolatnac è èxemplarat ki fuguala
 Susisbèn ada nèki hog Kiralnenac megmutatna 2 ɔtèt | imtènè hog bēmēnè
 kiralhoz 2 onzollana ɔtèt ɔnèpèièt Es megfordola Achad mégìhirdète Hes-
 tern? mēdenékèt mēllèkèt ~~hallotuala~~ Mardocheus mōdotuala Ki fèlèlè
 nèki 2 paranlola hog mondana Mardocheusnac kiralnac mēden ɔolgaÿ 2
 menden vidékéc mēllèc ɔ paranlolattā alat vadnac vrasaga alat vadnac
 èsmèrtéc hog akar fèrfiv akar nèmberi bē hiuatlan bēmēnēd kiralnac palo-
 taiaba menden kètsègnèlkülɔn legottā megolèttèsséc, Ha nem lac talan-
 tal kiral az aran vèzɔt ɔhoziaia noitāga kègèlmèssègn? igèiert 2 vg èlhèt
 Èn azert mikèppē. mēhètéc bē kiralhoz ki ÿmar harmié napocban nem
 vagoc hiuattatɔt ɔhoziaia. kit mikor hallot volna Mardocheus esmég pa-
 rālola estern? mōduā Ne alahad hog lac te lelkedèt zabadeitodmġ mert
 kiralnac hazaban vag mēden sidoc felèt mēt ha ma vèztèglèndèz ègèb
 okkal zabadoltatnac meg a sidoc 2 te 2 te atadnac haza èlvèztèc Es ki ès-
 mèrtè talātal azèrt iɔttèl èz orzagba hog èz illèn vɔɔc bèn ièlènèlmġ Es ès-
 még Hester èz igèkèt paranlola Mardocheusnac Mènnèl 2 gÿh egbè mēden
~~nezetekèt~~ sidokat kikèt lèlèndèz Susisban 2 ÿmaggatoc èn èrtèm nè egè-
 tec 2 nè igatoc harom napocban 2 harom eyiecbèn || èn es èn ɔolgalo la- 30-dik levè
 nīmal azōképpèn bɔitɔlɔc Es tahat hiuatlan bēmègec kiralhoz tɔruē èllèn

téuén aduan èn magamat halalnac 2 vézedèlmn^o Es vg èlmènè Mardechus 2
ton mēdénèkèt mēllèkèt ønèki Hester paranoltuala |

C a p i t u l o m 9 t 9 d.

h Armad napon kedég 9lt93ec Hester kirali ruhacba 2 allapèc a kirali
H haznac pituaraban ki vala bèn kiral hazà èllènèbè Es az vluala 93èkin
a polotanac tanal tartoiaual a haz aitaia èllèn Es mikor latta volna Hèstèr
kiralnet allatta allatta kelletec 9 zemèinèc 2 ki noita az aran vé339t 9 èllènè
mèllèt tartuala kèzèbèn Ki vépuèn mégapola 9 vé33èien^o végèt Es mōda
ønèki kiral Ester kiralne mit akar3 mel te kérésèd Ha èn orzagōnac fèlèt
mégkèrèndèd 2 adatic nèkèd Es az fèlèlè ha kiralnac kel kèrlèc hog i9y
èn hoziam ma a vèndégsegbè mèllèt kézeitèttèm 2 Aman te vèlèd Es lég-
ottā kiral mōda Hamar hÿiatoc Amant hog èngèggèn ester akaratānac Es
vg i9uèn^o kiral 2 Aman a vèndégsegbè mèllèt kiralne ønèkic kécitètuala
alkototuala Es miutan kiral b9u9 ituolna mōda nèki Mit kèr3 hog adassec te
nèkèd 2 mīèm9 allatert ker3 Ha èn orzagōnac fèlèt mégkèrèndèd 2 adatic
nèrèd kinèc fèlèlè Ester En kérésèm 2 on3ollasom è3ec Ha létèm mala3-
tot kiral zemelè èl9t 2- ha kiralnac kèl hog agga ènnèkèm mit kèrèc 2
èn kérésèmèt bèt9l9 i9y9on kiral 2 Aman a vèndégsegbè mèllèt kézeitèttè
ønèkic 2 holnap kiralnac mégnitom èn akaratomat Es vg Amon ki ménè
ānapō 9r9luèn 2 vígan Es mikor latta volna Mardocheust vlèttè a palota-

nac aitaia èlò 2t nem lac felnem kòltuolna 9 elòtt9. dè valobizon 9 vlè-
 sen? hèleb9l ingen sem mozdola. igen megharaguéc 2 9 haragiat eltitkola-
 uan fordola 9hazaba 2 vg egbè hiua 9baratit 2 3arest 9 fèlèseget. 9hoziaia.
 2 mègmōda azoknac 9 kazda9saginat nagsagat 2 9 fia9nac sèrègèt 2 mènè
 dilosèggèl 9tèt kiral felèmèltè volna mēden fèiedèlmi 2 9zolgai fèlèt Es
 èzec vtan mōda Ester kiralnè 2 ègèbèt senkit t9llèt9l megualua kirallal a
 vèndèg9sègbè nem hiut. kinèl holnap es èbèllènd9 vagoc kirallal Es m9-
 d9n mend èzèkèt vallam sēmmit nē alaitom èn magam vallatomat miglèn
 Mardocheus sidot lassam vlèttè latom a kirali kapu k9z9t Es fèlèlèn? nè-
 ki 3ares 9 fèlèsege 2 ègèb barati parālo1 alkotni igèn magas || akazto fat^{31-dik levél}
 9tuèn k9n9klètnè magassag vallot 2 kiralnac m9g holual hog Mardocheus
 akaztassec reiaia 2 ig vi9an mēg kirallal a vèndèg9sègbè 2 kèllètèc 9nèki
 ètanal. 2 paranlola mēgalkotni amagassèg9 kèrèztet

h a t o d

a 3 e9ièt kiral alasnalkùl mulatam èl. 2 parālola 9magānac hozat-
 A tatni èl9 idèkn? historiait 2 èztènd9kn? zèrèt 9t dol9oknac k9-
 vèyt Kit mikor 9 elòtt9 oluastatnanac iutanac a hèlrè hol iruan vala Mi-
 képpèn m9ghirdèttè volna Mardocheus Bagatānac 2 Tarès mèdd9kn? alnok-
 sa9okat akaruaioc Asuèrus kiralt mēg9lniec Kit mikor kiral hallotuolna
 mōda Mardocheus ^b mīèm9 tiztèssègèt ^a èh9sègèrt k9nètèt auag iutalmat Es

a kiralnac zolgai 2 zolgaloi mōdanac Mēdenēstolfogna sem eg érdémét nem vōt 2 légottā kiral mōda ki vagō a pituarban Valobizon Aman a kirali haznac ~~pitvaraban~~ bēlso pituaraba mētuala bē hog kiralt igēhētne hog Mordocheust parālolna az akazto fara zēgēztētni mel nēki kēzeitētēt vala Es agērmékéc fēlélēnēc Aman al a pituarban Es mōda kiral Jōyīō bē Es mvdōn bē iōtuolna mōda ānac Mi kellen lēni aferfivnac kit kiral aieit tižtēlni Gondoluan Amon ožvuebēn alaituā hog kiral ēgēbēt senkit ne akar na tižtēlni hanem ož Fēlélē az ēmber kit kiral aieit tižtēlni kirali ruhacba kēl ožtožtētni 2 a lora vētni ki kiral nērgē alol vagon 2 kirali koronat o fēiebē vēnni 2 kiralnac ~~ēlōs~~ ēlōlso fēiedēlmi ~~ko~~ 2 nagobbi kōz- zol tarla oļauat: 2 a varos vėain iaruan vūoļlōn 2 mōgō Ig tižteltētēc valakit kiral akarād tižtēlni Es vg kiral mōda nēki Siēs 2 a stolat vēuen 2 a louat tēg mēt bēzellēttēl sido Mardocheusnac ki vī a polotanac aitari ēlōt Qrižkēggēl hog sēmit ēzēcbōl mēllēkēt bēzellēttēl megne hag Es vg Aman vēuē a stolat 2 a louat 2 Mardocheust bēlē ožtožtētēuē a varosnac vėaian 2 a lora vētuēn ēlōlkēliuala 2 vūoļtuala Ètižtēssēgnē mēlto valakit kiral akarād tižtēlni Es megfordola Mardocheus a palotanac aitariara. 2 Aman siētē mēni oħazaba zomoroduan 2 fēiē bēfēdvēn Es taresnēc o fēlēsēgnē 2 baratinac mėghirdēte mēdenēkēt mēllēc oñēki tōrtēntēkuala Kinē fēlēlenē abōlēc kikēt. ualvala atanalban 2 ožfēlēsēgē Ha Mardocheo ki ēlōt lē kēždettēl ēsnēd a sidoc nēmžētēbōl vagō nem alhaē nēki ēllēnē dē lē ēsēl o žēmēlē ēlōt Meg ēžēkēt bēzellēttēc iōuēnēc kiralnac mēd-

doy 2 otèt hamar kèn||zereitec „a vèndégsegbè,, mēni mēllèt kiralné azzon 32-dik 1e
kezeitétuala,,

C a p i t u l o m h è t è d

e S vg béménè kiral 2 Aman hog innéc kiralné azzonna Es mon-
E da nèki kiral Masod napon es. mi vtan méghèuolt volna bor-
 ral Ester mèl tekéréséd hog adassec te nèkéd 2 mit akar3 lenni ha èn
 orzagōnac fèlèt mégkéréndéd nèréd Kin? az fèlèlè O kiral ha mala3tot lèl-
 tèm te zè mèidben 2 ha kel tenèkéd oggadmeg' èn lel kémèt kiert kèréc 2 èn
 népèmèt kiert onzollac. mert èn 2 èn népèm èladattattōc hog mégtōrèttès-
 sōnc megolèttèssōnc 2 èluèziōnc avayha zolgacba ~~suag~~ 2 zolgolo lanocba èla-
 dattatnāc 2 tŕrhètō gōno3 volna 2 nèguèn vèztèglènēc Ma ke^d mŕ kègètlènségōc
 èllènségōc kin? kègètlènségé kiralra fordolt Es fèlèluèn Asuerus kiral mōda
 Ki èz 2 mīēmō hatalmo hog èzèkèt mèrèziè tēni Es ester mōda èmŕ mètōl gō-
 no3b titkon valo 2 niluan valo èllènségōnc èz Aman kit az haluan igèn felèttè
 felèméc kiralnac orcaiat 2 kiralné azzonèt nē visèlhètè zènuèdni Kiral ke^d
 mégharaguā felkèlè 2 a vèndégsegn? hèlerōl béménè afackal plātaltatot
 kèrtbè Es Aman felkèlè hog Ester kiralnèt kèrnè ølèlkeiert mert mégès-
 mèrè kiraltol | a nèki kezeitètèt gōno3t Ki mikor megfordolt volna az ol-
 touanōknac kèrtèbōl 2 bèmèt volna a vèndégsegn? hèlerè lèlè Amant az
 agra omoluā kibèn Ester fekzèn vala 2 mōda Kiralné azzōt 2 fekōt meg-

akaria nomoreitani èn ièlèn voltomban èn iè hazamban kiralnac mēgigeie
 meg ρ zaiabolvala ki nem mēnt ~~vala~~ z légottan bēfedēc ρ orcaiat Es
 monda Arbona eg amēddoc k93391 kie alnakuala kiralnac zolgalattaban
 Ime afa kit Mardocheusnak alkotot vala ki zolt kiralért ~~almānac~~ Amānac
 hazaban valuan ρtuèn k9n9klètnè magassagot Kinèc mōda kiral Akaziatoc
 fel ρtèt arra Es vg Aman felakaztatec az akazto fara kit kézzeitèt vala
 Mardocheusnac z kiralnac haragiuecia megnugouec,,

C a p i t u l ū v i i j.

a Nnapochan Asuerus kiralnac Amānac a sidoc èllenségénec hazat ada

A Ester kiralnenac Es Mardocheus bēménè kiralnac orcaia èlèibè
 Mert Ester mēgualla nèki hog ρbatta volna Es kiral véue agv9t kit parā-
 lolt vala Amātol mēgvēni z ada Mardocheusnac Hestèr ke^d zerze Mardo-
 cheust ρhazā Azockal z nem élegeduèn èsec kiralnac labaihoz z sira z bēzél-
 lè onèki imada hog a Agagitai Amānac gōnossagat z ρ mēt9l || gonozb titk
 alsagit mēllèkèt gōndoltuala a sidoc èllèn parālolna mēgsēmeitèni = Es az
 ρ zokasabol a kirali aran estapot ki nojta kēzēuèl kiuèl kēgèlmēssegⁿ
 iègè mutattatikuala Es az felkèluen parālola alla ρ èl9tt9 z mōda Ha ki-
 ralnac kel z ha malaztot létèm ρ zēmèibèn z èn kérésèm nem lattatic
 onèki èllèn valonac lenni Onzollac hog vj lèuèlèckèl Amānac asidoc èllèn-
 kēd9inèc z èllenségénèc o lèuèli mēfègèttèssèn⁹ kikèl kickèl azokat parālolta

vala èluèztèni kiralnac mēden vidékèbèn Mèrt miképpèn zènuèdhètèm èn
 népèmnèc halalat 2 megoldòclètèt Es Asuerus kiral felèlè Ester kiral-
 nènac 2 sido Mardocheusnac Amānac hazat attam Ester kiralnènac. 2 9tèt
 paranloltam akereztrè akaztatni. mert mèrèzkédèt~~uata~~ okèzèt asidocra
 èrèztèni Azert asidoknac iriatoc mikèt nèctèc kèl kiralnac nèuèból. a lè-
 uèlèkèt èn gvr̄mèl mègiègèzueñ Mèrt è vala zokas hog a lèuèlèknèc mèl-
 lèc kiral nèuèból èrèztètn? vala. 2 9 gvr̄oièuèl mègiègzèttètènèc vala.
 sènki èllènè mōdani né mèrnè Es hiuattatuā a3 irastudokat 2 kiral lèuèli
 irokat. vala kèdeg aharmad honac idèiè ki nèuèztètèc Sibānac xxiiij nap-
 ian irattatanac èlèuèlèc mēt Mardo9 akartauala a sidochoz 2 a fèièdèl-
 mèchez 2 a safarochoz 2 abirachoz ki za3 huzonhèt vidékèken indyatolfoguā
 Etiopiaiglan vralkodnakuala vidèkn? 2 vidèkn?. népèc 2 népèc. 9nèluèc 2
 b9t9i9c zèrènt 2 diknac mēt oluashaftakuala 2 halhaftakuala Es alèuèlèc mèl-
 lèc kiralnac nèuèból èrèztètn? vala 9gvr̄oièuèl iègzèttètèn? mèg Es èlèrèztec
 afolectol kic mēden vidèc zèrèt folosuan a3 o lèuèlèkèt vÿ kouètsegeckèl
 èl9l kèlnèc Kicnèc parāloltuala kiral hog asidoknac zolnanac menden va-
 rosoc zèrènt 2 egbè parālolanac gvlèkèzni hog 9 lèlkekèrt allananac 2
 9mēden èllènsegè^b èkèt 2 9 gèrmèkèckèl^a 9 fèlèsegeckèl 2 9mēden hazockal
 mèg9lnèc 2 èlt9rlènèc Es mēdè vidékèc zèrèt zèrèztètètèc goz9dèlmnèc eg-
 napia a3 a3 Adarnac a xij honac xiiij napian Es a3 Eplānac tartalma èz
 volt hog mēden földècbèn 2 népècben kic Asuerus kiral parālolatfa ala
 èngèztèltètètèk ièlèn. èsmèrèttèkrè lènè asidokat kèzèkn? lènèc 9 èllènsegèkr9l

gözdélmét v̄eniec Es ki m̄enen^c agors foloc a' k̄ouétékét élölkélüén 2 kiralnac par̄alolatt̄a Susisban fel függéztétéc Mardocheus kédég a' polatobol 2 kiralnac z̄emélè élöl kim̄eüē || f̄enlikuala kirali ruhacban Jacinctinos z̄inöcbèn 2 ég z̄inöcbèn arañat̄ koronat visélüén ö f̄ieiebèn 2 f̄edéztétüén s̄elém palastal 2 barsõnal. 2 m̄eden varos vigadot 2 örölt Asidoknac ke^d lattatot v̄y világossaḡ tamadni Örom tisztéség 2 vigasaḡ. m̄eden nép̄knél varosocban 2 vidékécbèn valahova kiralnac par̄alolatt̄a iutuala. génerkédetn^c vigasaga^b ludalatos. 2 v̄endegsegec 2 innépnapoc ān̄era hog sokac mas n̄emz̄etécböl 2 ~~sokasb~~ zokasbol ö z̄erz̄etékél 2 z̄erz̄etékél cerimoniaiöckal éggesöln^c vala Mert ésido n̄ewn^c igen nagfelélmè hatot valam̄ m̄édénékét

C a p^m i x^d

a Zert a xij^d honac kit ýmar élèztéb Adarnac m̄ödnakuala xiiij^d napian m̄vdõn m̄eden sidocnac megoldökléséc kéz̄eitétikuala. 2 ö èllenségec aieitacuala ö vérekét. méḡ az èllē a' sidoc örègbèc kèzdèn^c lēni. 2 ömagokat ö èllensegekröl megd̄yadalmazni Es egbè ḡvlèkezèn^c m̄eden köfalos varasoc z̄erēt 2 kö falotlan varasocban lac h̄elècbèn 2 égèb h̄elècbèn hogy kiterièztènéc ö èllenségec 2 ö v̄ldöziöc èllèn. 2 senki n̄e m̄erèzikuala èllènéc allani. azért ö hog ö f̄elèlmèkn^c nagsaga m̄eden nép̄ékét meghatot vala M̄et es auidekecn^c f̄iedelmi^b biray^a 2 safari 2 m̄eden

meltosaĝ kic mēden hēlekēn 2 mvuēlkeḏéseken iēleskēdn? vala felmaga3-
tattakuala asidokat Mardoheusnac felēlmeiert. kit apolotanac fēiedēlmēn?
lēni ēsmertēn?uala, Es ɣnēuēnēc hirē egmēden napon nēuēkedikuala. 2 mē-
dēnēkn? zaiaban gakorta forgodikvala Es ig asidoc mēgvērēc ɣ èllēnsegékèt
igēn nag lapassal 2 mēgɔlēc azekat ɣkèt mēgāduan ɣk azoknac mēllékèt
ɣnēkic tēniec kezēitettekuala annēra hog Susisban 2 ɣt 3a3 ferfiakat ɣlēnēc
mēĝ 2 Aggagitaĝ Amānac asidoc èllēnsegen? ti3 fiaĝt kicn? nēuēc ēzēc Far-
sandata 2 Dēlfon 2 Ēsfata 2 Forata 2 Adalia 2 Andata 2 Mēsta 2 Arisaĝ
2 Aridaĝ 2 Naĝzata, Kikèt miko^r mēgɔltēkuolna ɣ vagočbol fo3latot tēniec
nem akarānac Es legottan ɣ zamoc kic mēgɔlētēkuolna Susisban kiralho3
ho3attatanac Ki mōda kiralnē a33ōnac Susis varosabā asidoc ɣt 3a3 ferfiakat
ɣltēkmĝ ɣ egēbékèt Amānac ti3 fiaĝt mēnē ɣldɔklesekèt alaita3 hog te3nēc
mēden vidēkéčbēn Mit kēr3 touabba ɣ mit akar3 hog parālollac lēni Kin?
a fēlèlè || Ha kiralnac kēl adassēc hatalm asidoknac hog mikēt ma tōttēn? 35 dik lov
Susisban vgan tegēn? holnapon es. Es Amānac ti3 fiaĝ akaztassānac fel a3
akazto facra Es parālola kiral hog vglēnē. 2. lēgottan Susisban è parālolat
felfuggēztētēc 2 Amānac ti3 fiaĝ felakaztatanac Asidoc egbē ɣvlékēzūēn Adar
honac xiiij napan mēgɔlētētēn? Susisban harō 3a3 ferfiac 2 a3oçtol ɣiauoc
ēlnē vētētētēn? Dē es mēden vidēkéčbēn mēllēc kiral vrasaga alat valānac
asidoc ɣlelkékért allānac ɣ èllēnségékèt 2 ɣ vldɔ3ɣiɔkèt mēgɔluē annēra
hog hētūēn ɣt ēzēr mēgɔlētētētēc tēllēsednēn? 2 sem eggic ɣ vagočban. sē-
mit nē illètē Adar honac ke? xiiij napan mēdēnēknēl ēgvala. a mēgɔldɔk-

lèt nap. ƒ xiiiij^e napon ɔldɔclèni mēgʒɔnèn^o kit ʒerʒen^o iġèn ièlèsnèc
lèni hog azon touabba valo v̄dɔn mēdèn èʒtèndɔbèn viġasagos vèndégsgèbè
v̄gèkèʒnèn^o 2 gènerkedètècbè v̄gèkèʒnèn^o Es azoc kic Susis varosaban az
ɔldɔklést tottèkuala xiiij napō 2 azō honac xiiiij napan az ɔldɔklèsbèn m̄v̄uèl-
kèttèc tizenɔtɔd napan ɔldɔclèni mēgʒɔtènèc 2 azert azon napot ʒerʒettèc
gènerkedètèkn^o 2 viġasagoknac ièlès innèpèiè Asidoc ke^o kic anem kɔ-
falos varasochā 2 faluchā lakoznakuala Adar honac xiiiij napiat ʒèrʒèc vèn-
dégsgèbè 2 ɔr̄ɔbè vghog abban viġagganac 2 eggic masiknac | èrèʒièc ètkècn^o
ε ètkèkn^o r̄èʒèit 2 gènerkedètèkn^o r̄èʒèit, Es vg Mardocheus mēgira mēd
èʒékèt 2 bɔtɔckèl foglaluā èrèʒtè a' sidoknac kic kiralnac mēden videkibèn
lakoʒnac vala mēd kɔʒèl valochoʒ 2 mēd mēʒʒè valochoʒ hog Adar honac
tizen nègèd 2 tizen ɔtɔd napiat j̄nnèpèkèrt vènèc 2 èʒtèndɔn^o mēden for-
dolattaban iġèn nag tiztèssèggèl ʒolgalnac mēt a sidoc az ɔ napochan gɔʒɔ-
dèlmèʒtèkm̄g^b ɔ èllènsègèkèt^a ɔmagokat Es siralmoc 2 gəʒolattoc ɔr̄ɔbè 2 vi-
ġasagba fordeitattac. hog èʒ napoc lènen^o gènerkedètèknèc vi napi 2 viġa-
sagoknac napi hog ègèmbè egmasnac èrèʒtènèc ètkècn^o r̄èʒèyt 2 ʒègènékn^o
aiandoklakat adnanac Es véuèc asidoc ièlès ʒokasba mēdènékèt mèllèkèt
az v̄dɔbèn kèʒdèttèn^o vala tēni 2 mèllèkèt Mardocheus lèvèlèckèl parāolt
vala tēni Mēt Aman Amadatinac fia Aġág nèmʒètèbɔl a' sidoknac èllènsègè
2 èllènkèdɔiɔ ġondola ɔ èllènè ġonoʒt hog ɔkèt m̄gɔlnè 2 èltɔrlènè 2
èrèʒtè Furt ki m̄v̄ nèluɔkɔn mōdatic nilnac Es èʒ vtan Hèster bèmènè
kiralhoʒ onʒoluan hog ɔ ġonoʒ kizlèlètè kiralnac lèuèliuèl mēgsèmeitet-

nènèc. z a gonoz mèllèt a sidoc èllèn gondoltuala fordeitatnèc o feière
 Es èz vtan z ot z o fiajt zègèzèc akerèztrè. z. az vdotol foguā èz napoc
 nèuèztètèn? Furīnac x nilakè Ažèt hog Fvr az az nil az èdèbè èrèzètè-
 tètuala || ç mēdenec mèllèc lottèkuala eplaba x èkònon? tartalmaban tar- 36. dik levé
 tatnac valamèllèkèt zènuèttèn? z mèllèkèt èz vtā változtattac vottèc asidoc
 o reiaioc z o magzattokra z mēdenèckèl kic o zèrzètèckèl akartanac
 èggèsolni hog sēkinèc ne illèc èkèt napokat ièlès innèplesnèlkvl èlmni
 Kikèt iras val z èztèndokn? egèb idej kòuètn? omagoknac zònètlèn for-
 dolatocban Èzèc ānapoc kikèt sonha sem egfèlèdèt èlnèm tòròl z mēden
 nènzètèc zolgallac kic è vilagnac mēden videkibèn vadnac. z eg varos
 sinl kibèn Furīnac napi x nilakè nè tartassanac asidoctol z omagzattoc-
 tol. kic è eèie cerimoniaackal kòtòztètèn? mē Èster kiralne Abialchèln?
 leana z sido Mardocheus mas eplat z iranac hog mēden zèrèlmèl èz nap a
 iquèdò vðòbèn ièlès ynnèppè zèrzèttètnèc Es èrèzten? mēden sidochoz
 kic Asuerus kiralnac az huzon hèt videkibèn lakoznakuala hog vallananac
 bèkèsèget ç fogadnanac igassagot tartvan nilaknak napit z o idèiebèn
 orqmèl zolgálnac mikèt Mardocheus z Hèstèr zèrzèttèkvala z azoc fogadac
 tartanioc onqmagoc z o magzattoctol bòitokèt z vùoltèsekèt z nilakna
 napit z mēdenèkèt mèllèk è kònonèc Histoiaiban tartatnac ki Hestern?
 hivattatic z ctj

r

a Suerus kiral ke^o mēden földèt 2 tēngérn^o mēden zégétit teue

A ado ala kin^o èrosségè 2 fèiedèlmségè 2 mèltosaga 2 mag'assag'a
 kiuèl felmagasztata Mardocheust mégirattattac Medosoknac 2 persajaknac
 kōuocbèn Es miképpèn Mardocheus sido nēmzètbeli masod lōt legén
 Asuérus kiraltol 2 nag a sidoknal 2 nag o at'afajnac népènel kèrèsuèn
 iokat o népèn^o 2 bèzèluē azokat mèllèc o magzatt'anan iln'uala békèségèrè
 mèllèc vadnac az hebér kōnōbèn tèllès hüttèl ki ièlètèttèm Èzèc ke^o
 mèllèc mōdatnac iruā lèltèm a még'hirdètèt auag ièlètèt kōnōbèn mèllèc
 g'orog' nèluèn 2 bōtōcbèn tartatnac Es azon kōzbe èkōnōn^o végè vtā hozat-
 tatikvala è kapitulum kit m'v zokasonc zèrent Obelo x ñas figura alat
 ièlètèttücmg̃ Es mōda Mardocheus istèntōl lōttèn^o èzèc. mégèmlèkèztèm az
 alomrol. mèllèt lattā vala vgā èzenèkèt ièg'zōt. 2 sēmi azocbol hiv nem volt
 kilènèd forras ki nèuèkedèc a^o forlōba 2 vilag'ossag'ba 2 napba fordeitatèc
 2 soc vizècbè arrada Ester az kit kiral vōn fèlèsèggé 2 akara kiralne az-
 zōna lēni Akèt sarkanoc kè^o èn vagoc 2 Aman. anèmzètèc kic egbè gylè-
 kéztèkuala Èzèc azoc kic sidoknac nèuèt èrōkōttènèc èluèztèni || èltōrlèni
 Ènnèmzètèm ke^o Isrl ki vūoltōt vrhoz 2 vr mégzabadeitotta onépèt Es
 mégzabadeitot m'vncèt mēden gonozōctol. 2 tōt nag ludakat 2 ièlès ludakat
 nèmzètèc kōzōt 2 kèt birodalmakat parālolt lēni eggèt istèn nèpeie 2 mast
 mēden nèmzètèké mōnaic birodalm zèrzsèbè iōt Imar az vđōtōl 2 naptol

foguā istèn èlõt mēden nēmzètèkn^o 2 mēgèmlèkèzèt vr ònèpèrøl 2 irgal-
mazot 9 oròklètèn^o Es mēgtartatnac ènnapoc Adarnac honapiaban èzen
honac xiiij^o 2 xv^o napan mēden zèrèlémmèl 2 oròmèl az ègbè gvlèkèzèt
nèpn^o egsèrègèbèn tonabba Isrl népèn^o mēden nēmzètibè

x j

xj.

n Ègèd èztèndòbèn Phtolomeus 2 Cleopatra orzaglatóc Dosiheus
N ki papnae ki papnac 2 leuiticus nēmzètèbèlinèc valla vala 9 ma-
gat 2 Phtolomeus 9 fia hozac èl Fvrim eplat Irlimbè kit mōdanac mēgma-
garazotnac lènni Lisimahustol Phtolomeus fiatol Es èz kèzdèt vala a kihir-
hèttètèt zèrzsèbèn. ki sem a' sido kònbèn 2 sem ègtolmalozonal mōdatic
Az igè nag Artaxers orzaglatóc masod èztèndèiebèn. nisan honac èlõ
napiā Mordocheus Jajari fia Semej fiaie Benjamin nēmzètèbøl lata almat
sido èmber ki lakozikuala Susis varosaban nagferfiv 2 kirali hazbèli èlõc
kõzõl valo, Vala a fogsagbèlièc zamae kõzõl kikèt Nabudono^r Babillonianac
kirala eluõt vala Ihrlimbøl Jekoniassal Juda kiralaual 2 èz volt 9 alma |
Jèlènènèc zozatoc zaigasoc 2 meñ gorgèsèc 2 föld indolas 2 haborolat földõn
Es ime kèt nag sarkanoc 2 kèzèc egmas èllèn viadalra kikn^o vuõltesèrè
mēden nēmzètèc mēgyèttèc rëzèttèc hog vionanac igazaknac nēmzètè èllèn
Es vala ānap sètètsegèkè 2 haborosagè törödèlmè 2 gètrèlmè 2 igè nag
felelèm földõn Es mēghaboreitatot igazaknac nēmzètè feluèn 9 gonozokat 2

kézeitétét halalra Es vüolten^o vrhoz. 2 azoc vüoltuén kilénéd forras nè-
 nekédéc nag fołoba. 2 soc vizècbè arrada Vilag'ossag' 2 nap tamada fel. 2
 az alazatosoc vig'adanac 2 még'marac adil'oségeséket Kit miko^r Mardocheus
 latot volna 2 felkolt volna o agabol gondollauala mit istèn tēni akarna 2
 zégèzuén vallauala o èlméiebèn kéuāuan tudni mit iègzènè az alom,

x i j

a 3on v'obèn ke^o lakozikuala kiralnac tèrémèbèn Batataual Tha-
A rual kiralnac mèddoieuèl kic apalotanac aitotartoÿ valtānac Es
 mikor mégértettè volna o gondolat'okokat 2 zorg'almassag'okat zèrèlmèsbèn
 meglattauolna még'tanola hog Artaxers kiralra èrokodnènèc kèzèkèt vètniee
 èrèztèniec 2 kiralnac èdolgot mégizènè. ki mōnokrol kèrdèszètn^o vallasat
 vèuén halalra parā'lola vitètni. Kiral ke^o a meĽ lotvala ira èmlèkèzètec^o
 dolgaba kōuèibè || Dè es Mardocheus èz allatnac èmlèkèzètét irasocba ada
 2 parā'lola nèki kiral hog a palotanac tèrémèbèn lakoznèc aduā onèki è
 vadolasert aiādokokat Aggeos Aman kèdég' Amadati fia vala dil'oséges kiral
 èlot 2 akara artani Mardocheusnac 2 o népènèc kiralnac kèt mèddoÿert
 kic mégolèttèttèkuala Èz èddeg'lèn rokon valo phemiū a· mèllèc kouè-
 tèt^o a hèlèn vèttèt^o vala hol iruā vagō a· kōn'obèn 2 èlragadac o
 vagokat auag o iavokat mèllèkèt lac a még'hirhètét zèrzesbè lelt'oc Èz
 eplanac ke^o èvolt èxèplara,

x i i j

i Gen nag kiral Artaxarses Indiatolfoġvan Ethiopiaiglan 3a3 hu3on
I hèt vidèkécbèli fèiedèlmèkn^o biraknak kic 9 vrasaġa alat vadnac
 k939nètèt mōd Mikoron èn soc nèmžètènèc parāLolnèc 2 mēd è3 vilāġot
 èn vrasagō ala alaznā sēmikeppē nem akarèc èn hatalmā nagsaġaua^l žerènt
 vižhaèltèttètnèm Dè kègèlmèssèġġèl 2 lassosāġgal ènnèkem alaztakat birnom.
 hog mēden fèlèlènèlku^llon èlètèkèt Lèndèssèġġèl altal mēnèc hog mēden
 halalasc aieitatot bèkèsèġġèl èltèttètnèn^o Èn ke^o kèrèsuèn èn tanaloc
 simtol mikèppèn è3 tèllèsedhètènc bè. eg ki b9lèsèġġèl 2 hutètèl mēde-
 nèkèt fell9l mul vala Es vala kiral vtā masod | Aman nèu9 ièlèntè ènnèkè
 mēd èf9ld vilagaban èlhimlèt nèpèt lèni ki vŷ t9ruènèckèl èltèttètnèn^o
 2 mēden nèmžètèkn^o 3okasa èllèn teuē kiraloc pānLolattat mēgatalna 2
 mēden nèmžètèkn^o eggèsèġġèt 9 o3lasockal mēgt9rnè kit mikorō mēgta-
 noltōc volna latuāc egdagalos nèmžètèt mēden èmberi nèmžèt èllèn vi33a
 valo t9ruènèckèl èltèttètvèn 2 mŷ parāLolatīknac èllènè mēni 2 mġhabo-
 reitani mŷnèk9c alaztakatot vidèkekn^o bèkèsèġġèt 2 èġġèsèġġèt ParāLoloc
 hog valakikèt mutatād Aman ki mēden videkekn^o fèiedèlmè 2 kiral vtā
 masod. 2 kit atāc hèlèn tižtelt9c mŷtatād. 9 fèlèsèġġèkèl 2 ġèrmèkèckèl
 èlt9rlèssèn^o 9 èllènseġġèct9l. 2 a3oc k9339l egn^o se kègèlmèžien èièlès è3-
 tènd9nèc xij^o houaban Adarnac xiiij^o napian hog è3 iġen v^btalatos gonoz^a
 nepèc egnapō poclocha 3allanaclè mēgaggac a mŷ vrasagōknac bèkèsèġġèt

mèllèt mèghaboreitottakuala Èz èddèglèn èz eplanac exēplara Amèllèc
 kquèttètn? èhèl vtā lèltèm iruā hol oluastatic Es Mardocheus èlèrèd-
 vèn tōn mēdénèkèt mèllèkèt nèki hēster parāoltuala Dè maga nīlèn?
 az hebèrèknèl 2 mēdénèstol sem eg tolmaloloknal nē mōdatnac Mar-
 docheus ke? onzolla vrat megèmlèkèzueñ omenden mīuèlkèdètirol ||
 mōda Vram vram mēdenhato kiral mēdénèc te hatalmadban vèttèttèc
 2 nīlèn ki te akaratodnac èllènè alhasson ha zèrzendèz mīvkèt mègzaba-
 dèitanod legottā mègzabadolōc te tōttèd mēnèt 2 földèt 2 valami mēnèc
 kèrèngètèbèn tartatic Mēdénèkn? vra vag 2 nīl ki te nagsagōd èllèn allon
 Mēdénèkèt esmèr 2 tué. mēt nē kèuèlsègert 2 bozozosagert 2 valami di-
 losegn? kèuāsagaiert tōttèm èzt hog nè ýmadnā èz igè kèuèlsègō Amāt
 Mert Isrln? ýduossegeiét o laba nomit 2 oromost volnèc megapolnom Dè
 fèlèc hog èn istènènèc tíztèssègèt èmbèrbè nè valtoztatnā 2 hog sèkit nè
 ýmadnèc èn vrātol mègvaluā Es ma vrā Kiral Abrahānac istènè irgalmazih
 te nèpèdn? mēt mīv èllènseginc elakarnac mīvkèt vèztèni 2 te orokodèt
 èltōrlèni Nè vtallad te rēzèdèt kit mègualtottal Egiptōbol Istèn halgāsdmèg
 èn onzollatomat 2 lég kègèlmès te oroklètèd rezen? 2 kōtèlèn? 2 fordohad
 mīv siralmōkat orōrè hog èluèc dilèriuc te nèuèdèt vrā 2 nè rèkèzièdbè
 tègèd dilèrōkn? zaiokat Es mend Isrl ègènlō èlmèuèl ýuoltō vrhoz azèt
 hog onèkic ièles halal ièlèn volna |

e S Hester kiralné azzon vrhoz futa feluén a vèzedèlmèt mèl ièlèn
E vala . Es miko^r lèvèttè volna kiralne ruhait siralmaknac 2 gazolat-
 nac kèzolt 9lt0zètèkèt v9n . 2 a kvlomb kènètékért hamuual 2 ganèual t9lte
 bè 9 fèiet 2 9 tètet alaza b9it9ckèl Es menden hèlècbèn kicbèn el9^r 3okta-
 uala vi9attat haiai ki 3agatasaua1 t9ltébè Es onzolla vala Isrln⁹ vrat istènet
 mōdvā En vram ki tenen magad vag mŷ kiralōc sègèl ènge! egèd9l valot . 2
 kin⁹ t9llèdt9l mègualuā sem eg sègedèlmè nīl egèb . èn vèzedèlmèm èn kè-
 zèmbèn vagō Hallottam èn aātol hog te vram v9ttèduolna Isrlt mēden nèm-
 zètècb9l . 2 mŷ aġainkat 9mēdèn mègè valo 9règ9bib9l . hog birnad az 9r9cke valo
 9r9clètèt Es t9ttèl nèkic mikèt bèzèllèttèl Bŷnh9tt9c te zèmèlèdbèn 2 azert at-
 tal mŷnket mŷèllènsègīknèc kèzèbè mert 9 istènèkèt b9l9ltūc Iga3 vag vram 2
 ma nē èlèg 9nèkic hog mŷnket kèmēsèg9 3olgalattal nomoreitnacmē Dè 9 kè-
 zèkn⁹ èrèièt baluañoc hatalmanac alaitac Te i9eresidèt mègakariac valtoztatni
 2 te 9r9kdèt èlt9rlèni 2 tègèd dilèr9kn⁹ 3aiokat bè rèkèztèni 2 te tēplomod-
 nac 2 oltarodnac dil9sègèt m9goltani . hog || m9gnissac nèmzètèkn⁹ 3aiokat hog 40-dik levél.
 9 baluañoknac èr9ssègèt dilèrièc . 2 tèsti kiralt p̄dikallanac 9r9kiglèn . Nè
 aggad vrā te estapodat azoknac kic nèm vadnac hog nè mèuèssèkmèg mŷ
 romlasonkat Dè fordehad 9 tanalokat 9n9 reiaoc . 2 9tèt ki mŷ reianc kèz-
 dèt fènélkèdni èluèzèssèd Èmlèkèzièl mèg vram 2 mutassadmèg te magadat
 mŷnèk9c mŷ t9r9dèlm9kn⁹ idèien . 2 vram istènèkn⁹ kirala ag ènnèkèm bi-
 3odalmat . 2 mēden hatalōnac vra ag kèllèmètes bèzedèt èn zāba èz orozlānac

zémèlè èlòt 2 valtoztassad èl 9 zvuèt mvèllènségõkn? gvlõsegerè . hog 9 es èluèzien 2 ègèbèc kic kic 9nèki ègètten? Mv̀nkèt ke? zabadochm̄g te kèzèd-bèn . 2 segèh èngè? sem eg ègèb sègedèlmèt nē vallot ha nē lac tègè? vram ki valla3 mēden tudomāt 2 èsmèrèd mert gvlõlõm a3 hamissaknac dilõsègèt 2 vtalõ a kornèkèzètlenèkn? agat 2 mēden idègènèt Te tudod èn bètègsegèmèt 2 èn zvksegèmèt mèl vagõ èn fèmén hog vtalom kèuèlsègn? iègèt 2 èn dilõse-gè? mèl vagõ èn fèmén . èn mègièlènètèn? napiban 2 vtalom a3t mikent nèm-be? vèrèuèl mègfertèztètèt ruhat 2 nē viselém èn lèndèssègèn? napiban , | 2 nem 9ttèm Amõnac a3talan . 2 nē kellèt ènnèkém kiralnac vèndègsegè . 2 nē ittā a3 aldozatoknac borat 2 sonha nē vigadot te zolgalo leañod mitõlfogua idè hozattattā mèd è ièlès napiglan . hanè lac te bènnèd vrā Abrahānac istè-nè mèdènèc fèlèt èrõs istèn Halgassadm̄g 9 zauokat kic sem eg ègèb rèmèse-gèt nē valnac 2 zabadochmèg mv̀nkèt a? kegètlenècn? kèzèbõl 2 mèlmèg èn-gè? èn fèlèlmètõl Ètoldottakat 2 a mèghirhètèt zèr3èsbèn lèltèm ,

x v

e S parālola nèki nē kèt hanè Mardoheõ Èstern? hog bèmènè kiralhoz
E 2 kèrnè 9nepeièrt auag 9hazaièrt Mõda èmlèkèzièl mèg te alazatossa-gõdnac napirol mv̀dõn èltètètèt èn kèzèmbèn . mèt Aman kiraltol masod èm-bèrrè zèr3ètètètèt bèzèllèt mvèllènõc halalra ýmaggad vrat 2 bèzèl kiralnac mv̀-èrtõc 2 zabadèchmèg mv̀nkèt halaltol . mèt èzèkèt es mèllèc ala vètètètèn?

a hētuen tolmalolocban lèltē Harmad napō kèḏ lèvétè ḡ oltōzètènḡ ruhait z meḡkōrnèkèztètèc ḡ dilōsègèuèl Ec midon kirali oltōzèttèl fènlènèc z ýmatta volna . mēdènèknḡ biraiat z a3 vduḡzeitḡ vrat von kèt zolḡalo lañokat z valobizō èggikrè tama3kodotuala mōnal a' gènerōsègèrt z ānag genḡèsegèrt nem visèlhètèniè Amas zolḡalo || lañ keḏ kouètiala ḡ a3zōnat a' földon hordozo ^{41. dik levél} ruhakat feltartuā Ḡ kèdég rosa zinḡ zémèllèl meḡotōztètuen z vig z fènlḡ zémèckèl ḡ zomoro z nag felèlemmèl meḡzoreitatot èlmèièt èlènèzti vala A3èt mēden aitokon zèrèuèl bèmèuèn allapèc kirali èllèn hol a3 vluala ḡ orzaga-nac zèkin kirali ruhacba oltōzuē . z Arānal z dragalatḡ kouèckèl fènluen . z vala igèn fèlèlmès zémèllèl Es mvdon felemèltè volna ḡ orcaiat z omèllènḡ haragiat èḡo zémèckèl mutatta volna meḡ Kiralnè a3zon le èsec z sarog zinbè valtozuā meḡfarraduan a' fèièt a zolḡalo leāra haita Es istèn akiralnac zèllètèt igè nag kègèsègbè fordeita Es siètuē z feluèn felzokèc ḡzèkibḡl z ḡtèt kariāynal fogua tartuā miglèn meḡ b ḡnḡnbèlè fordolna ~~ḡzèllètè~~ èz igèckèl kḡnḡrgètiala Mit valla3 Ester èn vagoc te atadfia nè akaryh felnèd . nè halzmḡ Mèt nem te èllènèd zèrèttètèt ètḡruen dè mēdènèc èllèn A3èt vèpièl idè z illèssèd èz estapot Es mikor a3 vèztèglènè véuè a3 aran vèz3ḡt z vètè ḡnakara z meḡapola ḡtèt z monda Mirè nem zola3 ènnèkem Ki fèlèlè Vram latalac teḡedèt mōnal istènnḡ ~~oreaiat~~ Angalat z meḡhaboreitatec èn zvuèm l te dilōsègednḡ felèlmètḡl Mèt igèn ludalatos vag vram z te oréad tèllès malaztockal Es mikor bèzèllènè esmég le èsec ḡ mōnal lèlèknèlkül lḡn Akiral keḏ haboroltatikuala z omèdèn zolḡay' vigaztallakuala ḡtèt zctf

C a p i t u l o m t i z e n ~~k è t è d~~ h a t o d

a Rtarxes kiral èplāianac exēplara mellékert asidokert 9 orzaganac
Amēden vidékibè èrèztè è sinlèn az heberéc kōuèbèn Artarxésés nag
 kiral Indiatolfoguā Ethiopiaiglan 3az huzon hèt vidékéknébèli hèreégèknè 2
 fèiedèlmèknè kic m̄v parālolatōknac èngèdnè kōzōnètèt mōd Soc fèiedèlmèc
 iozaggal 2 tiztesegggèl kic 9bèleiec adattattac vizha èltèttèc kèuèlségbèn . 4
 nē lac kiralo knac alazkottakat èrōkōdnè mègnomoretani anèkic adatot di-
 lōsegèt nem visèluè dè azokra kic attac farāgnac alnoksāgot : sem èlégèttèk-
 mēg halalatokat aduā a iol tètèlékrōl 2 9bènnèc valo kègèssègnè tōruènèt
 mègtōruèn Dè alaitac 9magōkat èltauoztatni a mēdènèc lato istènnè tōruènèt
 es Dè ānè balgatagsāgba tamattanac hog azokat kic a nèkic adatot 3olgalatot
 zèrèlmèsèn tartac || 4 mēdènèkèt vg m̄vùèlkèdnè hog mēden dilèrètnè mèl-
 toc lègnè 9hazugsāgoknac gylèkèzèseuèl èrōkōdnè èlfordeitanioe M̄vdōn fè-
 iedèlmèknè fvlōkèt 2 ègèbèkèt 9tèrmèzètèbōl alaituan egvgouèknè alnac la-
 lardsagockal mèglallac Mel allat az o Istoriacbol 2 bizoneitatic . azocbol es
 mellèc egmēden napon lèznè mikèppèn nèmél gonozoknac kizlèlètècbōl ki-
 raloknac zèrèlmèc 2 mègfertèztètnè Azert mēden vidékéknè békèsegèrōl
 mègkèl latnōc . se akariatoc alaitanatoc ha külōmbèkèt parālolōc hog m̄v èl
 mēknèc aprosāgaból iōnō Dè idèknèc m̄ièmōsegèbōl 2 zvkèségèbōl hog kōzōn-
 sèges iozāgnac kèllèmètessegèrè mōdhatna tōruent . hog niluaban mègèrèlètèc-

mit tanoltōc Aman Amadatinac fia 2 èlmèieuèl 2 nèmzètèuèl Macedoniaj 2 idègè Pèrsajak vèrètōl 2 mvkègèssègōckèt mēgfertèztètèuē 9 kègètlèn-sègèuèl 2 zarādoc mvtōllōnc fogattatèc 2 èz vtā 9bènnè èmbèrsègèt meg-bizoneituāc. hog mv atanknac hiuattatnèc : 2 . ýmattatnèc mēdenèctōl kiral vtan masod ki dè magafelmagažtatasnac dağaduanauual annèra èmèlkedèc fel hog mükèt orzāgōnctōl 2 zèllètōnctōl èrōkōdikuala mēgualāztani | mèt Mardocheus kin? húsègèuèl 2 iozagiual èlōnc 2 Estert mvtorzagōknac tarsat 9mèdè nèmzètèuèl nēmīèm9 vÿ 2 halhatatlan ènlèlkedètes alsaggal kèrè halalra mēd èzèkèt gōndoluā hog azoc mēgōlèttètèuē alnolkodnèc mvtmagōkrol es 2 persajaknac orzāgāt valāžtožtatna Macedoniajkeba Mv ke? halalasc k9žott mètōl gōnožbtol a halalra adatot sidokat mēdenèstōl-fogua sem egbynèn nē leltuc Dè meg az èllèn igaz t9ruèbèn èlōkn? 2 a felsèges 2 igen nag 2 mēdenkor èl9 istèn fiāynac kin? ioltètètèuèl 2 mvtafainknac 2 mvtnek9c adattatot èz orzāg 9 9rižtètèc mēd maiglan Azert alèuèlèkèt kikèt èn nèuèm alat az èrèztèt vala tuggatoc mēgsèmi9l-tèkn? ki bñnèrt 9 es ki alnalkodot 2 9mēden rokona az akazto fakon fvgn? è varosnac x Susisn? kapui èl9t Nē mv dè istèn 9nèki mēg-forbatluā mèllèt èrdèmlèt Dè magā è parāolat mèllèt most èrèzt9c mēden varosochan èlèuè vèttèssèc . Asidocnac illèc èlnic 9 t9ruènèc-kèl Kicn? tartoziatoc lēniec sègèdèlm9l hog azokat kic 9magokat kèzeitèttèkuala 9halalokra mēg9lhèssèc a xij honac ki hiuatic Adarnac xij? nāpian Mert èz žomorosāgnac 2 siralmnac nāpīat amēdenhato

level. istèn fordeitot||ta nèkic orōbè Azét tv es ènnapot vallatoc égèb innèpna-
 poc kōzibè z zolgallatoc otèt mēden vigasággal. z touabba mēdénéc még
 ésmértessènéc kic Persájaknac huon engēdn? ohūsegékét méltan valo ér-
 démét vēniéc kic ke? alnalkodnac o orzágoknac èluèzniéc obvnykét Mē-
 den videc kèdeg z varos mēl nēm akarād rézès lēni èièles innèplésbè tōr-
 rēl z tvzszèl vèzien èl z ig èltōrlesséc . hog nè lac èmbéréknéc dè vadak-
 nac z felèlém légē orocke az vtalasnac z az èngédèlmètlénség? pel-
 daiaiert zcf

M a c h a b e u s.

t **T**Ortenec ke^d hèt afafiac 2 o ānockal o³uo mēgfogattac kenžereitēt-
 niec kiraltol vērēsegeckèl 2 bika borbol alkotot ostorockal gètrèt-
 tētūē di³no husokat ēni istèni tōruèn èllèn Eg kèdég a³oc k^o33ol . ki èl^o vala
 ig mōda Mit kèrdéz 2 mit akar³ tudnod mvtollōc. kèzèc vagōc inkab mēg-
 halnōc hog nē . m^v hazankat 2 istènn^o tōruènēt mēgtōrnōc Es vg a kiral
 mēgha³raguā parālola sèrpènokèt 2 èré fazakakat meggerièztèni . Kic . lēg-
 ottan mēggèrièztètuen parālola ānac ki èl^o 3olt vala nèluèt èlmètēni 2
 fèienèc bōrèt levōni 2 kèzèin^o 2 labāynac v^yait èlmètēni o ègèb attafia^y
 2 āna nèzueiec . 2 mikor i^mar mēdènéstol èktèlènnè lot volna parālola
 a tvzèt o^règèitèni 2 mēgleh^ot a sèrpènobèn gètrèni Kibèn mikoron hozia
 getrèttètnèc ègèbi ānokual o³uo ègèmbè egmast onzollakuāla èr^ossèn mēg-
 halnioc mōduan Vr istèn igassagot nèz 2 mēguig³altaltatic m^vbènnōc mi-
 kèppèn a³ ènèkn^o vallasa miat mēgmondotta Moyses Es o zolgaibā mēg-
 uig³altaltatic Es ig èl^o a mēghaluā a³ōkeppē a masot vizikuala mēgka-
 romlatra 2 o fèièynèc bōrèt haiaiu³al o³uo léuonuā kèrdikvala ha èlèztèb
 ènèc hog nem mēd o^rtèstèbèn menden tagi zèrèt gètrèttètnèc Es a³ fèlèl-

uén atái zóual monda Nem tezem azét || mé^t èn atamfia kemēség^o gètrèl-
 mèt zènuèdet kouètèt nem tagadom még vrat azét èz amasod helen az
 èlön^o gètrèlmèt véuè . z o vtolso zèllètèbèn iutuan ig mōda Te fertèzè-
 tæsség^o valobizon è világban mükèt èluèztéz^é dè èz vilagnac kirala mýnkèt
 otóruéneiert mǵholtakat az oroc èlètn^o felkèlètèbèn felkolt Ènn^o vtāna
 a harmadic karōlattatikuala. z. o nèluèt kèruē hamar ki vètè z kèzeit al-
 hatatost ki tèrièztè . z bizodalmaal monda Menböl birom èzekèt dè is-
 tèn^o tóruenèiert èzekèt es még v^talom mért rēmélèm èn magamat èzekèt
 otóll^o vènem . vghog akiral z kic o vèlè valanak ludalkodnakuala èz
 ifionac èlmèièn hog mōnal sēmie tartana ègètrèlmèkèt Es ig è méghaluan
 a nègèt buseifakvala azōkeppèn getèruèn Es mikor iīmar halalan volna
 mōda Job èmbérectól halalra adattatunā istèntól rēmēségèt varni . z èsmǵ
 otóll^o felkoltètni . mé^t te nèkèd felkèlèt èlètrè nèm Iézè Es miko^r az
 otódot èlhoztakuolna gètrikuala otèt z az tèkèntuē mōda oreiaia Èmbérec^b
 kó³ot hatalmat valla³ . iollèhèt mǵtórètènd^o vag . tészèd amit akar³ Ne^a
 akariad alaitaōd mý nèmzètönckèt istèntól méghagattatotnac . te kè^d èngè-
 dèlmèst zènuèggèd z méglatod onaghatalmat mikèppèn tegedèt z te mag-
 zatodat gètri Ènn^o vtanna ahatodot | hoziakuala z az kèzdè méghalni ig
 mōda Ne akarý heiba téuèlgènèd Mert mý mýnōmagōkért zènvèggüc èzt
 býnhquèc mý istènōcbèn z méltā valo ludalatba lottèc mýbènnōc , Te kèdèglèn
 nè alohad iquèdquol te magadat gètrèlemnèlkülön hog istèn èllè kèsértèttèl
 vionod Az igè felèttè ludalatos ana kè^d z iok èmlèkèzètèn^o méltó ki

9hèt fiajt napnac egidèiebèn nèzuē èluèznièc io akarattal visèliuala a rè-
 mēségért mellèt istènbèn valuala Egmēdenikèt ouzolla vala 9n nèluèuèl
 èrössèn bètèlvèn b9hlèsèggèl 2 nèmbèri gōdolat alat ferfiv èlmèt visèl-
 uē mōda azoknac Fiajm Nē tudom mikèppèn èn mèhèmbèn ièlèntètèc
 sem attā èn tv nèktèc alet a tètèc a zèllètèt 2 alèlkèt ç . az èlètèt : 2
 tv egmēdentèkn? tagit nem èn zèrzettèm Te èzuilagnac tètècèio ki èm-
 bèrnèc zvlètètèt zèrzettè 2 ki mēdenèkn? lèltè kèzdètèt 2 az zèllètèt 2 az
 èlètèt tvnèktèc èsmèg mégagga irgalmassagggal mikèt ma tvn9magatokat
 9 t9ruènèrt megutallatoc Anthiohius kèdèg alaita vala magat ègèm-
 bè mègutaltatni 2 boz3ontasnac zauauual mègutaltatotnac Mikor mèg-
 lèn az ifiab vgan volna nem lac igèckèl onzolla vala dè es èseuèl
 èr9seitiuala 9tèt kazdagga 2 bodogga tenni 2 afaÿ t9ruènèkr9l èlu-
 toztatua baraitaia vallani 2 kèllèmètèssègèkn? vagat 9nèki adni Dè
 mikor mēd èzèkrè az ifio sēmikèppèn nem hailana hiua a kiral || 9a9nat 45-dik lev
 2 kizlèli vala 9tèt hog èz ifionac lènè m9zabadolasara Mikor ke?
 soc igèckèl 9tèt onzollotta volna igèrè 9 magat 9fiat kizlèlmi Es vg haila
 9hoziaia mègmèuètuē akègètlèn fèiedèlmèt mōda hazaj 3oual Fiam irgal-
 mazÿh ènnèkèm ki tégèdèt kilèné honapochan èn mèhèmbèn visèltèlèc
 2 tètèt harom èztènd9cbèn attam 2 èltèttèlèc 2 ez ènnè èlètbè nèu èltèlèc
 Kèrlèc èn zvløttèm hog nèzièd mènèt 2 földèt 2 mēdenèkèt mèllèc 9b èn-
 nè vadnac . hog mègèrlèd mèt azokat istèn sēmib9l t9tt9 2 èmbèri nèm-
 zètèt vg t9t . hog nè fèllèd èmèzarost: dè te afa9fiayual melto lèg ha-

Ialt fogadnod . hog az irgalmasatbā végeléc ~~titok~~ tēgedet te atadfiay-
 ual Mikor ēzēkēt még az mōdana monda az ifiv. Kit vartoc nem engēdec
 kiral parālolatītanac dē tōruē paranlolatītanac mēl m̄vnēkōc adatot Moý-
 ses miat Te keḏ ki lottel mēden ḡonossagnac lēlōiē az ēberēkrē . nē
 tauoztatod ēl istēnnē kezēt Mert m̄v ēzēkēt m̄vb̄nōkērt zēnuēggūc .
 ha m̄vnēkōc m̄vfēgēlmōkērt z poreitasonkērt m̄v vrōc istēnōc kēuēsē meg-
 haragut dē ēsmēg mēgēmlēkēzic z mēgēggēsōl o zolgaiual Te kēḏ oh fēr-
 tēzētēs z menden ēmbērectōl b̄nōsb . ne akarih heiaba felmagāzatatnod
 hiv rēmēsēgēckel o zolgaira megharaguā | Mēt mēg a mendenhato istēnnē
 z amēdēnēkēt nēzō itelētēt nē tauoztattad ēl Mērt ēn atāfiay ma kēuēs
 sērēlmēt zēnuēdueiec az oꝛoc ēlētne tēstamētoma ala lottēnē Te kēḏ is-
 tēnnēc itelētēuēl te kēuēlsegēdnē igaz gētrēlmēt mēgfizētēd Én keḏ mi-
 kēt es ēn atamfiay ēn lēlkēmēt z tēstēmēt adom m̄vafainknac tōruēneiirt
 ýmaduam vrat m̄v nēmzētōknec hamaraban kōnōrōlētēsse lēni . teged keḏ
 gētrēlmēkkel z vērēsēgēckel vallanod . hog lupa o oꝛon maḡa istēn Én
 bēnnēm kēḏ z ēn atamfiayban a mēdenhatonac haragia mēgzōnic . mēl
 m̄v nēmzētōnkrē igazan hozattatot Tahat akiral haragba ḡeriēdē . errē
 mēdēnēc felēt kēmēbē fēnelkedēc , Meltatlan vēuēn o maḡat mēgmēuē-
 tētne Es vg ēz es tiztan halamḡ . mēdēkēt vrban bizuā Vtolzēren keḏ
 ofiay vtan az ana es mēguēgēzētētēc Azēt ēz aldozatokrol z mēden fēhē-
 gētēsēkrōl kēgētlēnsēgēkrōl ēlēg mondatot zcḑ .

e Leazarus azét eg az elebèliècbèli irastudochbol mégèlémét èlèttèl
 valo férfir. 2 zémèllèl èkés mégènilt zauval megfarraduā kènzèrei-
 tètikuala dizno hust ènni Es az inkab diloségés halalt || valazta hog nē 46-dik levél
 a diloséges a fertezetes èlètét Akarattá zèrèt èlèuè mégèn vala agètrèlèmrè
 Nèzuèn ke? mikèppèn kèllènè èlèuè mēni èngédèlmèst zènuèduèn zèrzè hog
 èz èlètn? halalaiert magat alkolmatlanocba nè èrèztènè Azoc kèdég kic ièlèn
 alnakuala hamis irgalmassaggal ròmoltètèn?mē è férfirnac règi baratsa-
 gaiert titkō véuen 9tèt kèrn? vala husokat hozni kicvèl illikuala èltèt-
 tètèni hog tètètèné ètèt az aldozatoknac husibol mikent kiral parā-
 loltuala hog è tèuèn halaltol mégzabadolna 2 è férfirnac règi baratsaga-
 iert tèzikuala 9 vèlè èz èmbèrsèget Es az kèzde gèndolni 9 èlètenèc 2
 vènségèn? melto magassagat 2 9nèmességèn? 9zsèget . 2 9 gèrmèksègèt9l
 foguā valo io naiasskodattat . 2 a scèt t9ruèn zèrèt valot ki istènt9l
 zèrèttètètètua fèlèlè mōduan Tuggatoc hog èn magamat inkab pokolba
 èrèztè Mōda mèt nem illic mvmelto èlèt9ckèt tètètènt9c hog soc ifiac ala-
 hac Eleazarust kilèné 3az èztèndèyèt idègènékn? èlètèbè mēni . 2 9k èn
 hasonlatossagomèrt 2 akèuèsènnè èlètn? t9rètètèssègèiert èlètn? idèyèiert
 mēlalatkozianac 2 èzert zèpl9t 2 atkot kèrèssèc nèc èn vèsègèmn? Mert es
 ha èièlèn valo v99bèn mendènèkn? gètrèlmib9l mégzabadollac dè a mē-

denhatonac kèzèt sem èlèuènèn sèm haluam nem tauoztatom èl A3èt | èz èlètèt èrössèn altal mégèm valōbizon mèltonac ièlènèm vènsègn? ifiaknac ke? èrös peldat hagoc . ha kèz èlmèuèl 2 èrössèn èz halalatossèg 2 scèt-sèg 2 tōruènekèrt tiztes halallal èltèttètèndèm È3ec mōduan legottan agèt-rèlmèkrè vōtatikuala A3oc ke? kic 9tèt vizikvala . 2 èlèztéb kèuèsè kè-gèsè e bèc valanac haragba fordolanac az 9toll9 mégmōdot bèzèdèkèrt kikkèt azoc kèuèlsegb9l alaitakuala zarmazotnac Dè mikor lapasockal még-9lèttètènc ohaita 2 mōda Vram ki valla3 s. tudomāt niluā tudod te mert halaltol mégzabadohatnèc tètstn? kèmen gètrèlmèt sèrèlmit zènuèdèm . Lel-kèm zèrèt ke? te felèlmèdèrt 9r9m9st zènuèdem èzèkèt Es èz valobizon èképpèn ménè ki èuilágbol . nē lac . èlèuènèkn? dè mèden nèmzètn? 9-halalanac èmlèkèzètèt iozagnac 2 èrössègn? peldaiat haga zc9 ||

7-dik és
ik levél
a az ere-
tiben.